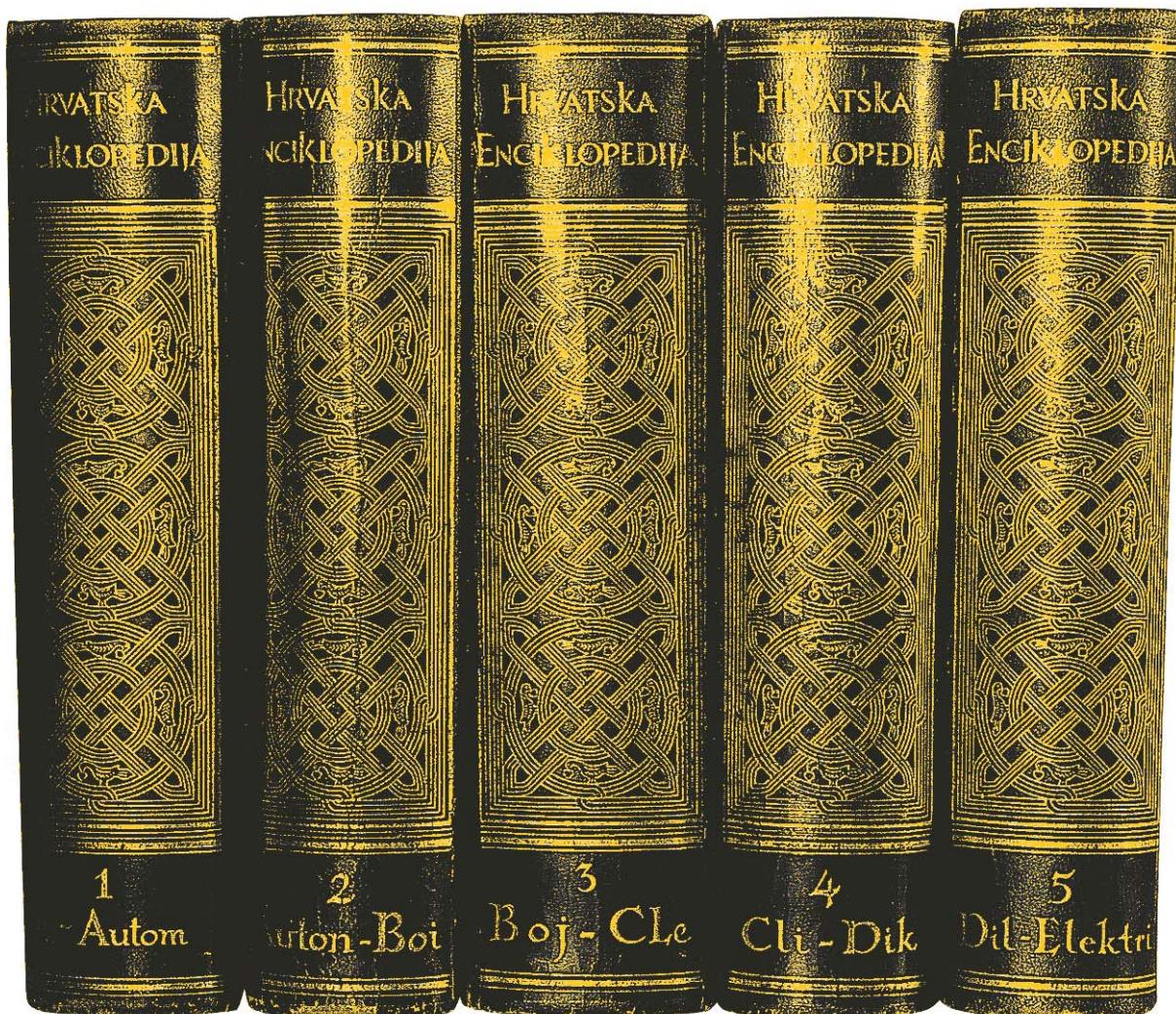

politički
ZATVORENIK

GODINA XV. - OŽUJAK 2005. CIJENA 15 KN

BROJ **156**

**Od mačekovskih konclogora do Titovih stratišta • Nad grotлом
Jazovke • Sudbina Jerolima Malinara • Ustaški pokret prema
fašizmu i nacionalsocijalizmu • Dokumenti, sjećanja, svjedočenja**

HRVATSKA IGNORIRA MEĐUNARODNA NASTOJANJA DA SE OSUDI KOMUNISTIČKA IDEOLOGIJA

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Jure Knežević

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil,
Ljubomir Brdar, Zorka Zane,
Jure Knežević

OVAJ BROJ UREDIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovičeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.htnet.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: 416446-7101 S.W.I.F.T.
Code VBCRHR22 kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list ureduje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

www.hdpz.htnet.hr

Slika na naslovnoj stranici:
Hrvatska enciklopedija (1941. – 1945.)

Ovih sam dana dobio obavijest da se od 16. do 18. lipnja 2005. u Varšavi, u Palači kulture i znanosti, održava međunarodna znanstvena konferencija na temu «Komunistički sigurnosni aparat u Srednjoistočnoj Europi 1944./45. – 1989.» Teme konferencije su povijest komunističkoga sigurnosnog aparata u područjima koje je zauzeo Sovjetski Savez te u drugim europskim državama koje su pripadale sovjetskom bloku, ali i onim komunističkim državama koje nisu bile blokovski vezane, a među koje spadaju i države nastale na rasulu komunističke Jugoslavije.

Konferencija teži postići tri cilja. Prvi je stvaranje tijesne suradnje među institucijama i dokumentacijskim središtima, koji se bave savladavanjem komunističke prošlosti. Drugi je utvrđivanje dosadašnjega stanja istraživanja o djelovanju komunističkoga sigurnosnog aparata, te dogovor o daljnjoj raspodjeli istraživanja. Treći je cilj nastojanje da se djelovanje komunističkoga sigurnosnog aparata jače istakne u svijesti europske javnosti.

Za vrijeme konferencije predstavit će se javnosti knjiga na engleskom jeziku «Priručnik komunističkoga sigurnosnog aparata u srednjoj i istočnoj Europi 1944./45. – 1989.» ("Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944/45 - 1989"). Na Konferenciji će biti održano tridesetak referata, a osim toga su predviđeni okrugli stolovi (podijska rasprava) i izjave suvremenika, te izložbe i dokumentarni filmovi na gornju temu. Do sada su se prijavili: Institut nacionalnog pamćenja iz Poljske, Institut za političke studije poljske Akademije znanosti, Gradska uprava Varšave, Savezni ured za dokumentaciju Državne službe sigurnosti bivšeg DDR-a iz Njemačke, Zaklada za savladavanje posljedica komunističke diktature DDR-a iz Njemačke, Centar za suvremena istraživanja iz Njemačke, Institut za suvremenu povijest Češke akademije znanosti, Ured za dokumentacije i istraživanje komunističkih zločina iz Češke Republike te Institut nacionalnog sjećanja iz Slovačke Republike.

A Hrvatska, što ona može ponuditi na međunarodnom polju zajedničkog istraživanja komunističkih zločina? Koja se u nas institucija bavi sličnom problematikom? Ili mi možda nismo trpili pod komunističkom strahovladom? Hoćemo li poslati Predsjednika Republike da tamo ispriča nekoliko viceva i zapjeva «po šumama i gorama»? Je li moguće da je slabašni HDPZ jedini glas vapijućeg iz ove jame gubavaca?

Jure KNEZOVIĆ
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

HOĆE LI HRVATI IZVRŠITI KOLEKTIVNO SAMOUBOJSTVO?

Baš sve ankete pokazuju da je u ovome trenutku manjina hrvatskih građana za ulazak u Europsku uniju. Hrvatski se politički *establishment*, međutim, ponaša kao da raspoloženje građana ne postoji: svaki politički istup započinje frazom kako smo «svi mi za ulazak». Kad bi bilo tako, onda bi Hrvatska ovih dana tugovala, a njezini bi građani bili spremni ne samo na izručenje generala Gotovine, nego i na kolektivno samoubojstvo. A to ipak nisu. Odgoda pregovora s Bruxellesom, tako bučno najavljenih za 17. ožujka, u Hrvatskoj je dočekana uglavnom mirno, bez ikakve nervoze. Umjesto nezadovoljstva, Hrvatima je ova epizoda samo pomogla da bolje shvate u kakvo društvo i pod kakvim uvjetima hrle. Naučili su bar to, da ovakva Europska unija nije jedina moguća i nije ona koju se smije idealizirati.

Tužan je, doduše, premijer Sanader. Lizao je podove, klečao pred svim i svakim, a nije dobio ništa. Osim šamara. I sad je iznenaden: nije mu padalo na pamet da i najpokornijeg slugu na kraju uvijek čeka bić. Tužan je i predsjednik Mesić. To mu je druga tuga u malo vremena. Najprije mu je umrla mačeha Mileva. Pa je predsjednik, kako je i red, pustio suzu nad grobnicom koju resi velika petokraka zvijezda, dignuta u čast njegovu ocu *Tovarišu*. Bit će da je *Tovariš* Mesić taj nadimak dobio zbog velikih simpatija prema Zapadu i Europi. Pa je i sin nastavio svjetlim stazama.

Bit će da je i predsjednikov novi savjetnik za vanjsku politiku, Budimir Lončar, također tužan. Ili ipak nije? Ta, on je u ljeto 1991., kao posljednji ministar vanjskih poslova komunističke Jugoslavije uvjerao zapadnoeuropeiske diplomate da Hrvatsku nipošto ne treba priznati kao neovisnu državu, jer bi ona bila «tempirana bomba u Europi». Time je, valjda, stekao neprolazne zasluge za hrvatsku državu, pa je – evo – pred kraj života dobio zahvalu i sinekuru na Pantovčaku. I pravo je. Zaslužio je Lončar nagrade i ranije, još od onda kad je kao mladi partizanski dužnosnik pomagao financijske aktivnosti svojih roditelja. A kažu da ni prema ratnim protivnicima i političkim neistomišljenicima nije imao drugog *stava*, osim *stava Partije*. Kako bi Hrvatska mogla bez tih *iskusnih profesionalaca*?

Ona može postojati samo kao dio Jugoslavije. U državnopravnome ili bar mentalnom okviru. Bez jugoslavenskih kadrova ne možemo živjeti. Zato je i dobro da se predsjednik države okruži tipovima poput Budimira Lončara i Saše Perkovića, poznatog sina poznatijeg oca. Slično se sličnom raduje, pa se i predsjednik Mesić svako jutro raduje kad vidi svoje suradnike, sve odreda jugoslavenske žbire, komunističke zaplotnjake, partizanske egzekutore. U tom se društvu osjeća ugodno. Još samo da su u blizini Milka Planinc i Rade Bulat, poznati zagovornici proeuropeiske, zapadne orijentacije Hrvatske, gdje bi mu bio kraj...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

HAZU U ZAŠTITI HRVATSKOG JEZIKA 2

KARTE NA STOL 5

prof. Božidar SPITZER

MISLI O TOTALITARIZMU:
SLOBODA SE NE BRANI
ZABRANAMA (2.) 6

Tomislav JONJIĆ

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I
HRVATSKA DRŽAVA (XIII.) 12

Ivan GABELICA

PRILOG ŽIVOTOPISU
DRA MILE BUDAKA (VI.) 17

Dr. Jere JAREB

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI
LEKSIKON HRVATSKIH
POLITIČKIH UZNIKA (XXXIV.) 22

Jure KNEZOVIĆ

MNOGO VIKE NI ZA ŠTO,
ILITI... DRUŽE TITO, MI TI ...
SVE KOLJEMO!!! 23

Blaž PILJUH

JEDAN OD RIJETKIH
PREŽIVJELIH S JAZOVKE 24

Mijo SAMAC

STRADANJE HRVATSKOG NARODA
– SJEĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA
(VI.) 26

SJEĆANJA DR. VET.
MILE MILANA GROŠPIĆA 28

Ivan VUKIĆ

DRUGI PUT U ZATVORU 36

Stjepan DŽALTO

RACIJA 37

Slavko ČAMBA

JEROLIM MALINAR
(1897. – 1945.). 38

Hrvoje MALINAR

RATNI ZAPISI
DR. ANTUNA CARA (III.). 40

Dr. Antun CAR

IZJAVA HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI O POLOŽAJU HRVATSKOG JEZIKA

(Prihvaćena na sjednici Predsjedništva Akademije 23. veljače 2005.)

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Razred za filološke znanosti
Zagreb, siječanj - veljača 2005.

Uvod

Pitanje o položaju (statusu) hrvatskoga jezika u prvome je redu pravno pitanje, a jezikoslovna je argumentacija preduvjet pravnoj samo utoliko što treba odgovoriti na pitanje je li hrvatski jezik poseban jezik, različit od srpskoga, ili od bošnjačkoga (bosanskoga, jezika bosanskih Muslimana), ili od crnogorskoga, i da li je jezik Hrvata u Bosni i Hercegovini isti kao i hrvatski jezik u Republici Hrvatskoj.

Iako Hrvati govore različitim narječjima i govorima, kao i drugi narodi, hrvatski je književni i/ili standardni jezik jedan i jedinstven. Hrvati u Hrvatskoj i Hrvati u Bosni i Hercegovini¹ nemaju drugoga jezika. Štoviše, Hrvati u Hrvatskoj ne bi imali ovakav standardni jezik da mu nisu bitnim dijelom osnovice bili govor Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Drugo, iako je hrvatski jezik genetski srođan sa srpskim, bosanskim (bošnjačkim) i crnogorskim (štoviše, standardizirani su na bliskim dijalektima)², te iako su oni međusobno dalekosežno razumljivi, hrvatski je književni ili standardni jezik, a redovito se samo za standardni jezik uspostavlja pravna regulativa, poseban i neovisan jezik od srpskoga i drugih srodnih standardnih jezika (u mjeri u kojoj su se standardizirali).

Štoviše, hrvatski je standardni jezik utemljen na novootokavskom narječju u bitnome bio određen najkasnije u 18. stoljeću. Tada je srpski književni jezik još bio staroslovenski pod utjecajem ruske redakcije ili slavjanosrbski, a tek se s Karadžićevom reformom u 19. st. novi srpski standardni jezik radikalno približio hrvatskomu standardu. Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik zasnovani su - oba po vlastitu izboru (hrvatski najmanje od 18. st., srpski tek u 19. st.) - na bliskim hrvatskim odnosno srpskim novootokavskim govorima, i imali su neovisne procese standardizacije. Bošnjački je (bosanski) standardni jezik još u stvaranju, a tako i crnogorski. Stoga je hrvatski jezik, naime standardni jezik, po svojem postanku i razvoju poseban i o drugima neovisan jezik.

U vrijeme bivše Jugoslavije lingvisti su se znali služiti pojmom hrvatske varijante hrvatskoga ili srpskog jezika da bi ublažili pritiske onih koji su zastupali jedinstvo srpskohrvatskoga jezika, a nametali jedino srpsku varijantu. Ipak, pojam varijante ne zadovoljava ni jezikoslovne ni logičke zahtjeve za razumijevanje različitosti standardnoga hrvatskoga jezika od standardnoga srpskoga jezika, ili od bošnjačkoga (bosanskoga) ili crnogorskoga jezika u procesu moguće standardizacije. Pa i u vrijeme bivše Jugoslavije svu saveznu dokumentu morali biti sastavljeni na četiri jezika: na slovenskome, hrvatskome, srpskome i makedonskome. Hrvatski je dakle čak i u ono vrijeme imao pravno (zbog posebnosti pravnoga i drugoga civilizacijskoga nazivlja) jednak poseban jezični status kao i slovenski ili

narod. To bi grubo kršilo ljudska prava i pravne temelje međunarodne zajednice, Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije.

Zato hrvatska država, hrvatska diplomacija, kao i hrvatska znanost, na međunarodnoj razini moraju zastupati i štititi ravnopravnost hrvatskoga jezika kao i svakoga drugoga europskoga jezika ili jezika u svijetu. Ne smiju potpisati nikakav ugovor koji bi mu takav status relativizirao.

Položaj hrvatskoga jezika u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Europskoj uniji i u međunarodnoj zajednici

1. Pravni vid pitanja:

Postoji niz dokumenata međunarodnih organizacija, Ujedinjenih naroda, Vijeća

Zrinjevac s palačom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

makedonski. Zato što je, bez obzira na različit stupanj genetske srodnosti, jednak poseban standardni jezik kao i oni.

Hrvatski jezik (književni i standardni) služi izražavanju svoje kulture i civilizacijskih potreba svoje povjesne i narodne jezične zajednice. On funkcioniра za Hrvate savršeno jednakom kao za bilo koji drugi narod njegov standardni jezik. Njegovo bi potiskivanje ili diskriminacija predstavljali diskriminaciju Hrvata, odnosno njihove kulture i jezika, u Europskoj uniji, u kojoj će Hrvatska uskoro biti ravnopravan član, ili u Bosni i Hercegovini kao državni u kojoj su konstitutivni

Europe, Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi, ili Europske unije, koji obvezuju te organizacije kao i države članice njihove ili potpisnice njihovih dokumenata, a odnose se na pravo naroda ili nacionalnih manjina na kulturni identitet i jezik.

A. Dokumenti:

Navest ćemo neke od odredaba koje se tiču tih predmeta iz nekih od najznatnijih dokumenata, a potom ćemo iznijeti kratku argumentaciju što to znači za pitanje o položaju hrvatskoga jezika u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, te

kakve ima implikacije za položaj hrvatskoga u Europskoj uniji kada joj Hrvatska postane članom.

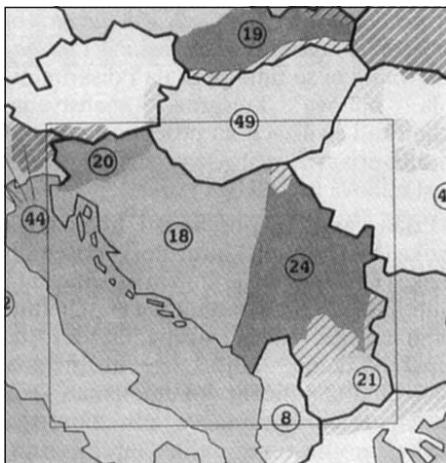
Ujedinjeni narodi³: Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948.). U kontekstu prethodnih članaka koji govore o ljudskim pravima na život, slobodu i osobnu sigurnost, na imovinu, na slobodu mišljenja, savjesti i vjere, na rad, na odgoju i obrazovanje⁴, čl. 27 kaže: "Svatko ima pravo slobodno sudjelovati u KULTURNOM životu svoje zajednice, uživati u umjetnosti, pridonositi znanstvenom razvoju i koristiti se njenim prednostima."

Drugi dokument UN *Međunarodni pakto o građanskim i političkim pravima* (1966., 1976.), u kontekstu prava naroda na samoodređenje⁵, nabraja mjerila po kojima se države potpisnice moraju obvezati na ne-diskriminaciju prema osobama i zajednicama na svojem području. U dijelu II. čl. 1. kaže: "Svaka država stranka ovog Pakta obavezuje se da će poštovati i jamčiti prava priznata u ovome Paktu svim osobama na svom području... bez obzira na razlike, kao što su rasa, boja kože, spol, JEZIK, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovina, rođenje ili neka druga okolnost. Čl. 27. nastavlja: "U onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine, osobama koje pripadaju tim manjinama ne smije se uskratiti pravo da u zajednici s ostalim pripadnicima svoje grupe uživaju svoju kulturu, isповijedaju i iskazuju svoju vjeru ili da se služe svojim JEZIKOM."

Još jedan dokument UN obavezuje na takvu nediskriminaciju. To je *Međunarodni pakto o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima* (1966., 1976.) Dio II. čl. 3, stavak 3 glasi: "Države stranke ovoga Pakta se obavezuju jamčiti da će prava utvrđena u ovom Paktu biti ostvarena bez ikakve diskriminacije u pogledu na rasu, boju kože, spol, JEZIK, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje ili neku drugu okolnost."

Vijeće Europe donijelo je dokument pod imenom *Europska socijalna povjela* (izmijenjena: 1961., 1966., 1996.). Dio V. čl. E. određuje pojam nediskriminacije: "Korištenje prava priznatih ovom Poveljom treba osigurati bez ikakve diskriminacije osobito s obzirom na rasu, boju kože, spol, JEZIK, vjeru, političko ili bilo kakvo drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost ili socijalno podrijetlo, zdravlje, pripadnost nacionalnoj manjini, rođenje ili svaki drugi status."

Drugi dokument VE *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* (1995.) u odjeljku I. čl. 9-14 govori o pravu na jezik. Navodimo karakteristične stavove: "Čl. 10. st. 1. Stranke se obavezuju priznati

Jezična karta Europe (CIEMEN, Barcelona, 1987.) – objavljeno u Političkom zatvoreniku, br. 61 od travnja 1997.

pravo da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo slobodno i bez miješanja koristiti se svojim manjinskim JEZIKOM, privatno i javno, u govoru i pismu. St. 2. na područjima nastanjenim osobama koje tradicionalno ili u znatnijem broju pripadaju nacionalnim manjinama, ukoliko te osobe to zatraže te ondje gdje takav zahtjev odgovara stvarnoj potrebi, stranke će uzastojati, koliko je to moguće, osigurati uvjete koji će omogućiti korištenje manjinskim jezikom u ophodenu tih osoba s tijelima vlasti. Čl. 12. st. 1. Gdje je to prikladno, stranke poduzimaju mjere na području obrazovanja i istraživanja radi promicanja spoznaje o kulturi, povijesti, JEZIKU i vjeri njihovih nacionalnih manjina i većine. Čl. 13., st. 1. Unutar svojih obrazovnih ustanova stranke priznaju da osobe koje pripadaju nacionalnoj manjini imaju pravo ustanovljavati i upravljati vlastitim privatnim ustanovama za obrazovanje i pouku. Čl. 14. st. 1. Stranke se obavezuju priznati da svaka osoba koja pripada nacionalnoj manjini ima pravo učiti na svom manjinskom JEZIKU."

I Organizacija za sigurnosti i suradnju u Evropi (OSCE, OSSE) donijela je srođan dokument Haaške preporuke o pravu nacionalnih manjina na odgoju i obrazovanje. U preambuli Duh međunarodnih instrumenata, čl. 1. glasi: "Pravo osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama na očuvanje svog identiteta može u punoj mjeri biti ostvareno jedino ako oni u odgojnoobrazovnom procesu ovladaju znanjem svog materinskog JEZIKA..."

Europska unija nedavno je, 18. lipnja 2004., istoga dana kada je Europsko vijeće prihvatiло Hrvatsku za kandidata za EU, poslala nacrt Ustavnoga ugovora na ratifikaciju svojim članicama. U tome se dokumentu objavljenom pod naslovom *Constitution pour l'Europe*. (Juillet 2004).⁶ Navodimo uvodne dijelove koji naglašuju vrijednosti na kojima Ustavni ugovor

počiva, a među njima su i prava manjina (prije navedeni međunarodni dokumenti jasno pokazuju na koja se tu prava prvenstveno misli), te ističu nediskriminaciju i poštivanje prema kulturnom i jezičnom bogatstvu i raznolikosti u EU. Stavovi iz tog dokumenta moraju zanimati zemlje poput Hrvatske, koja je kandidat za članstvo u EU, ili Bosne i Hercegovine, kojoj je, kao i cijeloj Jugoistočnoj Europi, otvorena "europska perspektiva" na zasjedanjima vodećih tijela EU. Titre 1, Définitions et objectifs de l'Union. Article 1-2. Les valeurs de l'Union. L'Union est fondée sur les valeurs de respect de la dignité humaine, de liberté, de démocratie, d'égalité, de l'État de droit, ainsi que de respect des droits de l'homme, y compris des droits des personnes appartenant à des minorités. Ces valeurs sont communes aux États membres dans une société caractérisée par le pluralisme, la non-discrimination, la tolérance, la justice, la solidarité et l'égalité entre les femmes et les hommes. Article 1-3 ... Elle respecte la richesse de sa diversité culturelle et linguistique, et veille à la sauvegarde et au développement du patrimoine culturel européen.

B. Obrazloženje:

Iz navedenih dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, OSSE i Europske unije bjeleđano je da nijedna od tih organizacija ne dopušta diskriminaciju po jeziku. Iz dokumenata o zaštiti manjina proizlazi *a fortiori* da se u slučaju naroda u svojoj državi,⁷ ili jednoga od suverenih i konstitutivnih naroda u zajedničkoj državi više naroda⁸, diskriminacija po jeziku ne može ni zamisliti, a kamo li dopustiti. Još je gore ako se tako diskriminira neki narod države članice ili kandidata za Europsku uniju, ili konstitutivni narod i jezična zajednica u nekoj državi u kojoj ona pripada najstarijem sastavu stanovništva. A najgore je ako se primetno radi o malom, ili čak u nekoj državi najmanjem, narodu i jezičnoj zajednici, kao što su to Hrvati u Bosni i Hercegovini, kojih bi navedene međunarodne zajednice od Ujedinjenih naroda, preko Vijeća Europe do Europske unije po svojim načelima morale posvećivati najveću pažnju i pružiti najveću zaštitu! Stoga bi se svaki pokušaj da se hrvatskomu narodu u Hrvatskoj, u Europskoj uniji, u BiH, ne dopusti slobodno služenje svojim posebnim književnim i ili standardnim jezikom, stjecanje svih stupnjeva naobrazbe na njemu i služenje njime u zakonodavstvu i radu tijela vlastite države, ili u skoroj budućnosti u tijelima Europske unije, morao osudit kao nedopustivo kršenje ljudskih prava i diskriminacija protivna svima načelima navedenih zajednica i ustanova!

Takav bi trebao biti službeni stav i pravna argumentacija predstavnika Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine (osobito predstavnika hrvatskoga naroda u BiH).

2. Genetskolingvistički vid pitanja:

Hrvatski i srpski standardni jezik, a tako i bošnjački (bosanski) i crnogorski ako se standardiziraju kao posebni standardni jezici, iako jesu genetski veoma bliski (standardizirani su na bliskim dijalektima!), a i međusobno uvelike razumljivi, ipak su kulturološki i standardološki različiti književni i standardni jezici. Služenje njima izražuje pripadnost različitim nacionalnim kulturama, pa je nametanje jednoga drugima izrazit oblik diskriminacije kulture drugih. Pitanje njihove genetske srodnosti stoga može biti akademsko pitanje (s obzirom na genezu) s jedne strane, a pragmatičko (s obzirom na razumljivost) s druge, ali odgovor na nj ne odgovara na pitanje o različitosti književnih ili standardnih jezika, niti može imati veze s pravnim pitanjem nediskriminacije kulturnoga identiteta i jezika hrvatskoga naroda u Hrvatskoj i Europi, ili konstitutivnih naroda u BiH.

3. Književnojezični i standardnojezični vid pitanja:

Ako i jesu nazivi za brojeve, rodbinske odnose ili osnovne glagolske radnje dalekosežno podudarni među hrvatskim, srpskim, bošnjačkim (bosanskim) i crnogorskim jezikom, nazivlje s područja kulture i civilizacije (uz veći broj razlika čak i u gramatici standardnih jezika) jasno se razlikuje. Argumentaciju za posebnost hrvatskoga jezika u odnosu na genetski tako bliske, ali standardološki i kulturološki jasno različite jezike, nije lako artikulirati jer suvremena lingvistica nije dovoljno razvila teoriju književnoga i standardnoga jezika, a u nazivlju i teorijskom aparatu genetske lingvistike, kao ni dijalektologije ili sociolingvistike, takva se očita posebnost ne da dobro izraziti ni objasniti. Razvoj teorije književnoga i standardnoga jezika (uz pomoć filologije) ostaje zadatak za jezikoslovje. No, lako se može ilustracijom objasniti o čem se radi. Tako *čas* i *trenutak* u hrvatskom jesu varijante, to jest - jesu slobodno zamjenjivi izrazi, ali *čas* "trenutak" i *čas* "sat" (značenje časa u srpskome standardu) nisu zamjenjivi. Odatle proizlazi da hrvatski izbor jezičnoga izraza predstavlja cjelinu koja predodređuje izbor jezičnih elemenata, pa oni niti pojedini niti u svojoj cjelini nisu varijante elementima bošnjačkoga ili srpskoga izraza. Isto vrijedi za srpski prema hrvatskomu i bošnjačkomu, i za bošnjački prema hrvatskomu i srpskomu. Zato svi oni kao cjeline nisu varijante nego posebni standardni jezici. Kada bi pripadnici hrvatskoga naroda bili prisiljeni govo-

riti *pozorište*, *kiseonik*, *sijalica*, *defile*, a ne bi smjeli reći *kazalište*, *kisik*, *žarulja* i *mimohod*, onda bi se time potirala i diskriminacija njihova kulturna, znanstvena, tehnička i civilizacijska posebnost.⁹ A ako se ona priznaje, očito se priznaje i posebnost njihova hrvatskoga jezika.

Priznavanje te posebnosti hrvatskoga jezika (kao i drugih kulturološki posebnih jezika) najosnovniji je stupanj priznavanja onih ljudskih prava i onih načela Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, OSSE i Europske Unije koja su ilustrirana navodima iz njihovih dokumenata, i koja te zajednice i ustanove obvezuju, pa očekujemo ne samo da ih same poštiju, nego i da ulože najveće napore da im osiguraju poštovanje u svim zemljama u kojima imaju utjecaja.

Položaj hrvatskoga jezika i hrvatskih lektora u inozemstvu

Hrvatska država preko svojih ministarstava treba nastojati da se otvori što više lektorata za hrvatski jezik, a gdje je moguće i hrvatskih katedara, kroatističkih odsjeka ili hrvatskih studija. Treba nastojati da se na sveučilišta u inozemstvu šalju dobri lektori (profesori), da se šalju knjige, priručnici i potrebna oprema. To je bitna investicija u afirmaciju hrvatske kulture u svijetu, a tamo gdje ima hrvatske manjine ili iseljeničke zajednice, i u očuvanje njihova identiteta.

Treba nastojati da lektorati u svijetu budu hrvatski, za hrvatski jezik, književnost i kulturu uopće. Ipak, znamo da su tu mogućnosti ograničene. Prvo, zbog sveučilišne autonomije, novčanih prilika, a i svijesti pojedinih kolega profesora. Stoga će biti najlakše pomagati onim kolegama slavistima koji stručno zastupaju gledište da je hrvatski jezik poseban književni i standardni jezik. Negdje će biti moguće uspostaviti trajne hrvatske lektorate, ili čak katedre i odsjekte, bilo u skladu sa željama na nekom sveučilištu, bilo na osnovi recipročnosti, bilo na osnovi sufinciranja s hrvatske strane. Drugdje će biti moguće postići barem da se naizmjene primaju hrvatski lektori u smjeni sa srpskim, ili / i drugima. A svugde traga se nastojati jezikoslovnim i pravnim argumentima postići da se pojmovno razlikuje hrvatski jezik (kao književni i standardni jezik) od srpskoga, kao i od bošnjačkoga i crnogorskoga (u mjeri u kojoj su se standardizirali).

Samo ako se pojmovno jasno razlikuje hrvatski jezik kao poseban književni i standardni jezik, moći će se raditi na njegovu učenju i širenju. Radi toga treba prihvatići inicijative kada dolaze od drugih za osnivanje hrvatskih lektorata (ili čak katedara i odsjeka), a s druge strane treba u Hrvatskoj stvoriti vlastitu strategiju zalažanja za uvođenje takvih lektorata (kate-

dara, odsjeka) na strateški znatna sveučilišta i u (politički ili kulturno) strateški znatna središta u Europi i svijetu.

1 To naravno vrijedi i za Hrvate u Vojvodini i Crnoj Gori.

2 Srodnost hrvatskoga, bošnjačkoga (bosanskoga), srpskoga i crnogorskoga specifične je naravi tako da genetsko-lingvistički status njihove jezične grade ne daje povoda za genetskolingvističko razlikovanje i istraživanje, kao što kemijski sastav favorovine u violinii i u guslama ne daje povoda za drvnokemijsko razlikovanje i istraživanje, a ipak su violinina i gusle jasno različiti predmeti.

3 Tekstove dokumenata UN, VE, OSSE i EU navodimo u prijevodu prema izdanju Obrazovanja za ljudska prava i demokraciju. Zbirka međunarodnih i domaćih dokumenata, ur. Vedrana Spajić-Vrkaš, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, Zagreb 2001.

4 Čl. 3. Svatko ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost. Čl. 18. Imovina. Čl. 18. Sloboda mišljenja, savjesti i vjere. Čl. 23. Pravo na rad. Čl. 26. Odgoj i obrazovanje.

5 Dio I. Čl. 1. Svi narodi imaju pravo na samoodređenje.

6 Tekst navodimo prema izdanju Vijeća Europe unije: Projet de Traité établissant une Constitution pour l'Europe tel qu'agrémenté par la Conférence intergouvernementale le 18 juin 2004, Luxembourg, Office des publications officielles des Communautés européennes.

7 Navedenim međunarodnim dokumentima može se dodati navod iz Ustava Republike Hrvatske. U Čl. 12 Ustav određuje položaj hrvatskoga jezika: "(1) U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinski pismo. (2) U pojedinim lokalnim jedinicama uz hrvatski jezik i latinski pismo u službenu se uporabu može uesti i drugi jezik te čirilično ili koje drugo pismo pod uvjetima propisanima zakonom."

8 Konstitutivni su narodi u Bosni i Hercegovini: Bošnjaci (južnoslavenski Muslimani), Hrvati i Srbi; oni su kao nacionalne zajednice nositelji suvereniteta Bosne i Hercegovine, koji počiva na volji svih građana i triju konstitutivnih naroda. U tome osebujnomete pravnome sustavu, primjereno Bosni i Hercegovini, nije dan od konstitutivnih naroda ni manjina, te svaki a fortiori mora uživati prava koja nisu manja od onih koja se jamče manjinama, a nezamislivo je da se nekomu od njih ospore prava koja se inače jamče manjinama. To je jasno iz Preamble Ustava BiH, iz sastava Parlamentarne skupštine koja ima Dom naroda i Zastupnički dom, i iz činjenice da se Ustav i svi akti objavljaju na bošnjačkome, hrvatskome, srpskome i, za međunarodnu zajednicu, na engleskome. Evo, kao primjer, zadnjega stavka Preamble Ustava: "Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (zajedno s ostatima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine...". Inače je znakovito da se taj Ustav izričito pozivlje na spomenute međunarodne dokumente.

9 Čak se i u kulturi svakodnevнога života jasno razlikuju hrvatski i srpski, i drugi jezici. Govornik hrvatskoga sjest će za stol, *te jesti iz tanjura pomoću* žlice, vilice i noža, a *obrisat će usta ubrusom ili salvetom*, a *govornik srpskoga sjest će za trpezu ili sto, te jesti iz tanjira pomoću kašike, viljuške i noža*, a *obrisat će usta servjetom*. *Nemoguće je napisati tekst od nekoliko rečenica, osobito ako se radi o kulturološki obilježenu sadržaju, a da bude i hrvatski i srpski (ili još i bošnjački i crnogrski)!*

KARTE NA STOL

Govori li sadašnjoj vlasti nešto činjenica da se ponovno pojavit jedna spomenička ploča, ovaj put **Francetiću** i **Budaku**? U međuvremenu je srušen spomenik **Brozu**. U redu, vlast ima način kako će te ploče ukloniti, odnosno Brozov spomenik obnoviti i ponovno postaviti. Međutim, je li to sve? Uopće ne mislim da spomeničke ploče postavljaju "iste snage" koje su srušile i Brozov spomenik, premda ni to nije isključeno. Možda je to otpor činjenica što su nam puna usta zabrane bilo kojeg totalitarizma, a partizani i "antifašisti" dobivaju priznanje od najviših državnih tijela.

Što se tiče postavljanja ploča osobama iz razdoblja NDH, jesu li se mjerodavni upitali zašto je to tako, zašta se to događa? Ne bi to trebalo staviti u istu razinu s pisanjem grafita nezrelih osoba po pročeljima zgrada, kako neki žele dubokoumno protumačiti tu pojavu. Bliže je istini činjenica da je hrvatski narod nezadovoljan time što i petnaestak godina nakon ostamostaljivanja i uspostave demokracije još uvijek ima na raspolaganju onu "istinu" o svojoj nedavnoj prošlosti, o razdoblju 1941.-1990., koju su mu nametnuli u bivšoj, i zbog toga, omraženoj državi. Tu "istinu" nametnili su nam oni koji su nam branili i pomisao o Državi. Za njih nismo imali jezik, kulturu, pisce. A država koju smo imali, bila je zločinačka, fašistička, nepriznata, koljačka, genocidna.

Narod koji je svoju slobodu i nezavisnost stekao krvavim žrtvama, ima pravo na stvarnu, povjesnu i trajnu istinu. Ima li u ovoj državi političke volje da se do takve istine dođe na znanstveni, istraživački način? Postoji dokumentacija o svemu što se Hrvatima događalo 1918.-1941., zatim 1941.-1945. i 1945.-1990. Zašto sve hrvatske vlasti od 1990. do danas šutke prelaze preko pravnih istina i o Brozu, i o NDH i o mirnodopskim zločinima nad Hrvatima? Potrebna nam je istina da se sjećamo onog što je bilo dobro, te da ne ponavljamo ono što nije valjalo. Ne treba nam uljepšavanje, prešućivanje. Mi nismo mitomanski narod koji će veličati svoje povijesne pogreške i poraze, mi želimo istinu i biti kritični prema njoj. Ako je **Hitler** odgovoran za

Piše:

prof. Božidar SPITZER

zlodjela koja su učinili Nijemci, zašto to za ona koja su napravljena Hrvatima u drugoj Jugoslaviji ne bi bio Broz? Ima toliko dokaza o tome i za vrijeme rata i poslije njega. Nas uopće ne bi trebalo zanimati mišljenje Zapada o njemu. Ako im je toliko zaslužan, neka mu podižu spomenike, imenuju po njemu

svoje ulice i trgrove. Neka ga slave i veličaju koliko žele, ali za nas Hrvate je bio zločinac zbog Bleiburga, križnih putova, Jasenovca 1945.-1947., Golog otoka, zbog naprijed spomenutih oblika i načina zatiranja hrvatstva itd. Bio je zločinac s ideoološkim "pokrićem" (P.P., Hrv.slovo, 7. siječnja 2005.). Uostalom, zar je bez razloga **Claus Jakobi** u njemačkom Bildu od 22. ožujka 2003. iznio podatak o najvećim mirnodopskim ubojicama 20. st., prema kojem je Broz na desetom mjestu s milijun žrtava nakon rata? (Večernji list, 13. rujna 2004.). Zašto se zatvaraju oči pred tom neoborivom činjenicom? Zašto mi još uvijek moramo imati ulice i trgrove nazvane njegovim imenom? Zašto njezini spomenici moraju stajati diljem Hrvatske? Koji narod u svijetu takvo što trpi?

Njegovi tzv. antifašisti i partizani go tovo da ga ne proglaše utemeljiteljem

hrvatske države zbog Ustava iz 1974. Kao da je taj Ustav donesen zbog Hrvata i Hrvatske. Budući da je raspad komunističkih država bio širi proces, do raspada Jugoslavije bi ionako došlo, a mi smo agresiju i krvavi rat doživjeli i s tim Ustavom kao što bi bilo i bez njega.

Isti ti "antifašisti", partizani, fumićevci i ostali ljevičari podmeću hrvatskom narodu neodrživu tvrdnju da se i **Badinterova** komisija oslanjala na Ustav 1974. i na temelju njega donijela odluku da se Jugoslavija raspada i da svaka republika postaje državom. A gospodin Robert Badinter, predsjednik Međunarodnog arbitražnog povjerenstva nedavno je izjavio: "Pošli smo od činjenice koje je nalagala realnost, a to je da se bivša savezna Republika Jugoslavija raspadala. To nije bila politička odluka, nego činjenično stanje. Savezna država u kojoj se događaju oružani sukobi, u kojoj više nema zastupanja same države, u kojoj se javne službe raspadaju, više nije država. Bivša se Jugoslavija raspadala. Trebalo je djelovati polazeći od toga, te se usredotočiti na budućnost svake države." Dakle, nema ni govora o ZAVNOH-u, Brozu, Ustavu iz 1974. pa ni nikakvih navodnih Brozovih zasluga za Hrvatsku.

Što se tiče hrvatskog antifašizma, mi smo imali posve drukčiju situaciju od svih ostalih zemalja. Imali smo državu koja je 1941. tek nastala i mnogi su ustali protiv nje. Naravno, ta država se branila i štitila, no ipak stjecajem okolnosti nije opstala. A tek ono što nam se događalo poslije tzv. oslobođenja! Isti ti koji su se borili protiv svoje države, a za očuvanje Jugoslavije, zajedno s četnicima, poslije 1945. proglašili su se antifašistima i tako figuriraju do danas. A svi znamo da su činili nasilja i zločine nad hrvatskim narodom. To što se o njima i njihovom genocidu javno ne progovori istina, je obnavljanje hrvatskog nagodbenjaštva iz 2. pol. 19. i prve pol. 20. stoljeća i nastavak hrvatske šutnje iz 2. pol. 20. stoljeća.

Nisam ni za kakvo rušenje, ali sam za uklanjanje onih spomenika koji dijele Hrvate. A političari govore da ostavimo prošlost i okrenimo se budućnosti. Neka oni samo postupe prema povijesnim izvorima i podatcima bliske nam prošlosti i začas ćemo biti okrenuti budućnosti.

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA (2.)

MOSKOVSKA PRAVDA (1918.): "HIMNA RADNIČKE KLASE BIT ĆE PJESMA MRŽNJE I OSVETE!"

Povjesničar i politolog Walter Laqueur zabilježio je 1986.: "Nijedna ideja nije u naše doba rasplamsala burnije rasprave od ideje totalitarizma". Totalitarizam ili, preciznije, totalitarna diktatura doista je proizvod modernog doba. No, kad se kao polazište za prosudbu o tome je li riječ o totalitarističkim koncepcijama uzima absolutno podvrgavanje pojedinca kolektivu (pa makar to bilo u ime navodne sreće kako pojedinca, tako i zajednice), onda je korijene svremenog totalitarizma moguće pronaći i u davnoj prošlosti. Tako neki pisci pomicu nastanak totalitarne misli daleko u antiku, pa, recimo, Karl R. Popper (*The Open Society and Its Enemies*, 1944.), smatra kako već Platon u svojim državnofilozofskim spisima razvija totalitarni program. Kurt von Fritz (*Totalitarismus und Demokratie im Alten Griechenland und Rom*) davne je

Piše:

Tomislav JONJIĆ

1948. isticao kako u raspravi o srednjoazijskim antičkim državama, te antičkoj Grčkoj i Rimu, valja razlikovati "tiraniju", "despotizam" i "totalitarizam", a u takvome razmišljanju nije bio osamljen. Guido Ferrero pojam "totalitaran" primjenjuje na rimski konzulat i carstvo, Pitirim Sorokin ga nalazi u staroegipatskoj državi, a Rafael Karsten (*A Totalitarian State of the Past*, 1949.) vladavinski sustav u carstvu Inka smatra totalitarnim.

U analizi društava koja su ovisila o centraliziranom sustavu navodnjavanja, Karl August Wittfogel (*Orientalna despocija*) također koristi pojam "totalitaran" kao oznaku orijentalne despocije. Barrington Moore (*Totalitäre Elemente in vorindustriellen Gesellschaften*, 1966.)

Uklanjanje Lenjinova spomenika u Vilniusu

u azijskoj je i europskoj prošlosti (npr. srednjovjekovna Kina ili Calvinova Ženeva) nalazio jasne znakove

PRILOZI:

8. Vodeći ustavnopravni stručnjak u nacističkoj Njemačkoj, Carl Schmitt, o načelu vođe.

"Organizacijska provedba vođine misli zahtijeva ponajprije negativno, da otpadnu sve metode podobne liberalno-demokratskom načinu razmišljanja. **Biranje** odozdo, sa svim privjescima ranijih izbornih igara, prestaje. (Izbor Reichstaga od 12. studenoga 1933. može se, kao što je pokazano, shvaćati samo kao sastavni dio narodnog plebiscita.) Ni stari *postupci glasovanja*, uz čiju je pomoć kojekako sastavljeni većina nadglasavala manjinu i glasovanje pretvarala u nadglasavanje i podglasavanje, u jednostranačkoj se državi ne smiju ponoviti ili nastaviti živjeti. Napokon, smisao postojanja gube i tipično liberalna razdvajanja i dualizmi *legislative* i *egzekutive*, odnosno u općinskim tijelima razlike između tijela koja *odlučuju* i onih koja *upravljaju* odnosno *izvršavaju*. Zakonodavno ovlaštenje vlade Reicha je prvi primjer i ujedno putokaz tog dokidanja umjetnih dioba. Posvuda sustav *podjele i odgode odgovornosti* mora biti zamijenjen

jasnim *odgovaranjem* vođi, a *biranje* nadomješteno *izborom*."

(Carl Schmitt, *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliederung der politischen Einheit (Der deutsche Staat der Gegenwart)*, 2. Aufl., Hamburg, 1933.)

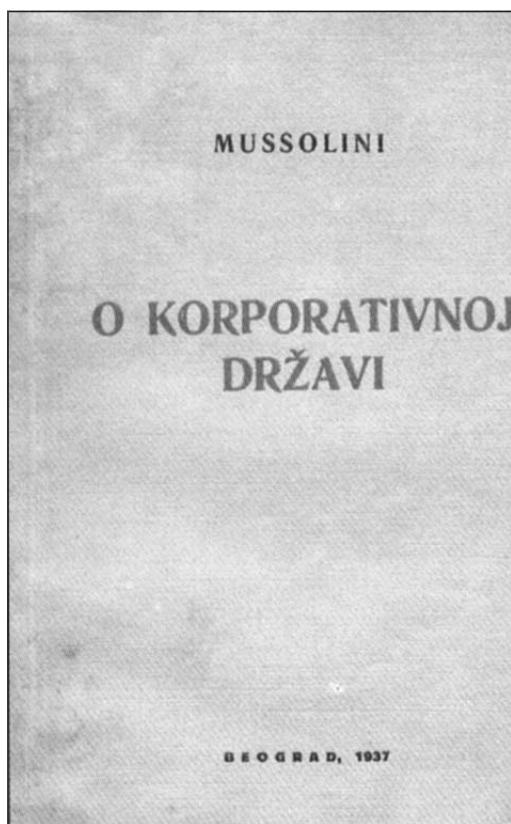
* * *

9. Pojedinac nema zasebnu egzistenciju; on ne postoji izvan totaliteta sustava.

"Totalna država mora biti država totalne odgovornosti. Ona predstavlja totalno preuzimanje dužnosti svakog pojedinca za naciju. To preuzimanje dužnosti dokida privatni značaj egzistencije pojedinca. U svemu i u svačemu, u svome javnom djelovanju i nastupanju, kao i unutar obitelji ili kućne zajednice, svaki pojedinac odgovara za sudbinu nacije. Nije primorito da država izdaje zakone i zapovijedi koje prodiru i u najmanju stanicu narodnog života, nego to da ona može zatražiti polaganje računa, da može pozvati na odgovornost pojedinca koji vlastitu sudbinu nije potpuno podredio sudbini nacije. Taj totalni zaht-

totalitarizma: "Paralele s modernim totalitarnim načinom razmišljanja posve su bjelodane. Jasno je, da pred sobom imamo bitnu kongruenciju čitavih sustava mišljenja, a ne samo slučajno podudaranje sporednih ideja. Totalitarna društva međusobno su slična u pogledu svojih predodžbi o svrsi i u svojim metodama, ali u pogledu nuda koje bude u ljudima: sve one propagiraju završno stanje u kojem više ne će biti potrebna represija od koje ona danas žive".

Treći su, opet, totalitarne tendencije uočavali u srednjovjekovnim "mesijanskim" i pseudoreligioznim pokretima i sektama, koje su svojatale posjedovanje "apsolutne istine" i na tom temelju pokazivale zastrašujući fanatizam u nastojanju da svoju volju nametnu ostatku društva (usp. **Norman Cohn, Das Ringen um das Tausendjährige Reich**, 1957.). Četvrti su **Thomasa Hobbesa** nazivali duhovnim ocem totalitarizma, nagašavajući kako je dogma o državi-Levijatanu zamah dobila širenjem jakobinskih ideja, peti su

*Mussolinijeve rasprave o fašizmu
(Beograd, 1937.)*

korijene suvremenog totalitarizma pronalazili u europskom apsolutizmu itd. Prevladava, ipak, shvaćanje da je

totalitarizam pojava modernog doba (zapravo, XX. stoljeća).

Tomu je uveliko pridonijelo shvaćanje **H. Arendt** da se ranije diktature od totalitarnih razlikuju po ipak bitno slabijem intenzitetu terora i masovnosti zločina. Takvo poimanje potkrjepljuje i već spominjana raščlamba **Friedricha i Brzezinskog**, koja se - unatoč priporima i osporavanjima - smatra operativno najprihvatljivijim instrumentarijem za detektiranje i definiranje totalitarne diktature. No, taj instrumentarij već i na prvi pogled pokazuje svoju ranjivost. Primjerice, njihovu ocjenu da je totalitarizam "historijski jedinstvena i *sui generis* pojava", za čije je postojanje razvitak suvremene tehnike nužan čimbenik, u prikazu njihove knjige osporio je **William Ebenstein (Analyse der Totalitarismus)**, ukazujući na to da su dvije "klasične" totalitarne države, poput Sovjetske Rusije i Maove Kine, tehnički izrazito nerazvijene, što dokazuje da je totalitarizam itekako moguć i na vrlo niskom

jev države koji se postavlja pred svakog člana naroda, čini novu bit države."

(**Ernst Forsthoff, Der totale Staat**, Hamburg, 1933.)

* * *

10. Njemački parlament: nacionalsocijalistička i komunistička diktatura imaju bitna zajednička obilježja.

"I diktatura SED-a [Sozialistische Einheits-Partei, istočnonjemačka Socijalistička stranka jedinstva, op. prir.] je, jednako kao i nacionalsocijalistička diktatura, odgovarala sustavu u kojem se pojedinac i društvo ideološki, politički i organizacijski podvrgavaju monopolu jedne stranke. Obje su diktature bile neprijatelji otvorenog društva, a time i slobodarske demokracije. Obje su sustavno povrjedivale ljudska i građanska prava, kod obje je nedostajalo ograničenje vlasti pravom i zakonima. Nijedna nije imala osiguranu relativnu autonomiju društvenog djelovanja niti zaštitu privatnosti. Otvorena ili jedva prikrivena jednostranačka vladavina, ekskluzivitet jedne institu-

cionalizirane ideologije i otklanjanje pluralizma u državi i društvu odlikuje oba ta sustava. Oba se režima služe suvremenim sredstvima utjecaja na mase i sredstvima za nadziranje masa, negiraju slobodu misli i sastajanja za one koji politički misle drugačije, tabuiziraju ili progone svaku opoziciju. Oba su sustava htjela preoblikovati društvo i stvoriti 'novog čovjeka', dakako s vrlo različitim ciljevima, metodama i posljedicama".

(**Izvješće Anketnog povjerenstva Njemačkog parlamenta od 31. svibnja 1994.**, u: *Materialien der Enquête-Kommision "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland, hrsg. vom Deutschen Bundestag, 1995*)

* * *

11. Otpor državnom vlasništvu nad povijesnom prošlošću važan je dio anti-totalitarnih pokreta.

"Idealni totalitarni sistem sastoji se u posvemašnjem razaranju civilnog društva, jer su država i njeni instrumenti organizacije jedini oblici društve-

Kubancima naređeno da kontakt sa strancima ograniče na minimum

HAVANA - Kubansko ministarstvo turizma naredilo je da 100.000 turističkih radnika ograniče kontakte sa strancima na apsolutni minimum.

Također je priopćeno da smiju sudjelovati na dogadanjima u domovima stranaca samo uz prethodno pismeno dopuštenje.

Od njih se također traži da promatraju svoje strane poslodavce i prijavljuju ponasanje koje bi moglo prijetiti kubanskoj revoluciji.

Darovi primljeni od stranaca moraju se također prijaviti. Elektronička oprema, poput video playera, predaje se ministarstvu turizma na društvenu upotrebu.

Nova je pravila odobrio kubanski minis-

tar turizma Manuel Marrero, pukovnik u kubanskoj vojsci, koji je dobio zadatku uvesti disciplinu u sektor turizma.

Novi propisi dio su pokušaja vlade da pojača kontrolu države u zemlji, a primjenjuju se na sve Kubance koji imaju kontakt sa strancima - od konobara do taksista - u zemlji i izvan nje. No, u posljednjih nekoliko mjeseci kubanska je vlada donijela niz odluka kojima se obnavlja centralizacija. Tako je američki dollar uklonjen iz prometa, a menadžerima kubanskih državnih poduzeća oduzet je velik dio njihove autonomije. Predsjednik Fidel Castro izjavio je da će ponovna centralizacija omogućiti kubanskoj državi da se opet uzdigne, poput fenksa. (BBC, N. Šajn)

Castro tvrdi da je kubanska privreda putu oporavka, a da će joj centralizacija pomoći da se uzdigne 'poput fenksa'

Futom 08, br. 2433 / VIII 28. 2. 2005.

Kuba, krajem veljače 2005. – unatoč tomu, komunizam je, tobže, pozitivna misao

nog života; sve vrste aktivnosti, ekonomski, intelektualne, političke, kulturne, dopuštene su i naređene (razlika između dopuštenog i naređenog postupno nestaje) samo ako su u službi državnih ciljeva (ponavljam, i onih koje je država definirala). Svaki pojedinac (uključujući i same vlastodršce) smatra se državnim vlasništvom.

Tako definiran pojam, koji je, vjerujem, u skladu s mišljenjem većine autora koji su se njime bavili, zahtijeva još nekoliko objašnjenja.

Prvo, jasno je da za postizanje savršenstva totalitarni princip organizacije iziskuje državnu kontrolu sredstava za proizvodnju. Drugim riječima, država koja dopušta da neki važni dijelovi proizvodne djelatnosti i neke ekonomski inicijative ostanu u rukama pojedinaca i, shodno tome, da neki segmenti društva budu neovisni o državi, ne može postići idealan oblik. Tako totalitarizam najveće šanse da ispunji svoj ideal ima u okvirima socijalističke ekonomije.

Druge, moramo naglasiti da savršen totalitarni sistem nikada nije postojao; pa ipak, poznajemo društva s vrlo snažnom, stalno djelatnom, 'ugrađenom' težnjom k nacionaliziranju svih oblika zajedničkog i individualnog života. I sovjetsko i kinesko društvo u jednom su razdoblju bili vrlo blizu tom idealu; to također važi za nacističku Njemačku, premda to razdoblje nije trajalo dovoljno dugo da se potpuno razvije, i unatoč tome što se ona, umjesto

sveopće nacionalizacije, zadovoljavala prinudnim podređivanjem ekonomskih aktivnosti državnim ciljevima. Druge fašističke države bile su (ili jesu) daleko iza Njemačke na tom putu; a evropske socijalističke države, unatoč neprekidnom kretanju u tom smjeru, nisu nikada dostigle sovjetsku razinu totalitarizma.

Nevjerojatno je, ipak, da se 'entelechia' totalitarizma nikada ne može ostvariti u savršenom obliku. Stanoviti oblici života koji se tvrdoglavu opiru nasrđima sistema - obiteljski, osjećajni i seksualni odnosi, naprimjer, bili su stalno izloženi svim vrstama državnog pritiska, ali očito nikad s potpunim uspjehom (to važi za sovjetsku državu, možda je u Kini postignuto više). Isto je i s individualnim i kolektivnim pamćenjem, koje totalitarni sustav stalno pokušava uništiti preoblikovanjem, ponovnim pisanjem i krivotvorenjem povijesti, u skladu s aktualnim političkim potrebama. Očito je lakše nacionalizirati tvornice i rad negoli osjećaje, i lakše je to učiniti s nadama negoli sa sjećanjima. Otpor državnom vlasništvu nad povijesnom prošlošću važan je dio anti-totalitarnih pokreta.

Treće, navedena definicija ukazuje da ne postoji nužna povezanost terorističkih i despotskih sistema vladavine s onim totalitarnima. Neki, pa čak i najkraviji od njih mogu imati ograničene ciljeve i ne pokušavaju apsorbirati sve oblike ljudske djelatnosti koji se ne slažu s državnim ciljevima; najgori oblici i

stupnju industrijsko-tehnološkog razvoja.

Može se, kako vidimo, o totalitarizmu itekako ozbiljno raspravljati i bez spomena totalitarizama XX. stoljeća, iako je to stoljeće - ne bez razloga - nazvano stoljećem totalitarizma. No, sam pojam pojavljuje se u tom stoljeću. On se, doduše, ne probija u politički rječnik s pobjedničkim nastupom prve totalitarne sile, Sovjetske Rusije. U sovjetskom je slučaju oznaka "boljševizam" bila dovoljno rječita i dovoljno mobilizatorska kako za komunističke fanatike, koji su diljem Europe djelovali kao prividno nacionalne komunističke stranke, a stvarno kao "sekcije Komunističke internationale", tako i za protivnike komunističke ideologije. Teorijska sučeljavanja nisu zahtijevala novu terminologiju, a isto vrijedi i za praktičnu političku borbu: zapadna intervencija u Rusiji i obračun sa zametcima krvavih komunističkih diktatura u srednjoeuropskim zemljama posve su bjelodano demonstrirali nepomirljivu suprotstavljenost liberalnodemokratskog Zapada i komunističkog totalitarizma. Tako će ostati sve do Hitlerove pobjede. Geopolitička i interesna konfrontacija s naraslim njemačkim ambici-

Hess i Hitler na kongresu NSDAP u Nürnbergu (7. rujna 1937.)

najgora razdoblja kolonijalne vladavine najčešće nisu bili totalitarni; cilj je bio ekonomski eksploraciji, a kako su mnoga područja života bila s tog stajališta nezanimljiva, nije ih se moralno dirati. I obratno, totalitarni sistem ne mora neprekidno upotrebljavati teroristička sredstva represije.

Savršeni totalitarizam izuzetan je oblik ropstva bez gospodara. On pretvara sve ljude u robe i baš zbog toga nosi stanovite egalitarne osobine".

(Leszek Kołakowski, *Marksistički korjeni stalinizma*. Treći program Hrvatskog radija, sv. 30, Zagreb, 1990.)

12. Totalitarizam hoće oblikovati, nadzirati i istodobno mobilizirati.

"Totalitarizam je istodobno antidemokratski, pseudodemokratski i postdemokratski. Totalitarnima se

smatraju oni sustavi, koji građanina pokušavaju ideološki oblikovati, nadzorom i nasiljem posve obuhvatiti i istodobno mobilizirati. (...) Totalitarni se sustav odlikuje jednim središtem moći, dok autoritarni pokazuje stanoviti pluralizam; totalitarni sustav počiva na ekskluzivnoj ideologiji, dok se autoritarni temelji na tradicionalnom, ne uvijek jasno određenom svjetozoru; dok totalitarni sustav forsira mobilizaciju masa, autoritarni odustaje od dirigirane participacije i zadovoljava se političkom apatijom."

(Eckhard Jesse, *Die Totalitarismusforschung im Streit der Meinungen*, 1999.)

13. Vladimir I. Lenjin: Masovni teror je pretpostavka uspješnosti revolucije!

"Druže Zinovjev! Čuli smo da su u Piteru [Sankt Peterburg, op. prir.] radnici htjeli odgovoriti masovnim terorom na ubojstvo Volodarskoga, a da ste vi to

Gradnja berlinskog zida 1961.

jama sredinom tridesetih godina započet će i na ideoološkom području.

Drugačiji je slučaj s Italijom. Kao europska sila drugog reda, ona je u potrazi za saveznikom pri stjecanju kolonijalnog carstva trajno lavirala. Jednako tako, o njezinu su se naklonost druge europske velevlasti otimale, pa su sve do početka Drugoga svjetska rata ideoološki prijepori u Italiji imali primarno unutarnjopolitičko značenje.

Protivno uvriježenom mišljenju da su za pojmom "totalitaran" prvi posegli Mussolini i njegovi suradnici, i inače skloni bučnim, šarenim paradama, kulisama od ljepenke i velikim riječima, Jens Petersen (*Die Entstehung des Totalitarismusbegriffs in Italien*, 1978.) bjelodano dokazuje da je pojam "totalitarni sustav" prvi upotrijebio talijanski protufašistički političar Giovanni Amendola. Naime, nakon što su 1922. preuzeli vlast u Italiji, fašisti su težili preuzeti upravu cjelokupnim društvom. Radi

toga su pritiscima i nasiljem forsirali provođenje lokalnih i regionalnih izbora, na kojima su postavljali svoje kandidate i na većinske i na manjinske liste. U jednome članku od 12. svibnja 1923., Amendola je takvo ponašanje, nasuprot "sistema maggioritario" i "sistema minoritario", nazvao "sistema totalitario", tj. **totalitarni sustav**, sustav "koji obećava apsolutnu i nenadziranu vlast u području komunalne politike i uprave". Uskoro je sam Amendola taj izraz kao "kvazitehnički naziv zloupotrebe izbornog prava" počeо koristiti u širem značenju, pa je na obljetnicu marša na Rim napisao: "Doista, najznačajnija karakteristika fašističkog pokreta za buduće povjesničare bit će njegov 'totalitarni' duh. Iz njega, budućnosti više ne će biti dopušteno pozdravljati praskozorje, ako ono ne odzdravlja rimskim pozdravom, baš kao što on sadašnjosti ne dopušta poznavati duhove koji se ne klanjaju priznanju 'ja vjerujem'. Taj pozornosti vrijedni 'religijski rat' koji već godinu dana bjesni Italijom (...) nijeće pravo imati vlastitu a ne tuđu savjest i okiva budućnost olovnom hipotekom".

spriječili. Energično prosvjedujem! U našim rezolucijama prijetimo masovnim terorom, ali kad je trenutak da se to ozbiljno učini, kočimo revolucionarnu inicijativu koja je apsolutno opravdana..."

(Vladimir Iljič Lenjin, *Pismo Zinovjevu od 26. lipnja 1918.*, prvi put objavljeno u *Komsomolskoj pravdi* 1992.)

14. Svjedočanstvo tzy. komunističkog čovjekoliublja

«Radnici! Vrijeme uništenja građanstva je došlo. U protivnome će ono uništiti vas. Gradove treba nemilosrdno očistiti od svekolike građanske truleži. Svu tu gospodu treba srediti, a oni koji predstavljaju opasnost za revolucionarnu stvar, bit će istrijebljeni. (...) Himna radničke klase bit će pjesma mržnje i osvete!

(**Pravda**, 31. kolovoza 1918., prema: Nicolas Werth, *Ein Staat gegen sein Volk, u: Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror*, München-Zürich, 1998.)

15. Mi komunisti pogrješne ideje kažnjavamo onako kako ostali kažnjavaju zločin: smrću.

"Mi smo izučili povijest temeljitije od drugih. Ono čime se razlikujemo od svih ostalih je naša logička dosljednost. Mi znamo da povijest ne nagrađuje krep- post, a prekršaj ostavlja nekažnjen; ali i to da svaki promašaj ima posljedice i osvećuje se sve do desetog koljena. Stoga smo usmjerili svoje snage na to da izbjegavamo greške i uklanjamo ih u zametku. Još nikada u povijesti nije bilo okupljeno toliko moći nad budućnošću čovječanstva u tako malo ruku kao ovdje. Svaka pogrešna ideja koja se pretvori u djelo predstavlja ovdje zločin izvršen nad budućim pokoljenjima. Zato kažnjavamo pogrešne ideje onako kako ostali kažnjavaju zločin: smrću. Smatruju nas ludima, jer svaku misao domišljamo do kraja i do kraja je provodimo u djelo. Usporedivali su nas sa Svetom Ikvizicijom, jer smo, kao i inkvizitori, bili neprestano svjesni bremena odgovornosti za nadindivudualnu budućnost. Bili smo utoliko nalik velikim inkvizito-

Na prijelazu iz 1923. u 1924., pojam **totalitarian** u pridjevskom je obliku ušao u opću upotrebu opozicijske propagande u Italiji. U funkciji imenice prvi ga je upotrijebio mladi socijalist **Lelio Basso** početkom 1925., pišući: "Fašizam je objavio sva svoja načela: podvrgavanje svih suprotnosti višem interesu nacije. Ona se izjednačava s državom, koja treba biti istovjetna s nositeljima vlasti (fašistička država). Ta je država Riječ, a njezin vođa pojavljuje se kao Božji izaslanik, koji spašava Italiju. On se pojavljuje kao apsolutan i nepogrješiv... Na tim načelima, državi je sve dopušteno; svaka opozicija fašizmu u stvarnosti je izdaja nacije, nacionalne svrhe opravdavaju svaki fašistički zločin. (...) Sva državna tijela, Kruna, parlament, pravosuđe... oružane snage... postaju instrumentima jedne jedine stranke, koja se predstavlja tumačem narodne volje, totalitarizmom koji ne poznae razlike".

Te je godine pojam **totalitarian** počeo koristiti i Mussolini, u znamenitom govoru od 3. siječnja 1925., kad je u jeku krize nakon ubojstva **Matteottija**, izjavio da "preuzima političku, moralnu i povijesnu odgovor-

Leszek Kołakowski

nost za sve što se dogodilo". Tada je nastavio govoriti o "cilju kojega definira naša nesmiljena totalitarna volja", kojemu će fašizam "nastaviti težiti još većom nesmiljenošću, a to je stotpostotno fašiziranje nacije". Godinu dana kasnije **Roberto Forges Davanzati** će u Firenzi kliknuti: "Kad vam protivnici kažu, da smo totalitarni, da smo dominikanci, nepomirljivi, tiranski, ne bojte se tih pridjeva. prihvativi ih s čašću i ponosom... Ne uzmičite! Da, mi jesmo totalitarni! Mi to hoćemo biti od jutra do večeri, ne skrećući mislima... Mi hoćemo biti dominikanci, mi hoćemo biti tirani."

U rujnu 1925. glavni tajnik Fašističke stranke, **Roberto Farinacci**, pisao je o "totalitarnom programu naše revolucije", a u isto je vrijeme Mussolini izrekao onu programatsku formulu: "Sve unutar države, ništa izvan države, ništa protiv države". Dvije godine kasnije objasnio je: "U totalitarnom režimu kakav je fašistički, opozicija je suvišna budalaština", a u "Doktrini fašizma", koja je i za nj i za njegove sljedbenike bila **novi sveto pismo**, Duce je ponovio staru krilaticu: "Za fašista sve se nalazi unutar države i ništa ljudsko ili duhovno ne postoji - niti ima kakvu vrijednost - izvan države. U tom je smislu fašizam totalitaran".

Pojam je tako u Italiji postao sastavnim dijelom svakodnevnoga političkog žargona. Druga je stvar, je li unatoč svim tim bombastičnim frazama fašizam u Italiji doista uspio (i ako jest, kad je uspio) dosegnuti totalitarni ideal. O tome se mišljenja stručnjaka razlikuju, neusporedivo više nego što bi se to reklo iz dnevnapoličkoga propagandnog rječnika.

(nastavit će se)

rima što smo progonili klicu zla ne samo u djelima nego i u mislima naših bližnjih. Nismo dopuštali pojedincu nikakvu privatnu sferu, čak ni unutar njegove lubanje".

(**Arthur Koestler, Pomračenje o podne** (1940.), izd. Jutarnjeg lista, Zagreb, 2004.)

16. Ideologija propisuje značenje riječi: metajezik kao značajka totalitarizma.

"Malo je značajki totalitarnih poredaka koje se površnom promatraču čine istodobno zbumujuće, a ipak toliko karakteristične za cijelokupnu intelektualnu klimu, kao posvemašnja izopačenost jezika, iskrivljenost značenja riječi koje izražavaju ideale novih poredaka.

U tom pogledu najgore je, naravno, prošla riječ sloboda. To je riječ koja se u totalitarnim državama rabi jednako slobodno kao i drugdje. I zaista, gotovo bi se moglo reći - i kao opomena da se čuvamo svih onih

koji nam umjesto starih nude nove slobode - da je svagdje gdje je sloboda kakvu je mi poimamo, bila uništena, to učinjeno u ime nekakve nove slobode koja je obećana narodu. (...)

Već smo vidjeli kako se to isto događa i s pojmom pravde i zakona, prava i jednakosti. Popis riječi mogao bi se proširiti toliko da bi obuhvaćao skoro sve moralne i političke pojmove u općoj upotrebi. (...) Ni riječ 'istina' više nema svoje staro značenje. Ona više ne označuje nešto što treba pronaći, pri čemu je individualna savjest jedini arbitar o tome, je li u konkretnom slučaju ono što se navodi kao dokaz (ili položaj onih koji ga iznose) zaslужuje povjerenje; 'istina' postaje nešto što određuje autoritet, nešto u što treba vjerovati u interesu jedinstva organiziranih npora, i što može biti izmijenjeno onako kako to budu zahtijevali organizirani naporci."

(**Friedrich Hayek, Put u ropstvo**, 1943.)

(Prièredo i preveo: Tomislav Jonjić)
(nastavit će se)

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XIII.)

PROOSOVINSKA ORIJENTACIJA NAMETNUTA JE ANGLOFRANCUSKOM POTPOROM JUGOSLAVIJI

Ovakva učenja fašizma i nacionalsocijalizma bila su posve strana slovu i duhu Ustaškoga pokreta. On nije poznavao nauk, da postoje narodi veće i manje vrijednosti ili sposobnosti i nikada ga nije propovijedao. Uostalom, on nije ni izgradio nikakvu svoju političku doktrinu o narodu i državi, nego je jednostavno polazio od činjenice, da postoji hrvatski narod, koji hoće živjeti u svojoj državi. Ta država, kako se je u više navrata izrazio Pavelić, a za njim i mnogi drugi visoki ustaški dužnosnici, "nije sama sebi svrhom, nego je ona sredstvo za narodne svrhe", odnosno "bit će i ostat će samo sredstvo, koje služi hrvatskom seljačkom i radnom narodu" i slično(204). Prema tome, narod ima primat pred državom, koja je, u stvari, samo sinonim za slobodu i nezavisnost hrvatskoga naroda, što se kao zlatna nit provlači kroz sve ustaške tiskovine. Ustaše su se fanatično borile za hrvatsku državnu nezavisnost, to im je bio jedini politički cilj za koji su hrabro isli u smrt, ali nisu fetišizirali ni narod ni državu. Ali ako Ustaški pokret nije izgradio svoju doktrinu o narodu, tim problemom se je bavila hrvatska znanost, u čemu su sudjelovale i osobe, koje su u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj zauzimale istaknuto mjesto bilo u kulturnom (prof. Filip Lukas, dr. Krunic Krstić) bilo u državnom (prof. Stjepan Ratković, dr. Julije Makanec) životu. Svi su oni podudarni u shvaćanju, da narod nije isto što i rasa, nego je nastao dugotrajnim povijesnim procesom, spajanjem i stapanjem raznovrsnih objektivnih i subjektivnih elemenata, ili, prema Makancu, to "nije proizvod prirode, nego djelo povijesti i kulture"(205). To bi se moglo uzeti i kao službeno stajalište u nezavisnoj hrvatskoj državi, jer su ga zastupali najviši državni dužnosnici i najviši predstavnici hrvatske kulture. Ono je u protimbi kako s Hitlerovim, tako i s Mussolinijevim shvaćanjem.

Odbačena rasistička doktrina

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je izričito odbacivan rasizam. Odbaci ga je i "Hrvatska enciklopedija" kao, nedvojbeno, najmjerodavniji glas hrvatske znanosti. U njoj je godine 1942. vrlo jasno i određeno izneseno stajalište, da

Piše:

Ivan GABELICA

prigоворi podpuno neosnovani. Ti kritičari, namjerno ili nenamjerno, poaze od neispravnoga pojma rasizam. "Bit je rasizma uvjerenje, da je neka rasa

U današnjem broju donamo apele sjeveroameričkih i južnoameričkih Hrvata, što ga oni jošte jednoć upravise na čitavu svjetsku javnost, sve međunarodne forume i odlučujuće faktore svijet ponovno upozoravajući svijet na nečuvenu nasilja velikosrpske diktature u Hrvatskoj trećei, dase hrvatskom narodu udovolji njegovim opravdanim zahtjevima na pot punu samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu. Ove apele neka svjetska javnost i oni, kójima leži na srcu sredjenje Europe i evropskih političkih prilika, koji su proželi svom političkom radu načel i m a pravde — uzmu srcu. U protivnom slučaju hrvatski narod bit će prinuđen „da se brani sredstvima, koja su nauspešnije i najprikladnija za narodno oslobođenje. Hrvatski je narod, po svojim opuno moćenim predstavnicima a u najnovije vrijeme ponajviše po iseljenim Hrvatima već toliko puta upozoravao svijet na zlodjela, što se vrše nad njim pokazavši tim najbolju kao narod kulture i civilizacije, da mirnim putem dodje do svoje slobode. Nažlost ti toliki apele i memorandumi nisu našli poželjnog odjeka kod međunarodnih političkih faktora, te hrvatskom narodu nije drugo preostalo, da silu suzbija silom. U Hrvatskoj ne postoji niti najmanja mogućnost legalne borbe, svaka je najnedužnija izjava, da si Hrvat, kažnjava se, pa što je drugo preostalo Hrvatima, nego da politiku nasilja, zloči na i zvjerskih metoda suzbijaju revolucionarnim sredstvima u Domovini.

Ovi najnoviji apele opet pokazuju dobru volju hrvatskog naroda, da mirnim putem se rješi hrvatsko pitanje, pa ako se i ovaj uta ne probudi savijest svijeta, ne će oizostali dogadjaji, koji će pokazati, da je Hrvatska spremna na borbu na život i smrt za svoju prava i svoju slobodu. Toliko na razmišljanje odgovornim.

Uzaludni hrvatski apele svjetskoj demokratskoj javnosti

su rasne teorije protivne znanosti(206). Ali, na temelju 11. točke Ustaških načela, prema kojoj "u hrvatskim narodnim i državnim poslovima u samostalnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi ne smije odlučivati nitko, tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda", svim tim tvrdnjama prigovaraju pojedini kritičari Ustaškoga pokreta, karakterizirajući ga rasističkim, dakle da je imao i izgrađenu doktrinu o pojmu narod. No, takvi su

najbolja i najspasobnija, da po duševnim sposobnostima nadkriljuje ostale rase", pa je stoga pozvana, "da upravlja svijetom i sudbinom ostalih rasa"(207). Ni najekstenzivnijim tumačenjem takav zaključak ne može se izvesti ni iz 11. ni iz bilo koje druge točke Ustaških načela ili nekoga drugog ustaškog programatskog akta. A iz samo jedne rečenice besmisleno je donositi sudove o postojanju izgrađene doctrine o nekom pojmu. Bez

MIJO BZIK

USTAŠKA BORBA

OD PRVIH DANA USTAŠKOJ RADA DO
POGLAVNIKOVА ODLASKA U EMIGRACIJUPOČECI I BIT
USTAŠKOGA POKRETA

**Hagiografska kronika ustaškog pokreta
iz pera Mije Bzika (1907.-1945.)**

obzira što su današnji narodi u svome dugom povijesnom hodu nastajali miješanjem, stapanjem, sljubljivanjem raznih etničkih skupina, ipak se je to miješanje, stapanje ili sljubljivanje odvijalo oko jedne određene etničke skupine, koja je u pravilu davala i ime narodu, pa u svakomu narodu postoji ta etnobiologiska dominanta kao njegov bitni elemenat, po kojoj se on razlikuje od drugih naroda. Zbog toga su i u hrvatskome i u drugim jezicima za narod postoјali i drugi izrazi, koji su izražavali tu stvarnost. To su riječi u hrvatskomu jeziku "puk", "rod", "krv", "pleme", "koljeno" i t.d., u latinskomu "populus" i "gens", a u francuskому "peuple", "nation" i "race"(208). Dana 28. lipnja 1918. Thomas Woodrow Wilson, predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, izjavio je, da "svi ogranci slavenske rase imaju se podpuno osloboediti od njemačke i austrijske vladavine". A premijer Velike Britanije Winston S. Churchill i nakon svršetka Drugoga svjetskog rata kaže da je Njemačka i iza Versajskog ugovora «predstavljala najveći homogeni rasni blok u Evropi».(209).

Takve riječi upotrebljavali su u svome novinstvu i Židovi u Hrvatskoj, da označe bitno svojstvo naroda, a sebe su nazivali rasom. Naime, za Hrvate i Srbe kažu, da su "istoga plemena i krvi i od ikona istoga jezika", a u rezoluciji donešenoj 25. ožujka 1931. izjavljuju, da je njima "data mogućnost da se otvoreno i slobodno" deklariraju za ono što uistinu jesu, "ne samo po svojoj religiji i rasi, nego i po svojoj nacionalnoj svesti,

naime Jevreji"(210). Dakle, iz riječi "tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda", sadržanih u 11. točki Ustaških načela, ne može se izvoditi zaključak, da je Ustaški pokret izjednačavao rasu i narod ili da je on bio rasistički, jer je to bio uobičajeni način izražavanja u ono vrijeme, pogotovo za isticanje istinske pripadnosti nekomu narodu, s tim da taj pokret nikada nije o svomu narodu pisao, da je rasa, što drugi, vidi se, jesu.

Na formulaciju cijele te 11. točke utjecalo je tragično iskustvo, što ga je hrvatski narod doživio u prva dva desetljeća 20. stoljeća, kad se je na čelu najjače političke skupine u Hrvatskoj - Hrvatsko-srpske koalicije - raznim makinacijama našao Srbin Svetozar Pribićević. On je, zajedno sa svojim istomišljenicima, u posljednjih nekoliko mjeseci 1918. i u nekoliko idućih godina podpuno zavladao Hrvatskom i vlast nad njom predao Aleksandru Karađorđeviću i Srbiji. Spomenutom točkom htjelo se je sprječiti, da Hrvatskom ponovno zavladaju nehrvatski ili s hrvatskim narodom nedovoljno asimilirani elementi, koji će je opet odvesti u katastrofu, kakva je nastupila 1. prosinca 1918. Time nitko nije bio diskriminiran niti sprječen u svomu radu za Hrvatsku. Kako je izjavio sam Pavelić u svome već spominjanom letku iz 1937. "to znači, da zakone može stvarati samo narod po svojim zakonitim zastupnicima, a naravno da za rad na izvršenju zakona, jednom stvorenih tim zakonitim putem, nema nikakvih ograničenja", odnosno "od rada u Hrvatskoj nije isključen nitko, napose ne od života u njoj, tko živi i radi u skladu sa narodnim interesima" (211).

Tu misao, da nitko ne će biti diskriminiran zbog svoje vjere ili podrijetla, naravno pod predpostavkom da ne radi protiv hrvatskim nacionalnim i državnim probitcima, on je ponavljaо i u mnogim drugim prilikama. U govoru Ukrajincima, održanom 14. kolovoza 1941., rekao je, da ih smatra "jednakom braćom, tako da u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj imaju jednaka prava" kao i "hrvatski narod, napose hrvatsko seljaštvo"(212). Istim ulogu Hrvatskoga državnog sabora u životu hrvatskoga naroda, u poslanici upućenoj tom Saboru 23. veljače 1942. zaželio je, da Hrvatska bude dom, "u kome nalazi mogućnost uljudeđenoga života svaki gost, u kome nalazi utočišta svatko, koga bilo kakova nepogoda ili nesreća nuka, da ostavlja svoje ognjište i da traži krova, rada i kruha, za se i za svoje potomke"

(213). O osobama, koje nisu Hrvati, a žive u Hrvatskoj, govorio je i na skupu hrvatskih učitelja u Zagrebu 10. svibnja 1943., poželivši, da im "u našoj zemlji bude dobro", da uživaju "sva prava čovjeka, sva prava državljanina", uz obećanje da će Hrvatska svakoga od njih prigrli. Svakomu će se, kazao je, "u našoj zemlji osigurati život, osigurati mogućnost rada". Zato neka nitko takav "ne bude u bojazni, neka ne bude u strahu, nego neka bude siguran svoga opstanka i svoga kruha, ako bude hrvatsku zemlju i hrvatske državne zakone poštivao, i ako bude na dobro hrvatske zemlje i hrvatskoga naroda radio", bile su njegove zaključne riječi. A učitelje, koji nisu hrvatske narodnosti, a budu časno ispunjavali svoju dužnost, izjavio je, da će državna "vladavina nagraditi, kao i svakog Hrvata"(214). U svome pak govoru, što ga je održao 7. siječnja 1944., dakle na 15. obljetnicu osnutka Ustaškoga pokreta, istakao je, da "nitko od nas ne želi niti će ni pokušati, da bilo koga u našoj zemlji asimilira" i da "svakoga, tko u našoj zemlji živi, a tko Hrvat nije, želimo poštivati, želimo ljubiti i učiniti dionikom svih naših dobara"(215).

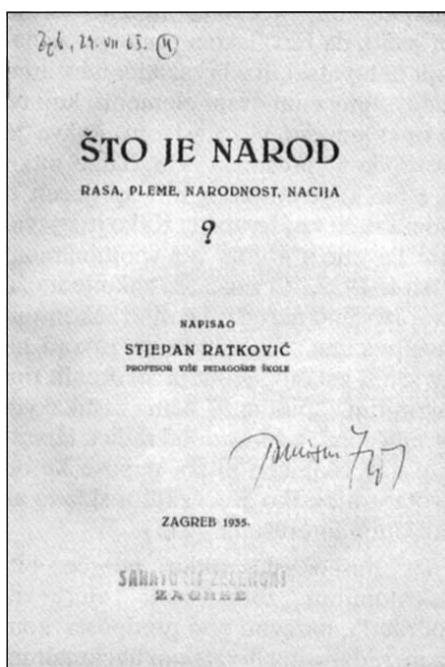
No, Ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska nisu se zaustavljali na ovim miroljubivim i humanim izjavama, nego su u skladu s njima poduzimali i određene konkretne političke korake. Tako je, na primjer, odredbom Ministarstva unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske od 14. svibnja 1941., br. 2661, određeno, da se Crnogorci "imadu smatrati pripadnicima jednog prijateljskog naroda" pa se prema tomu "mogu slobodno kretati i obavljati svoje poslove, te dobivati namještenje, iako su pravoslavni"(216). Jednako je takav prijateljski odnos bio prema Macedoncima i Bugarima. Pa u samomu vrhu hrvatske državne i vojničke vlasti, ili društvenoga života uopće, bio je znatan broj Srba, Židova i pripadnika drugih stranih naroda, od kojih se neki čak nisu ni rodili ni odrasli u Hrvatskoj, kao što su **Narcis pl. Jeszensky**, ustaški pukovnik, i **Jimmy Lyggett**, izbornik hrvatske boksačke reprezentacije, inače američki Crnac. Svi ovi konkretni slučajevi i izjave čine jednu cjelinu s 11. točkom Ustaških načela, a oni nedvojbeno potvrđuju, da Ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska nisu bili ni nacionalno isključivi ni ksenofobični a ni rasistički usmjereni.

Hrvatski, a ne antijudaistički pokret

Ovim se ne želi poricati, da su se na hrvatskome državnom području događale ratne strahote, koje su pogadale sve njegovo pučanstvo, bez obzira na njihovu vjersku i narodnosnu pripadnost i političko uvjerenje. Utvrđivanje uzroka i opseg tih strahota prelazi okvire ove rasprave, pa se zato ovdje o njima ne će raspravljati. No, već sada se može izreći tvrdnja, bez bojazni da će je objektivna povijesna znanost demantirati, da je težište hrvatske državne represije bilo usmjereni prema rušiteljima hrvatske države. Ali, pozivajući se ne samo na 11. točku Ustaških načela, nego i na memorandum "Hrvatsko pitanje" i na neke letke, u kojima je, uz ostalo, sadržana i poneka protužidovska nota, jugoslavenski orijentirana hrvatska historiografija tvrdi, da je Ustaški pokret i za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i prije njezine uspostave zastupao rasističko stajalište. Pisanje toga memoranduma Pavelić je završio 28. listopada 1936., a zatim ga je uputio Trećemu Reichu. U njemu se, između ostalog, tvrdi, da se «u Hrvatskoj nalazi skoro sveukupno novčarstvo i gotovo sva trgovina», te sveukupno novinstvo u židovskim rukama, a židovstvo se kao element potpuno odan jugoslavenstvu i jugoslavenskom državnom jedinstvu označava kao jedan od četiri neprijatelja Hrvatskoga oslobođilačkog pokreta, a time i hrvatske državne nezavisnosti. Kako je u središtu kritike upravo taj memorandum(217), potrebno se je ukratko osvrnuti na nj i na odnos Židova prema borbi hrvatskoga naroda za slobodu.

Već na početku valja naglasiti, da svaki antisemitizam ili antijudaizam nije nužno i rasizam. U monarhističkoj Jugoslaviji je hrvatski narod bio politički, kulturno, gospodarski, vjerski i na svaki drugi način obespravljen, pa čak nije bilo priznato da postoji kao narod. U gomilama je bio zatvaran, batinan, a pogotovo za vrijeme šestosiječanske diktature, i ubijan, pa nije smio ni spominjati vlastito nacionalno ime ili upotrebljavati svoju zastavu. Zbog toga se je on kroz cijelo vrijeme postojanja te države borio protiv nje, ne priznajući ni Vidovdanski ustav ni stanje stvoreno šestosiječanskim diktaturom. Elementarna je bila dužnost Židova solidarizirati se s patnjama i opravdanim težnjama hrvatskoga naroda, među kojim su živjeli i svoj kruh zarađivali. U to vrijeme tek oko petnaestak posto

Židova bili su tzv. asimilanti, deklarijući se Hrvatima ili Jugoslavenima, a ostali, njih oko osamdeset i pet posto, bili su pristaše cionizma, dakle židovskoga nacionalizma. To proizlazi iz rezultata za Gradsko zastupstvo grada Zagreba. Ti rezultati su reprezentativni, jer je u Zagrebu tada živjela gotovo jedna petina svih Židova na području današnje Republike Hrvatske, a na tim izborima su nastupali sa svojom posebnom listom. Godine 1920. cionistička lista dobila je oko 60 posto židovskih glasova, godine 1921. oko 72 posto glasova, godine 1925. oko 88 posto glasova, a godine 1927. oko 82 posto glasova Židova (218). Cionisti su od 1917. pa do podkraj ožujka 1941. izdavali u Zagrebu novine "Židov", koje su bile njihovo glavno glasilo na području cijele Jugoslavije. Stoga su politička stajališta iznesena u "Židovu" u stvari stajališta apsolutne većine Židova u hrvatskim zemljama.

Proturasistička rasprava S. Ratkovića iz 1935. Pisac je u NDH imenovan ministrom prosvjete

U tim novinama za gotovo dvadeset i pet godina izlaženja nema ni jednoga članka o gospodarskoj pljački hrvatskih zemalja, što bi u normalnim prilikama moralio i Židove pogadati, a kamoli o progonu Hrvata. Od svoga prvog broja "Židov" prihvata jugoslavensko političko stajalište. U mjesecu rujnu 1917., kad se još nije ni znalo da će Jugoslavija biti stvorena, u njemu piše, da taj "list hoće da bude tribina židovskog naroda Jugoslavije", jer "židovski narod Jugo-

slavije treba" takovu tribinu. U njemu se u tim godinama nalazi posebna rubrika pod nazivom "Vijesti iz jugoslavenskih zemalja"(219). Židovski su predstavnici s oduševljenjem prihvatali rad na stvaranju Jugoslavije i pozvali svoje sunarodnjake, da "svaki, prema svojim silama, što više doprinese za Narodno vijeće SHS", a kada je ona stvorena, poslali su oduševljene brzozavne pozdrave regentu Aleksandru i jugoslavenskoj vladu(220). Prihvatajući državni i nacionalni unitarizam, u "Židovu" je pozdravljen donošenje Vidovdanskoga ustava, iako suprotno volji hrvatskoga naroda, koji je bio sveden na razinu plemena. Naime, prema članku "Ustav je izglasan", "država treba da zna samo za gradane, a ne smije da zna za plemenske, rasne, vjerske diobe i takmičenja"(221). Za dr. Aleksandru Lichtu, istaknutoga židovskog prvaka iz Zagreba, Srbija je, kako on, u svojoj općinjenosti njome, 1923. piše u članku "Političko opredjeljivanje", Pijemont Jugoslavije, ona je "bila istinski demokratska i istinski širokoradno - snošljiva". U srpskom vojniku je bio "pobjednika iza herojskoga stradanja, gdje ulazi u širu otadžbinu kao zaštitnik reda, bdijući da mu anarhija ne razori djelo pobjede". Ali, prema Lichtu, tom vojniku, koji je "ujedinio troimeni narod, nijesu političari i državnici dali", da "rasije cijelom državom sjeme, niklo na tlu seljačke Srbije: sjeme široke seljačke snošljivosti". Zato je "zmajsko sjeme plemenskih, nacijskih, vjerskih i klasnih razdora, niklo u rasadištima jedne oborenje države", dakle Austro-Ugarske, "rasijalo se i širilo korov na sve strane"(222). Aluzija je vrlo jasna: ovaj hvalospjev Srbiji istodobno je optužba Hrvata, što se bore - za svoju slobodu.

Inače, "Židov" je koristio svaku priliku, da piše hvalospjeve kralju Petru I. i kralju Aleksandru i ostalim članovima dinastije Karađorđevića, istodobno odobravajući njihovu politiku. Tako, na pr., kralja Petra I. je nazivao Velikim, Herojem, Oslobodiocem i sl. Kralja pak Aleksandra je proglašio "zaštitnikom malih i slabih", što mu je tobože pribavilo "ljubav i odanost sviju podanika". U tome "Kralju, koji se sav predao službi naroda", kako je povodom kraljeva rođendana u prosincu 1933. pisao "Židov", "Jugosloveni nalaze i svoga vođu koji će brod", misli na Jugoslaviju, "provesti kroz sve bure i kroz sve klisure". U tim hvalospjevima se je ponекada znalo izgubiti svaki osjećaj za mjeru, pa se je otvoreno, javno i sa zanosom veličalo njegovo velikosrpstvo, kao

Za šumu Kralja Petra Velikoga Oslobođioca

Savezno Vijeće Saveza Cionista u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, održano početkom decembra prošle godine u Subotici, zanosno je zaključilo, da Židovi naše Kraljevine na zemljistvu Židovskog Narodnog Fonda u Palestini zasadite

Šumu Kralja Petra Velikoga Oslobođioca.

Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar I. blagoizvolio je odobriti da šuma, koja se prema odluci Saveza ima zasaditi u Palestini, može nositi ime Njegova blaženopočivšega Oca.

Deset godišnjica Balfourove deklaracije, s kojom se vlada Kraljevine Srbije pod Njegovim vladanjem prva saglasila, i sedmogodišnja smrti Kralja Petra Velikoga Oslobođioca — sedma je godina u tradiciji židovskoga naroda srećna godina — bila su splošnji povod za zamisao, da Mu Židovi naše Kraljevine osnuju živ i neprolazan spomenik u zemlji Izraelovoj.

Na uzvisinama Ginegarskih brda, što no se ističu svojom osobitom ljepotom, a sa kojih pogled zaokružuju novu židovsku Palestinu, Palestinski preporod, dizat će se ova šuma, nedaleko jugoslovenskog naselja. Desetiseta i više drveta, rastući u azur palestinskog učva, kad im ranije vjetar krošnju, sništajući će pjevati slavu heroja-mučenika-Kralja, koji je sinove svoje zemlje predvodio na najboljem putu: sa njihovih očinskih pravoga u tudjini; ali nosеći svoj velikoj duši buktinju pobijedosnoj vjere u slavan povratak i u izjavljenje. Nije li i Njegov narod „siedio ilio suze kraj voda babilonskih spominjueći se Cijona“?

Očinska Ljubav Njegova uistinu je podjednako obuhvatala sve sinove ove zemlje. Uz ovakvog Vodju je li ēudo, da su i sinovi našeg naroda oduševljeni davati svoje živote za Oslobođenje?

Ni dostojnijeg Čovjeka, ni ljepešeg spomenika!

Vjećno živa, ova će šuma pričati budućim pokoljnjima o ljubavi jugoslovenskih Židova prema Velikome Kralju i Oca otadžbine. Zasadjena uz Balfourovu šumu na zemljisti, koja će ostati neotudjiva svojina židovskoga naroda, ona će biti neprolazan spomenik poštovanja cijelog židovstva prema Velikom Čovjeku, koji mu je bio prijatelj. Vodstvo Židovskoga Narodnog Fonda čestita jugoslovenskim Židovima najsrdačnije na njihovu planu, pa želeći im najbolji uspjeh, ističe i sa svoje strane, daime, koje ima da se ovjetovjeći, traži da se plan potpuno provede.

S ovim proglašenom inauguraciјu akciju za šumu Kralja Petra Velikoga Oslobođioca. Uputstvu za njezinu provedbu dat će se zasebno.

I kada vam, Židovi Jugoslavije, upućujemo poziv, da prihvate sadjenju ovoga spomenika, mi znamo, da ēete svi kao jedan shvatiti, da dostađanstvo ove akcije traži, da se ēete svi vi kao jedan pohitati, da date svim srećom i svom dušom svoje priloge.

A nakon godina, kad posjetite zemlju otacu svojih, vaše će se grudi, u bladovini ove šume, ovog hrama vašo ljubavi, nadimati od zadovojstva, Što ste s istorijom svoga naroda vidno povezali ime jednog velikoga Čovjeka, i velikoga Prijatelja njegova.

U mjesecu TRAVNIKU 5688. godine.

DR. HUGO SPITZER

Zastupnik predsjednika Saveza Cionista u Kr. SHS, i predsjednik Saveza Jevrejske vjećospojedničke uprave.

SAVEZ CIJONISTA U KRALJEVINI SHS

Nadražni dr. Mošec Levi

DR. DAVID ALKALAY

Predsjednik Saveza Cionista u Kraljevini SHS.

Hans Hochsanger

DR. ISAK ALCALAY

Veteran Rabin.

SAVEZ JEVREJSKIH VJEĆOSPOJEDNIČKIH OPĆINA

Ust. Predsjednik Pošta

Jovan Kolon

KURATORIJ KEREP HA-JESOD LTD.

Mario Hauser

KEREP KAVEMETH LEISRAEL LTD.

Dr. Sabathon Lazar

LOŽA "SRBIJA" NOBH 476

Dr. Bakić Vjade

Allred Salter

LOŽA "ZAGREB" NOBH 1098

Dr. Milan Schwartz

SAVEZ RABINA U KRALJEVINI SHS

Dr. Isak Alkalay

ORGANIZACIJA SEFARDSKOG OMLADINICE U KR. SHS

Zastupnik Kašabli

Jakov Levi

SAVEZ ŽIDOVSKOG OMLADINSKIH UDŽ. U KG. SHS

Milo Schwiger

BEOGRADSKA ORGANIZ. SEFARDSKIH JEVREJA

Dr. Šukmani L. Alkalay

SAVEZ JEVREJSKIH ŽENSKIH DRUSTAVA

Ust. Članice J. de Mayo

SUMEJA DE MAJO

Julija Kunic

AHUDUT HACOFIM

Dr. Šukmani Prester

Zagrebački "Židov" (1928.) o odluci Saveznog vijeća Saveza cionista u Kraljevini SHS o sadnji šume kralja Petra Karađorđevića

što je to bilo neposredno nakon marsejskoga atentata, kada se je pisalo, da su "u njemu olijene sve naslijedene odlike po kojima je i On, poput njegovih pređa, bio istinski Vođ naroda, koji će mu obnoviti Dušanovo carstvo i, više od toga, izvesti ga iz teritorijalne i duhovne rasparčanosti u htijenje i ostvarenje Njegova jedinstva"(223). I tako dalje u nedogled.

Kao što je "Židov" odobravao i sve ostale Aleksandrove političke postupke, tako je bilo i sa šestosiječanskom diktaturom, bez obzira na hrvatske živote, koji su pali kao žrtva te diktature. U članku "Dani slavlja", objavljenom kra-

1929. razlikuje se od mnogih drugih evropskih diktatura i vanparlamentarnih vladavina time što cilj toga zahvata nije bio u jednostranom socijalnom usmjerenju državnog života, u ugušenju i tlačenju izvjesnih narodnih redova i staleža u korist samo nekih privrednih grupa, nego jedino u političkom razbijstrenju državnih odnosa, zamućenih partijskim borbama, hranjenim preživjelim plemenskim sentimentima, poticanim često od neprijateljskih vlasti". Naravno, diktatorima su uvijek krivi drugi. Ali govoreci o "preživjelim plemenskim sentimentima", pisac je i nehotice priznao, da je cilj diktature uništiti postojeće narode u korist velikosrpstva. Krajnje je bio licemjeran, kada je pisao, da ta diktatura omogućuje u Jugoslaviji "slobodan društveni razvitak i socijalno takmičenje svih konstruktivnih snaga". Međutim, on je sigurno dobro poznavao stanje i raspoloženje u židovskim redovima, pa mu treba vjerovati, da u tomu tobože "tihom, ali plodnom radu svagdje učestvuju i jevrejski građani Kraljevine"(224).

O uvođenju šestosiječanske diktature slično se je pisalo u "Židovu" i nekoliko dana nakon marsejskog atentata u posebno tiskanomu kraljevu životopisu, u kojem se je opravdavao njegov nasilnički čin od 6. siječnja 1929.(225). Sve u svemu, hrvatski su Židovi svakom zgodom, na mnoštvo načina, pokazivali, da čvrsto stoje uz Jugoslaviju i da prihvataju lažni jugoslavenski mit, prema kojemu je 1. prosinca 1918. "ostvaren davnašnji san i ideal najvećih i najbistrijih političkih duhova Srba, Hrvata i Slovenaca: ujedinjenje u okviru jedne državne cjeline" i da je u začetku Jugoslavije bila "misao o slobodi, o toleranciji, o gradanskim, vjerskim i ljudskim slobodama"(226), kako je zanosno pisalo u "Židovu" povodom 20. obljetnice stvaranja Jugoslavije. U svezi s ovim, potrebno je upozoriti na jednu činjenicu: Židovi u svijetu su običavali u Palestini zasaditi šumu i nazvati je imenom nekoga svoga narodnog velikana ili pripadnika stranoga naroda, osobito zaslužnoga za židovstvo. Da bi se što više iskazala ljubav i poštovanje prema dinastiji Karadorđevića, Savezno vijeće Saveza cionista Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca zaključilo je početkom prosinca 1927. da se u čast kralju Petru I. u Palestini zasaditi Šuma Kralja Petra Velikoga Oslobođioca. A u prosincu 1934. Savez cionista je odlučio, da se zbog istih razloga, također u Palestini, ali u blizini Nazareta, zasaditi Gora Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja(227).

ZA GORU KRALJA ALEKSANDRA

U potrazi dula, ojačanih i ustreptih od najvećeg bola, a pod neposrednim dojnjom stražre vijesti o pogibiji VELIKOGA KRALJA, prestatnici Saveza cionista Jugoslavije i Keren kajemet lejsira, naši su neodoljivi ponir da velikoj ljubavi i poštovanju jevrejstva Jugoslavije, u zajednici sa jevrejskom cijelog svijeta, daju izražaj jednim i livnim spomenikom u čijem će omiljenju postaviti sarkofag s mojim pokojnikom zemljama.

Tako se rođala: oduka da se u zemlji naših pratača koja opet biva narodnom domom jevrejskog naroda, u blizini Nazionskih šuma koja će zauvijek nositi ime

GORU KRALJA ALEKSANDRA

Marsal Dvora Njegovog Veličanstva Kralja odobrio je ovu odluku.

Na zemlji Keren kajemet lejsira, neotuđivoj jevrejskoj narodnoj svojini, na grudi čije je svako parče aveto žjevičanstvu, a da nas Jevreje osvezeno, kao istorijsko te načeg izbačenja u narodnu zajednicu iz micerajanskog robovanja; na tlu na konci hoćemo liku svih naroda, čiju sveobimnu dušu i umovinu dugujemo zahvalnost za sve dobro, za svu naklonost, koju su Jevrejima i jevrejsku ukazivali; i tek najveći od njih,

Mlad, u punoj svojoj snazi, nosilač uživnog poslanja nestamo ujedinjenja Svoga naroda nego i svjetskog mira, VITESKI KRALJ ALEKSANDAR I UJEDINITELJ surcu je Svojom iskupom Sypj apostola. Mračne sile bile su na djelu da bi, pogodivši ubojiti tancem Njega, a sve pogodile za što je On živio i radio bez predaja i neutralno. Ali je sjeme što Ga je zasjao proučilo malnjinu židovskom kojji će odolijevati svim zločinackim podvinzima.

I tako, neće tek trebiti plasti mitiske legende da bi se učinilo u istoriji Njegov lik. Sušta stvarnost Njegova života i rada, budi jepka od nje, pričasna prostom istorijskom vjernosti.

I dok će tako ALEKSANDAR I KARADORDEVIC ući preko granica jugoslovenske istorije u svjetsku, dote mi Jevreji, i nesamo oni Jugoslavije, odredimo već odavna Njemu izuzetu mjesto u hramu što ga sazda ljubav, blagodarnost i poštovanje većim prijateljima jevrejskog naroda.

Ali da blagodarnost, ta ljubav i to poštovanje, žele da se olike u vladim simbolima. Takav će da bude GORA KRALJA ALEKSANDRA - Preč Jisraela. Hodočašće državljani Jugoslavije de "svijetlju grobova" KARADORDEVICU u Oplencu, do grobova LIKOG OSLOBODIOCA u žaru palestinskog sunca i u žaru Jevrejske Jutavljene zimzelena stabla GORE KRALJA ALEKSANDRA, u nju će dolaziti jevrejski poklonici da u tom hramu prirede moli tlu hebrejsku molitvu za upokoj dušu Velikog Oca i Velikog Sina. Ovakvo će da izgleda jevrejski hram, sve sume do "sume i Kraja Petra" Kralja Aleksandra, na domak Masarykove i Balfourove.

Njemanje se, avaj, ispunila želja što smo je VELIKOME KRALJU zarazili kad je primio pretvaračne Keren kajemet lejsira u sudjelujućim bi posjetio Palestino, i u njoj Šumu Kralja Petra Velikog Oslobodilaca, dočekan svim počastima što ih imije da ne dočekasno. Njegovo će se imi zimzelenu sumom, simbolom neprolaznog života, trajno i zauvijek srasti sa zemljom, koju je Jozu, ujedinjenju Jugoslavije.

S ovim proglašom započinjemo akciju za GORU KRALJA ALEKSANDRA - GIVAT MELEH ALEKSANDER

Ne sumnjam da jevreji Jugoslavije, da će sv, ujedinjeni u svom bolu, biti treći što vam se daje prilika da i učenjem ovoga toliko lijepog i uznoglog spomenika date odujka svojim čestinu i dubokim osjećanjima ljubavi, poštovanja i blagodarstva Čovjeku, velikom kao-vladacu, za nas velikom i kao prijatelju i unapredicatu obnovne čeljave, cijelog jevrejskog naroda. Svi čete vi poštati u jednom zamahu svim srcem i svom dušom date svoje priloge!

I kad potomčad vaša, srâšena, danas i sutra i u dalekim pokojenjima, radom i znojem svojim, vedra i ponosna, буде trudila njihovi umjeti časno da izvrše svoj dug praiskonske jevrejske zahvalnosti.

U Zagrebu, decembar 1934.

Dr. Isak Alkalay
Vrhovni rabin i statutar

SAVEZ CIONISTA JUGOSLAVIE Dr. Moric Levi Dr. Aleksandar Lich Dr. Drago Rosenberg	KEREN KAJEMET LEJSIRAL Zemljaka porijeklom Dr. Marks Barner Dr. Max Mevorach
SAVEZ JEVREJSKIH VJEĆOPOVJEDNIH OPSTINA Dr. Fridrik Popa	Dr. Rudolf Bachwald
KURATORIJ KEREN HAJESOD Dr. Leo Steinader Karlo Friedman	SAVEZ RABINA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE Dr. Gavro Schwarz Dr. Simon Guttmann
SAVEZ JEVREJSKIH ŽENSKIH DRUŠTAVA Jelzana Džemajlo Sofija Almuli	BEOPRADSKA ORGANIZACIJA ŠEFARDSKIH JEVREJA Ara Alkalay Dr. Rafael Margulies
LOZA NOB. "SRBIJA" Dr. Cesare Kajad	SAVEZ CIONISTICKIH ŽENA WIZO Julija Käning Rosa Hacker
LOZA NOB. "MATNAT JAD" Dr. Zoltan Loran	LOZA NOB. "MEMORAS" Dr. Josip Horvat
LIGA ZA RADNU PALESTINU	LOZA NOB. "SARAJEVO" Dr. Vita Kajian

Nakon Marseillea: cionistička pohvala Aleksandru Karadordeviću

No, bitno je drugčiji bio njihov odnos prema onim Židovima, koji su radili i borili se u korist hrvatskoga naroda i zbog toga stradavali. Takvi su bili izopćenici među cionistima. Tu se naročito misli na poznate pravaške političke pravake dr. Josipa Franka, dr. Ivicu Franka i dr. Aleksandra Sachsa - Petrovića, koje u "Židovu" nazivaju izdajicama odnosno osobama po zlu(228). Ovaka politička stajališta donosila su Židovima i materijalnu korist. Poznato je, da se je jugoslavenski režim služio i gospodarskim sredstvima u težnji, da skrši hrvatski otpor svojoj politici. Uz ostalo, isao je svjesno za

uništenjem hrvatskih tvrtki i prenošenjem kapitala u Beograd. Kao primjer za to najbolje može poslužiti stanje u bankarstvu. Kada je stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb je bio središte novčarstva u državi. U njegovim bankama nalazilo se je oko četrdeset posto ukupnoga posebničkog (privatnog) kapitala. Pribrojivši ovomu i ostale hrvatske gradove, to je sačinjavalo njezino premoćnu absolutnu većinu. Državnom politikom prouzročen je godine 1931. slom mnogih hrvatskih novčanih zavoda i prenošenje novčarstva u Beograd kao njegovo središte(229). Koliko je državna vlast izravno pomagala Židovski

kapital zbog njegove političke povezanosti s velikosrpskim krugovima, teško je sa sigurnošću reći. Ali mu je pogodovala i privilegirala ga samim time, što ga nije svjesno uništavala kao hrvatski. To je svakako bio jedan od razloga, da se je, prema nekim procjenama, oko 65 posto kapitala u Jugoslaviji nalazilo u Židovskim rukama(230). Ta činjenica i cjelokupna, već opisana protuhrvatska politika velikoga dijela cionistički raspoloženoga Židovstva u Jugoslaviji izazvala je nezadovoljstvo u hrvatskim narodnim redovima.

Bilješke:

204. Bilješka 184., str. 22., i bilješka 193., str. 16. i 58.
 205. Dr. Julije Makanc: Hrvatski vidici, Zagreb, 1944., str. 89.
 206. Hrvatska enciklopedija, sv. IV., Zagreb, 1942., str. 555.
 207. Isto, str. 355.
 208. Dr. Kruno Krstić: Narod, država, nacionalizam, "Hrvatska smotra", Zagreb, 1944., br. 11.-12., str. 421.
 209. Josip Horvat: Politička povijest Hrvatske, I. dio, Zagreb, 1990., str. 375.; Winston S. Churchill, Drugi svetski rat. Sv. I. – Bura se spremi, Beograd, bez god., str. 6. (prema izvornome, VI. izd. iz 1964.).
 210. "Židov", glasilo za pitanje Židovstva, Zagreb, 29.12.1922. i 27.3. 1931.
 211. Bilješka 181., str. 299.-300.
 212. Bilješka 184., str. 74.-75.
 213. Bilješka 193., str. 51.
 214. Bilješka 191., 11.5.1943.
 215. Bilješka 172., str. 6.
 216. Članak "Crnogorci u Hrvatskoj uživaju punu slobodu", "Hrvatski narod", Zagreb, 27.5.1941.
 217. Dr. Fikreta Jelić - Butić, nav. dj., str. 22. - 24.; Ivo Goldstein: Holokaust u Zagrebu, Zagreb, 2001, str. 94.-99. i Bogdan Krizman: Pavelić i ustaše, Zagreb, 1978., str. 240.-243., Leksikon "Tko je tko u NDH", Zagreb, 1997., str. 172. i 244.-245.; Dr. Ante Pavelić riješio je hrvatsko pitanje, pripredio Ivo Bogdan, Zagreb, 1942., str. 25.-26.
 218. "Židov" od 1.4.1920., 15.12.1921., 15.5.1925. i 9.9.1927.
 219. "Židov" od 16.9.1917., 16.4.1918. itd.
 220. "Židov" od 23.10.1918. i 17.1.1919.
 221. "Židov" od 1.7.1921.
 222. "Židov" od 9.2.1923.
 223. "Židov" od 23.9.1921., 20.1.1928., 15.12.1933. i 12.10.1934.
 224. "Židov" od 29.6.1934.
 225. "Židov" od 12.10.1934.
 226. "Židov" od 2.12.1938.
 227. "Židov" od 20.1.1928. i 14.12.1934.
 228. "Židov" od 10.4.1921. i 29.12.1921.
 229. Rudolf Horvat, nav. dj., str. 483.-484.
 230. Holm Sundhaussen: Wirtschaftsgeschichte Kroatiens im nationalsozialistischen Grossraum 1941-1945, 1983., str. 244.-245.
- (nastaviti će se)

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (VI.)

(SV. ROK, LIKA, 30. KOLOVOZA 1889. — ZAGREB, 7. LIPNJA 1945.)

Na ovaj Budakov brzovaj i na Budakovo pismo od 28. rujna 1943., koje Krizman nije pronašao, hrvatski poslanik u Berlinu odgovorio je brzovajom, koji je stigao u Zagreb 7. listopada:

«Na S 950 brzovaj od konca rujna — Jareb i pismo ministra od 28. rujna jučer vjerojatno 5. X. posjetio sam s Markom Jurinčićem hrvatski gospodarski izaslanik u Berlinu državnog tajnika za vanjske poslove Steengrachta uz koga su bila dva glavna stručnjaka gospodarskog odjela. Prikazao sam teškoće zbog djelatnosti partizana koje osobito sprječavaju prikupljanje žetve i našu nemoć jer ne raspolažemo svojom vojskom i nemamo oružja za naoružanje dobrovoljačkih letećih jedinica. Iznio sam najnužniju potrebu hrane za gradove,

Piše:

*Dr. Jere JAREB,
Loretto, Pennsylvania, SAD*

činovništvo, radništvo te novo oslobođene krajeve i nepredvidive posljedice kobne, koje bi nastale u slučaju gladi. Upozorio sam na malen obrok kruha kod nas, koji je veći u mnogim zemljama a (držeći?) uzrok nezgode u Njemačkoj, te na mogućnost iskorišćenja tog od neprijateljskih promičba. Na kraju izlaganja iznio sam tri molbe: da se 12 naših bataljona stavi na raspolaganje našim vojnim vlastima za osiguranje reda i žetve; da se nama dade talijansko oružje za 50.000 dobrovoljnih čuvara reda; da nam se odmah pošalje dvije tisuće petstotina vagona pšenice i raži. Državni tajnik po-

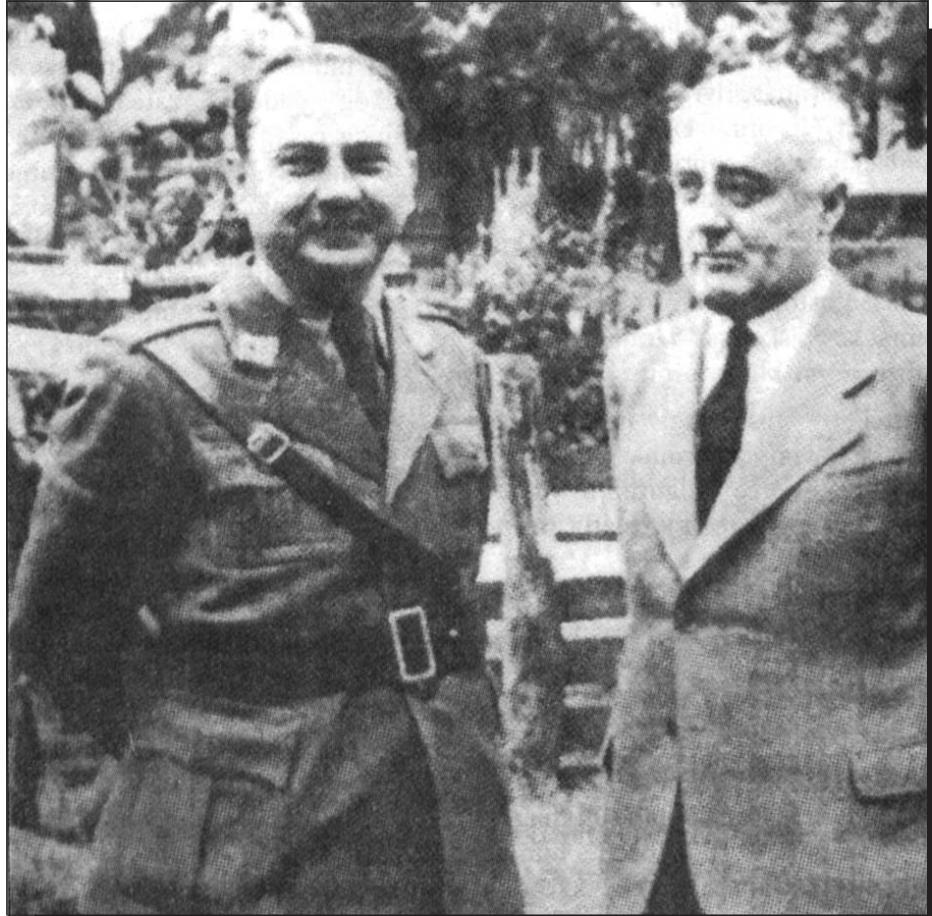
zorno saslušao izlaganje i rekao da uviđa težinu položaja i razumije naše zahtjeve, obećao ih poduprijeti. Za bataljone ne može ništa sigurno reći, ali vjerojatno da ćemo dobiti oružje za leteće čete i ako možda ne za 50.000 ljudi. Zauzet će se, da se tražena hrana što prije odpremi dolje. Ministar narodnog gospodarstva Funk nije ovdje. Posjetit ću ga čim se vrati. Sutra idem državnom tajniku u ministarstvu za prehranu i seljačko gospodarstvo Herbertu Backeu i drugima»¹⁴⁴.

Na 9. listopada, očito kao odgovor na predhodni brzovaj, Budak je odposlao novi brzovaj Ratkoviću:

«Recite Funku, Steengrachtu i ostalim prijateljima, da je najžurnija potreba da izhode kod Führera obću odredbu svim njemačkim častnicima na našem području, da su Kotor, svi otoci, Zadar i Rieka pripojeni Hrvatskoj i da nema ni govora da bi tu mogla imati posla bilo kakva Italija. Najmanje pak smiju njemački častnici na svoju ruku govoriti, da će Zadar ili Rieka ostati Italiji, a Kotor biti pripojen Crnoj Gori. Takav postupak tjera naše ljude, da iz straha pred Talijanima skupa sa partizanima stupaju u borbu protiv njemačkih i hrvatskih oslobodilačkih četa. Veliki dio krivnje je na neupućenosti njemačkih časnika»¹⁴⁵.

Na sjednici Doglavničkog Vijeća 9. listopada, u prisutnosti Poglavnika, Budak je rekao: «Treba odlučno nastupiti proti kod? Niemaca. Popuštanje nam škodi. Svaki znade pa i oni, da bez Poglavnika nema države. Ako se isprsimo, s Niempima se dade. Ja iskusio». Poglavnik se zatim osvrnuo na odnose s Niempima: «Ne stojimo pod njihovom presijom, ali nam pripisuju svakako odgovornost za neuspjeh... Od Niemaca smo prisiljeni tražiti žito i oružje»¹⁴⁶.

Ribbentrop je brzovatio Kascheu 9. listopada «osobno» i «skrenuo

Budak i njemački general Edmund Glaise von Horstenau

pažnju na propagiranje riječkog područja kao hrvatskog različitim hrvatskim javnim izjavama poput one u posljednjem govoru hrvatskoga ministra vanjskih poslova Budaka, u govoru na zagrebačkoj radio stanici 27. rujna navečer prigodom treće godišnjice Trojnog Pakta — *HN*, V., 846., 29. IX. 1943. . Zamolio je poslanika da u idućoj prilici razgovora s Poglavnikom, upozori **Pavelića** na to pitanje, pa da mu ponovi (već poznato) njemačko gledište: da je cijelo to područje ustaničko područje i da njemačke snage moraju na njemu voditi izvanredno teške borbe; cijelo je područje njemačko operacipno područje, i Führer se sada mora isključivo baviti time da ustanak suzbije i spriječi iskrcavanje Engleza i Amerikanaca. Državno-pravnim pitanjima u tim krajevima Führer se sada ne može baviti dok traju borbe»¹⁴⁷.

Pozvan od Ribbentropa 7. listopada, da zauzme stanovište prema dva brzojava generala **Glaisea** od 1. i 2. listopada, Kasche je u dugačkom brzojavu namijenjenu osobno Ribbentropu, odgovorio 13. listopada među ostalim:

«3. Uniforme i oprema hrvatskih oružanih snaga vrlo su različiti. Djelomično vlada velika oskudica. Što se tiče naoružanja njemačka se strana nije opetovano držala obećanja i termina. Razdioba oružja talijanske **Druge armate** obavlja se polagano i birokratski.

Kasche predlaže: da njemačka strana u danom slučaju lifieruje preko dosadašnje granice materijal za uniforme. Iz zaplijenjenih zaliha talijanske **Druge armate** izvršiti hitno i što je moguće velikodušno opremanje hrvatskih oružanih snaga. Bude li pri tom **Wehrmacht** ukazivao na to da su njemačke jedinice zaplijenile većinu oružja, to je proizašlo samo zahvaljujući rasporedu jedinica za tu akciju. Budući da hrvatske jedinice nisu bile upućene prema obali, nisu ni mogle prikupiti neki plijen. Budući da su sudjelovale u akciji uzeto u globalu,

trebalo bi im priznati i odgovarajući udio u plijenu što su ga zadobile njemačke jedinice. Obratno, njemačke jedinice SS kod Karlovca su ponešto primile iz talijanskog plijena koji su sami Hrvati zaplijenili».

varanje pozitivnog jest jasna, jednoznačna i postojana politika Reicha prema Hrvatima. Ako Hrvati na taj način zadobiju povjerenje u nju a opozicione grupe izgube nadu da mogu pridobiti bilo koju njemačku organizaciju ili ličnost za njihove po-

Rujan 1943. – prisega nove državne vlade

«6. Stoji činjenica da borbe bandi utječu na prikupljanje žetve i korištenje ratnoprivrednih važnih sirovinskih izvora. Uska suradnja njemačke vojske s privrednim odjelom poslanstva radi uvažavanja ratnoprivrednih mjera osiguranja ne zadovoljava od početka godine (1943). Postoji, nažalost, tendencija njemačke vojske da pri tom ne uzima u obzir hrvatsku suradnju.

Kascheov prijedlog: najsnažnija podrška svim mjerama hrvatske strane koje teže osiguranju vojne privrede. Odgovornost i nadležnost moraju ostati kod Hrvata. Ostavljanje odgovarajućih hrvatskih jedinica radi postizanja takve podjele posla pod komandom hrvatskog ministra oružanih snaga».

«Na kraju, Kasche zaključuje ovako: od odlučne važnosti za negativan razvoj u Hrvatskoj bili su talijanski postupci i obzirnost prema njima s njemačke strane; jednako tako od odlučne važnosti za uspavljanje tog nepovoljnog razvoja i ot-

slove, neće biti moguće samo prikupljanje snaga i njihova akcija na polju zajedničkog vođenja rata umjesto sadašnjeg rasapa snaga, nego će se sve to moći i povisiti. Tretiranje graničnih pitanja na jadranskoj obali dio je ove njemačke politike. Njegovo osobno zalaganje za razjašnjavanje tog kompleksa — i ako samo izvjesno — izvršeno je iz tog razloga»¹⁴⁸.

Početkom listopada vršene su pripreme oko formiranja nove hrvatske vlade. Kasche, prema razgovoru s Pavelićem 4. listopada, obavještava Berlin 5. listopada 1943., da «ministarstvo vanjskih poslova želi Pavelić ponovno povjeriti **Lorkoviću**, jer Budaka mora — kako je poglavnik priznao — već pri svakom Budakovom govoru prije toga cenzuirati»¹⁴⁹. Kasche obavještava Berlin 9. listopada, da će u novoj Mandićevoj vladi, ministar vanjskih poslova biti **Dr. Branko Benzon**, a «ministar pravosuđa vjerojatno M. Budak»¹⁵⁰. Kako javlja Kasche Berlinu 11. listo-

pada, Mandićeva je vlada odstupila toga dana, a nova će biti imenovana 12. listopada. O toj novoj vladi Lorković je obavijestio Kaschea, «budući da bi se M. Budak rado vratio u Berlin u svojstvu poslanika, a poglavnik se s time slaže, ima za sada

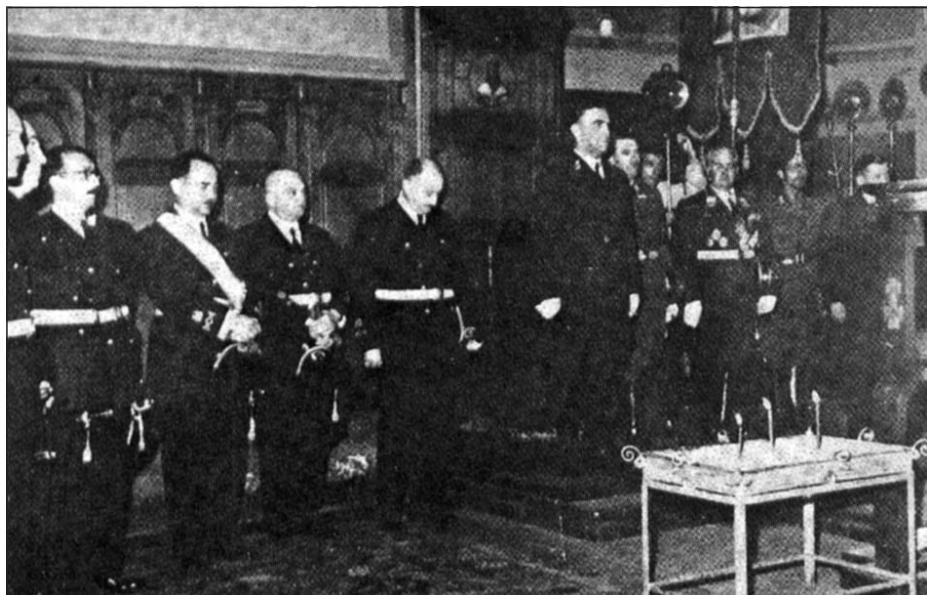
definitivno pripojeni Hrvatskoj i da će tu i ostati. Da bi obrazložio svoj prijedlog, poslanik je opširnije izlagao problematiku pojedinih krajeva, što je sadržano i u promemoriji koju je tom prilikom predao Steengrachtu.

Boka kotorska definitivno pripojeni Hrvatskoj i da će tako ostati».

U vezi ovog koraka hrvatske vlade, Ribbentrop je 19. listopada odlučio, «da se po prednjem nema što postupiti i da ministarstvo ostaje pri svom prijašnjem stavu poznatom iz upute poslaniku Kascheu»¹⁵⁴.

Kasche javlja Berlinu brzovom od 18. listopada, da mu je general Glaise rekao prije nekoliko dana, «da je grupa armija «B» poslala upute da se Hrvatima odobrava postavljanje državnog tajnika Turine u svojstvu šefa civilne uprave u Rijeci — u skladu s poglavnikovom odlukom. Prekjučer 16. listopada je telefonirao Gauleiter Rainer gen. Glaiseau da mu kaže, da je preuzeo civilnu upravnu vlast na sjevernom obalnom odsjeku na temelju Führrove odluke od 12. rujna. U Rijeci su Talijani već postavljeni; u Sušaku će pod talijanskim prefektom namjestiti domaće Hrvate. S druge strane, Hrvatima koji su po nalogu dra Turine na putu prema Sušaku Rainer neće dopustiti da iz Trsta nastave putovanje.

Tako je nastupilo ono — nastavlja Kasche — što se moglo očekivati na temelju odluke koju su propustili donijeti. Hrvatska strana može tvrditi da joj je bilo priznato — na temelju Kascheova saopćenja od 8. IX. — pripojenje riječkog područja sa Sušakom, otoka Krka i Raba. Rainer svojata upravu tih područja za sebe i stavlja je ponovno u ruke Talijana. Između ostalog, tako nastaju ove teškoće: 1) sprečavaju se hitno potrebne, pripremne mjere s hrvatske strane za opskrbu obalnog područja koje je moguće samo sa sušačke strane; 2) poglavnik mora povući imenovanje dra Turine kao šefa civilne uprave; 3) u tom prostoru osobito snažni partizani imaju novu podršku za propagandu jer sad mogu ukazivati na to da su im — takozvanoj narodnooslobodilačkoj vojsci — Talijani maršala Badoglia prepustili oružje i time im priznali i vlast nad tim područjem, dok njemačka strana

Nakon osnutka Hrvatske pravoslavne crkve (1942.), Pavelić i članovi vlade posjećuju hram u Zagrebu

ostati u vladi kao ministar vanjskih poslova sve dok kao poslanik ne dobije agremant Berlina»¹⁵¹. Nova hrvatska vlada, pod predsjedanjem Dra Nikole Mandića, bila je imenovana 12. listopada i u njoj je Budak nastavio biti ministar vanjskih poslova¹⁵². General Glaise von Horstenau obavještava 15. listopada svoje nadređene o novoj vladi i kaže za Budaka: «Dr. Budak fungira na listi ministara još kao ministar vanjskih poslova, no njega će uskoro zamijeniti dr. B. Benzon, poslanik u Boku Kureštu..., a Budak će se vratiti u Berlin na svoje prijašnje mjesto»¹⁵³. Kako ćemo vidjeti, to se nije dogodilo.

Prema uputi Budakovog brzovoma od 9. listopada — koji smo već naveli — hrvatski poslanik u Berlinu, Ratković, posjetio je državnog tajnika Steengrachta, 15. listopada, «i prenio mu želju svoje vlade da pouče sve njemačke oficire u Hrvatskoj kako su ne samo cijela hrvatska obala sa svim otocima, nego i gradovi Rijeka i Zadar, kao i Boka kotorska

U Ratkovićevoj promemoriji (Berlin, 14. listopada 1943) spominje se velikodušna odluka Führera o prepuštanju hrvatskih krajeva na Jadranu i povoljan odjek na koji je naišla u Hrvatskoj i koji će se još i dalje širiti ako ne pridođu nepovoljni momenti. Takav su momenat — prema Ratkoviću — na žalost, izjave njemačkih oficira koji govore da će Boka kotorska pripasti Crnoj Gori, a Rijeka i Zadar da će se vratiti Italiji. Ratković, zatim, pojedinačno tumači situaciju Boke, Zadra i Rijeke i upozorava na činjenicu da takve izjave njemačkih oficira unose kod hrvatskog stanovništva, osobito onog u obalnom području, nemir, a kod ustnika jačaju odluku da se ne predaju vladi. Stoga vlada u Zagrebu smatra hitno potrebnim da se pripadnici njemačkih oružanih snaga u Hrvatskoj s najvišeg mesta pouče kako su ne samo obalna jadranska područja sa svim otocima nego i gradovi Rijeka i Zadar, i

s fašističkim Talijanima iznova oduzima krajeve iz ruku tamošnjeg stanovništva i tako dokazuje odgovornost za prijašnji talijanski postupak. Njemačko vođenje operacija u borbama iznova će doživjeti teškoće. — Kasche, na kraju, moli da ministarstvo to sve razmotri i pošalje mu svoje upute»¹⁵⁵.

njemačku operacionu zonu *Adriatisches Küstenland*, kojom upravlja Gauleiter dr Rainer kao njen vrhovni komesar. Područje je već preneseno pod njemačku upravu. Njemu pripada i otok Krk. Kao granica među otocima vrijedi za operacionu zonu staru zemaljska granica Austro-Ugarske Monarhije između Dalma-

zaledjem i otok Krk, nemaju dati Hrvatskoj, bio bi to prijelaz od talijanske aneksije u njemačku. U toku rasprave o tome među njima pale su sa strane inače uvijek mirnog i bezuvjetno pozitivnog ministra Lorkovića izvanredno oštре riječi. Stvarno govorili su Mandić i on Kascheu da ni hrvatska uprava nikako ne sprečava vršenje vojne vlasti njemačkog *Wehrmacht*, nego da će ona samo pomagati njemačkoj vojsci. Kasche je zamolio svoje sugovornike da transport ostane u Trstu sve dok ne padne odluka. Rekao je to s razlogom, jer bi povratak tih činovnika i vojnika u Zagreb izazvao najnepovoljniji odjek među stanovništvom. Bez sumnje stoji činjenica da je njegova izjava Hrvatima od 8. IX. sadržavala predaju Hrvatskoj otoka Raba i Krka, grada Sušaka i riječkog zaleđa.

Budakov brzojav poslanstvu u Rimu

Kascheov brzojav Berlinu od 19. listopada nastavlja daljnje pojedinstvenosti oko hrvatske civilne uprave na Rijeci-Sušaku: «Preko Trsta je pod vodstvom njegova dra Turine zamjenika **Kamenarovića** otputovala skupina da izvrši zadatok dra Turine, i to 180 policijskih činovnika, 30 policijskih agenata, 117 carinika, 40 policijskih oficira, 2 ispitivača u rangu oficira za policijske agente, 3 oficira financijske straže, 34 policijska i upravna činovnika, 70 mornara, 4 mornarička oficira i jedan vođa transporta. Prema tome, s hrvatske strane stoje na raspolaganju organi za bezodvlačno preuzimanje upravnog djelovanja. Nezavisno od konačnog rješenja, pitanja granice morao bi otpočeti upravni rad u tom području i utvrditi jednu graničnu liniju za upravu, ne na posljednjem mjestu iz privrednih razloga i utvrđivanja valute. Predsjednik vlade Mandić i ministar Lorković javili su poslaniku jučer poslije podne 18. listopada, da je primljen iz Trsta ovaj brzojav dra Kamenarovića: 'Stigao sam sa svojim transportom u Trst i ustanovio da je područje Sušaka koje je 1941. godine pripalo Italiji ušlo u

cije i Istru. Stoga ne mogu izvršiti svoj zadatok u spomenutom području. Zato sam pred nadležnim njemačkim organima izrazio želju da vrate u Zagreb cijeli transport uključujući i mornare kako bismo ondje raščistili pitanje. Budući da osim za područje o kojem se radi isto vrijedi i za hrvatska područja u koja mogu doći samo preko Rijeke, zamolio sam Gauleitera Rainera da transport smije ostati u Trstu sve dotele dok hrvatska vlada ne izrazi želju da pokrije ovo zadnje spomenuto područje hrvatskom civilnom upravom preko Rijeke. Takvoj bi molbi Gauleiter Rainer udovoljio uz predpostavku da nadležni njemački komandant smatra kako je ulazak transporta već moguć. Molim povratno obavještenje istim putem preko *Geheime Staatspolizei* na *Reichsstathhalterei* u Celovcu (Klagenfurt). Kamenarović.

U razgovoru u tom slučaju Lorković je rekao Kascheu da je poslanikovo saopćenje preneseno hrvatskoj strani 8. IX. sadržavalo predaju područja koje je Italija 1941. godine otela Hrvatima. Ako se sad i ti krajevi, dakle Sušak s riječkim

Kasche, na kraju, moli da njemačka strana u tim krajevima odobri uvođenje organa hrvatske uprave i omogući što brži nastavak putovanja transporta od Trsta do Sušaka. S izjavom da se time ne utvrđuje neko konačno rješenje mogla bi granica iz 1941. godine postati upravno-novčano-privredna granica između Gauleitera Rainera i državnog tajnika dra Turine. Kasche moli da ne potcjenjuju ozbiljnost situacije. Istodobno moli za što bržu odluku»¹⁵⁶.

Budak je 21. listopada uputio Kascheu opširno pismo, «i u njemu se pozabavio pitanjem preuzimanja uprave na području sjevernog Jadrana. Pošto je Kasche 8. rujna u 23 sata službeno saopćio poglavniku da Führer Velikojnjemačkog Reicha priznaje Hrvatskoj sve one krajeve koje su im Talijani oduzeli na Jadrani, poglavnik je s Kascheovim znanjem imenovao državnog tajnika dra Turinu za šefu civilne uprave u sjevernom području sa sjedištem u Rijeci-Sušaku. Bile su izvršene sve pripreme i 12. X. otišao je u suglasnosti s njemačkim uredima — transport od 400 ljudi preko Trsta pod vodstvom zamjenika dra Turine, dra

Kamenarovića. Iz govora što ga je održao gen. Glaise Hrvatima 10. rujna proizlazilo je i to da se Hrvati pozivaju da i Sušak, Rijeku, Zadar itd. oslobole od Talijana.

Vlada je, međutim, primila (već poznati) telegrafski izvještaj dra Kamenarovića o tome kako njemački organi ne dopuštaju da transport proslijedi put, na što je pala odluka da transport sačeka u Trstu daljnje odluke. Istodobno bilo je javljeno da je j s njemačke strane formirano operaciono područje (*Adriatisches Küstenland*) pod upravom dra Rainera. Tom području imaju pripadati ne samo Rijeka i njeno područje uključujući otoke, nego i Sušak i otok Krk, dakle područja koja je Italija anektirala 1941. godine. U Sušaku je bio, doduše, postavljen jedan hrvatski potpukovnik za komandanta mjesta, a zatim i privremeni šef tamošnje uprave uz isticanje hrvatske zastave, ali zato u Rijeci djeluje izrazito talijanska uprava sa senatorom **Giganteom** na čelu koji sam izjavljuje da je pozvan da brani talijanstvo Rijeke, dok njemački kotarski predstojnik **Pachnek** nadzire upravu u Rijeci i Sušaku. Koliko se zna, sa sigurnošću se može pretpostaviti kako postoji namjera da se upravlja riječkim područjem sa Sušakom, Bakrom i Krkom kao jedinstvenim prostorom i stoga privremenoj ne pripajati ni Sušak s Krkom hrvatskoj državi, nego čak — osim kotarskog predstojnika — postaviti zajedničkog šefa uprave u osobi jednog Talijana iz Rijeke na područje provincije Kvarnero iz razdoblja 1941-43. Time bi se uspostavilo tako reći dosadašnje stanje talijanskog utjecaja čak i na području koje je do 1941. godine bilo uvijek povezano s Hrvatskom. Takav položaj potvrđuje službena vijest o formiranju i teritorijalnom sastavu operacione zone objavljena u riječkim novinama 16. listopada u koju ulaze pokrajine Trst, Ljubljana, Gorica, Furlanija, Istra i Kvarner, uključujući teritorij Sušaka, Bakra, Čabra, Kastva i Krka.

Budak skreće pažnju Kascheu da je Hrvatska bila često sakaćena i da to hrvatski narod više ne može podnosići. Hrvatska je već jednom bila žrtva politike obzira prema Italiji i morala je podnosići mnoga zlodjela

Joachim von Ribbentrop, njemački ministar vanjskih poslova

Talijana na obali samo zato da ne bi remetila Osovini. Ako bi se čak hrvatska vlada i složila s takvim mjerama, hrvatski narod ne bi nikada bio zadovoljan takvim rješenjem. Vlada stoga ne može preuzeti nikakvu odgovornost za posljedice koje bi iz toga mogle nastati. Izvan svake je sumnje da hrvatski narod gleda u Nijemcima svoje oslobođioce, ali mjere poput onih spomenutih prikladne su da slabe takvu kvalifikaciju.

Stoga nije samo u interesu Hrvatske nego i u interesu Njemačkog Reicha — tvrdi Budak u pismu — da mjerodavna njemačka mjesta razmotre kako je teško — nakon svega što se dogodilo — iznova imati povjerenje u Talijane i odobriti im utjecaj na hrvatskom području kao i to da se naoko planiranim mjerama mora pojaviti veliko razočaranje u redovima hrvatskog naroda, razočaranje koje može imati najteže posljedice. Budak zato moli da Kasche što prije poduzme potrebne korake kod vlade Reicha kako bi joj prenio stav hrvatske vlade o tome da prenesu upravu

u Rijeci i Sušaku u ruke hrvatskih organa, a tako isto i na hrvatskim otocima, u uvjerenju da će dobra suradnja hrvatskih organa s njemačkim vojnim vlastima biti najbolje jamstvo za miran razvitak u tim područjima.

Budak istodobno preporučuje poslaniku da njemačke jedinice u obalnom području prilikom operacija protiv partizana treba da postupaju obzirno, pri čemu se Budak poziva na verbalnu notu ministarstva vanjskih poslova od 18. listopada o istom predmetu. Moraju pri tom imati pred očima da je dio stanovništva napustio svoje domove samo zato da bi umakli Talijanima zbog njihovih postupaka, da su partizani gotovo sve muškarce nasilno regrutirali na području koje su držali pod svojom okupacijom i da se najveći dio njih hoće predati ako se to može obaviti bez opasnosti.

Na kraju pisma Budak izražava uvjerenje da će Kasche kao osvjeđeni prijatelj Hrvatske i hrvatskog naroda poduzeti potrebne ozbiljne korake da se za Hrvatsku nađe povoljno i prihvatljivo rješenje u duhu Führerove izjave od 8. rujna¹⁵⁷.

Bilješke:

¹⁴⁴ A.VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 43/5-2, Krizman, *isto*, 1, 169.

¹⁴⁵ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 45/5-2, Krizman, *isto*, 171.

¹⁴⁶ Jere Jareb, «Bilješke sa sjednica Doglavnog Vijeća 1943-1945: Iz ostavštine Dra Lovre Sušića», *Hrvatska Revija: Jubilarni Zbornik 1951-1975* (Barcelona: Knjižnica Hrvatske Revije, 1976), 171.

¹⁴⁷ Krizman, *nav. dj.*, 172.

¹⁴⁸ Krizman, *isto*, 170, 173-176; ADAP, E, VI, Dok. 343, 582, bilj. 4.

¹⁴⁹ Krizman, *isto*, 167.

¹⁵⁰ *Isto*, 171.

¹⁵¹ *Isto*, 172.

¹⁵² HN, V., 857., 12. X. 1943.

¹⁵³ Krizman, *nav. dj.*, 179-180.

¹⁵⁴ Krizman, *isto*, 178-179. Krizman nije pronašao hrvatske izvore za Ratkovićev korak od 15. X.

¹⁵⁵ *Isto*, 182-183.

¹⁵⁶ *Isto*, 183-184.

¹⁵⁷ *Isto*, 190-191. Krizman donosi sažetak ovog pisma na temelju kopije na njemačkom, sačuvane u arhivu hrvatskog ministarstva vanjskih poslova: A-VII, NDH, kut 233, Br. reg. 91/1-1.

(nastavit će se)

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXXIV.)

2391. OREŠKOVIĆ, Marija (Ante) - rođ. 01.01.1936. u Velimirovcu. Osuđ. 1975. presudom Općinskog suda Našice po čl. 119. st. 3 na 1 mjes. zatvora..

2392. OREŠKOVIĆ, Marija (Stjepan) - rođ. 01.07.1899. u Kurilovcu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 5 god. zatvora.

2393. ORLOVIĆ, Rezika (Šime) - rođ. 01.11.1930. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. i 1, 51. na 3 god. zatvora.

2394. ORNIK, Erika (Filip) - rođ. 15.12.1915. u Sušaku. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Varaždin po čl. 2, t. 38 na 3 god. zatvora.

2395. ORŠANIĆ, Anka (Ante) - rođ. 01.01.1890. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog suda Dobojski po ZPND čl. 3. t. 3. na 20 god. zatvora.

2396. ORŠIĆ, Jelisaveta (Filip) - rođ. 01.11.1900. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb radi »denunciranja« na 6 mjes. zatvora..

2397. ORŠOLIĆ, Terezija (Jozo) - rođ. 01.01.1901. u V.Grdjevcima. U kolovozu 1947. osuđena presudom Okružnog suda Daruvar po 5L3.t.14. na 18 mjes. zatvora.

2398. OSTAJNER, Adela (Šime) - rođ. 28.11.1919. u Đakovu. Osuđ. 1945. presudom V. S. Div. Sl. Požega po čl. 6 na 80 dana zatvora.

2399. OSTOVIĆ, Milka (Andrija) - rođ. 24.03.1920. u Otočcu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 5 god. zatvora.

2400. OVIROVIĆ, Katica (Ivan) - rođ. 20.04.1920. u Guđovcu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2401. OŽEG, Paula (Franjo) - rođ. 05.11.1898. u Budinčini. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

2402. PAČEK, Terezija (Josip) - rođ. 02.02.1924. u Krapini. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2403. PAJKL, Dragutin (Blaž) - rođ. 04.11.1909. u Karlovici. Osuđ. 1945. presudom V. S. Karlovac po ZPND čl. 11. na 3 god. zatvora.

2404. PAKASIN, Draga (Vinko) - rođ. 01.01.1912. u Hlebinama, Koprivnica. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.

2405. PALIJAN, Marica (Franjo) - rođ. 24.12.1926. u N. Petrovu Polju. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.

2406. PALAIĆ, Jagica (Mijo) - rođ. 19.03.1902. u Krapju - Novska. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

Priredio:

Jure KNEZOVIĆ

2407. PALANOVIĆ, Imakulta-magd (Mirko) - rođ. 15.04.1913. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom ONS Zagreb po ZPND čl. 9. na 2 god. zatvora.

2408. PALAŠIKA, Anka (Ivan) - rođ. 17.05.1929. u Ivanjkoj. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 8. čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2409. PALATINUŠ, Marija (Fabijan) - rođ. 08.03.1909. u Podiševu, Varaždin. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

2410. PALIJAN, Anka (Antun) - rođ. 01.01.1901. u Novom Petrovu. Osuđ. 1946. presudom Div. Vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 15 god. zatvora.

2411. PALKOVIĆ, Marija (Grga) - rođ. 20.08.1922. u Vrbanji. Osuđ. 1945. presudom Suda za zaštitu časti Hrvata i Srba Sl. Brod po čl. 2. t. 1 i 2 na 5 god. zatvora.

2412. PALOŠ, Ankica (Mato) - rođ. 26.08.1924. u Breštaču. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 6. čl. 9. i 11. na 12 god. zatvora.

2413. PALJUG, Ljubica (Milan) - rođ. 01.01.1923. u Požegi. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda II. Armije Požega po UVS čl. 15 na 5 god. zatvora..

2414. PANDIĆ, Stjepan (Nikola) - rođ. 08.04.1911. u Osijeku. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po ZPND čl. 11. na 20 god. zatvora.

2415. PANĐA, Jure (Filip) - rođ. 01.01.1929. u Tenjskom Antunovcu. Osuđ. 1976. presudom Okr. suda Osijek po KZ čl. 174. i 119/3. na 6 mjes. zatvora.

2416. PANIĆ, Jelka (Đuro) - rođ. 01.01.1897. u Sl. Kobašu. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora.

2417. PANKIR, Borislava (Ivan) - rođ. 07.08.1901. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Kom. Grada Zagreba zbog »suradnje s neprijateljem« na 6 mjes. zatvora.

2418. PANJAN, Slava (Marko) - rođ. 21.08.1893. u Zlataru, Varaždin. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 2. i 14. na 5 god. zatvora.

2419. PANJKRET, Dragutin (Mijo) - rođ. 27.12.1920. u Sisku. Osuđ. 1953. presudom Okružnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 3. na 5 god. zatvora.

2420. PAPAC, Marija (Mato) - rođ. 08.06.1926. u Stolcu. Osuđ. 1948. presudom Okr. suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na zatvora.

2421. PAPEŽ, Magda (Ivan) - rođ. 01.08.1901. u Sv. Petru, Orešovac, Križevci. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 mjes. zatvora.

2422. PAPP, Olga (Nezak) - rođ. 14.12.1930. u Osijeku. Osuđ. 1950. presudom Okr. suda Rijeka po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.

(nastavit će se)

Mnogo vike ni za što, iliti... druže Tito, mi ti ... sve koljemo!!!

Znate unu priču kad su domaće životinje tužile gospodara, da hi svakojako malteretira, muči, ponižava. Krava, da je svaki dan za cice potiže, a jedan put na lito pod baka vodi. Svinja, da je podmuklo hrani i tovi, da bi je na kraju zakla. Brek, da ga gladnoga na lancu drži ... inšoma, da vodi ... pasji život! Tovar, da ga natovari, pak ga tuče ... kako tovara! Seljak, sve to sluša i ne haje bogzna koliko. E, a onda je došla na red koza! Pak je sucu ništo na uho šapnula i na seljaka z papkon pokaživala. A on je skočija, crlen kako peten: "Laže, kurva jena, laže ... ni to istina, gospón sudac!!!"

E, tako su otrilike skočili naši drugovi partizani, kad su samo čuli da će talijanska televizija prikazati film o "fojbama" (jamami) i eksodusu Talijana iz Istre.

Za razliku ud njih, ja san film pogleda. I moren van reći da je bez veze. Red "Četveroreda", red "Schindlerove liste", pa malo "Ne okreći se sine", pa "Mirko i Slavko" i slične pizdarije. Totalno zbrčkan i neuvjerljiv, propagandistički uradak! Snimljen u Crnoj Gori, veći dio ekipe Srbi, a dogada se u Sloveniji na kraju rata. Fabula ... čardak ni na nebu, ni na zemlji! Niki tamo pridratni nasilnik, Slovenac, silova je jenu Talijanku. Pak su ga vrgli u pržun. A ona je rodila sina. On je po izlasku iz pržuna poša u partizane. I pri kraju rata počeja iskati i proganjati utu žensku, da mu da sina. A usput tamanija

Piše:

Blaž PILJUH

Talijane, strilja hi i u jame hita. Z svojin pajdašima, koji su pijančevali, silovali, pljačkali, ubijali, palili crkve i talijanske zastave i slično. (Izgleda da baš nisu bili preveć uspješni, jer je i danas puna Istra talijanskih zastavah!!!)

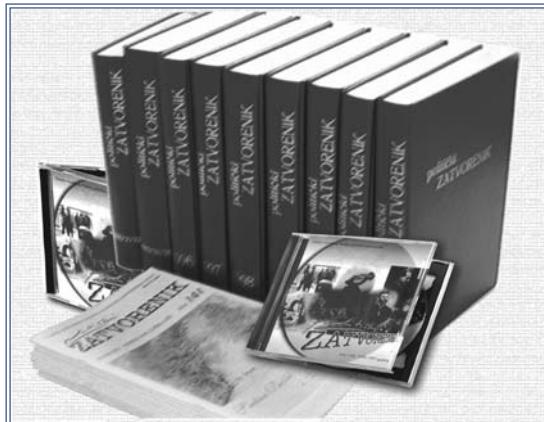
I sad se ja kako jedan dobromanjerni (eli zlonamjerni, kako ćete) gledatelj pitam. Prvo, ako su autori filma stili prikazati međusobne odnose Slavena, ("Slava", "Ščava", kako ćete) i Talijana, zašto nisu počeli ud početka, nego ud kraja? Pa načinili, ne film, nego seriju! Da su počeli, ako već ne ud Austro-Ugarske, ud "Mende croate!!!" ("Govna hrvatska!!!!"), a pa barem ud Istre pod Italijon! Ud paljenja hrvackih domova kulture u Trstu i Puli, zabrana hrvacke riči i imena, "manganela", ricinusa, paljenja sela po Proštini, ubijanja seljaka i seljačkih vođa, eksodus Hrvata iz Istre! Zašto u ten filmu nisu prikazali nijenega fašista? Da barem uva mladež i talijanska i hrvacka zna kako su izgledali. A zna se da je Mussolini bija **jako zadovoljan z radon istarskih fašista!!!** I zašto se barem nisu zapitali: KI JE PRVI POČEJA??? Pitanje važno za svaki sud, pak i sud povijesti!

E, a sad o reakciji uvih naših domaćih partizana! Koji su izgleda osjetili da su hi prozvali! A oni se izgleda ... pripoznali! Tako film govori o zločinima slovenskih partizana! Ča ste se, drugovi toliko uskokodakali? Zašto ne puštite Janeze da se sami brane? Po čemu su uopće zasluzili da se radi njih uzrujavate??? I panično vičete: "To je laž, to ni istina! U "fojbama" su završili samo osuđeni zločinci! Njima je sam narod sudija i presudija! "Ma daajte, vas malin ne povidajte štupidece! Koji "sudovi", koji "narod"? A une četiri jame nedavno utkrivene na Ćićariji, napunjene ljudskim kostima u **postaratnen razdoblju?** U jenoj je jedan ... Hrvat (!) pripozna cipele svoga oca. Kojega su vaši pajdaši u gluho doba noći udveli da se nikada ne vrati! Jer, ako laže koza ... ne lažu kosti!!!

I sad se žalite da vas nidan ne brani osim vaših udruga. Zašto država muči? E, a sad se sjetite kako ste godinama z svin najvećin mrziteljima hrvatstva u zboru pivali unu istu pismu: da su genocidni Hrvati u Jasenovcu pobili 700.000 Srba. Da je Stepinac igra depni biljar s izvadenin očima "srpske nejači" i slične štupidece! Da li ste, dakle, zasluzili da vas se brani? Pa forši i ste! Vrag da vas uzme, naši ste, kakovi ste da ste! Hrvati! Ka ako ča su bili i ... ustaše!!! Pa kakovi god bili da bili!!!

Vaš Blaž Piljuh

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 - 141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovićeva 15 u Zagrebu, na telefone: 01 / 46 15 437, 46 15 438 ili na mail: hdpz-sred@hdpz.htnet.hr

po cijeni od **140,00 kn.**

JEDAN OD RIJETKIH PREŽIVJELIH S JAZOVKE

(U tjedniku "Zajedničar", glasilu Hrvatske bratske zajednice, od 26. svibnja do 16. lipnja 2004. objavljene su uspomene **Mije Samca**, jednog od rijetkih koji su preživjeli partizanski pokolj nad Jazovkom. Za "Zajedničar" je tekst priredila Samčeva kći **Ivanka Kuzmanović**. Tekst bez izmjena prenosimo i ovdje, kako bi domovinskom čitatelju bio dostupniji. Op. ur.)

I. dio

Mijo Samac jedan je od rijetkih partizanskih zarobljenika koji se živ vratio s Jazovke. U taj su ponor, pokraj žumberačkog mjeseta Sošice, borci zadojeni komunističkom ideologijom bacali uokolo jame zaklane i ubijene ratne stradalnike.

Mijo Samac je rođen 23. rujna 1920. u Slavetiću. Roditelji su mu bili **Franjo i Mara r. Bravar**. Pozvan kao ročnik u hrvatsko domobranstvo, na odsluženje vojnog roka, otišao je 15. ožujka 1942. u Karlovac. U mirnodopsko doba je vojni rok trajao dvije godine. Mijo je pozvan za vrijeme rata, pa je bilo i neodređeno trajanje njegove vojne dužnosti. U Karlovcu je na obuci bio šest mjeseci. Bio je pripadnik bojne koja se zvala inženjerska ("opkoparska"). Bilo ih je oko petsto vojnika. Obučavao se na poligonima oko Karlovcu, na poljima i brdima uz rijeke Koranu i Mrežnicu te na području sve do Generalskog Stola. S drugim vojnicima je učio praviti utvrde za obranu mjesta i sela u ratnim uvjetima te gradnju rovova i sl.

Do prosinca 1942. njegova je bojna bila smještena uglavnom u Karlovcu i nisu izlazili izvan grada u nikakve ratne operacije. Katkad su odlazili na čuvanje pruge prema Dugoj Resi i Generalskom Stolu, jer je prijetila neprestana opasnost da je partizani miniraju. Čuvali su i telefonske linije.

Mijo se dobro sjeća činjenice da ni on ni drugi članovi njegove bojne nisu srušili ni jedan telefonski stup, dok su partizani srušili sve telefonske stupove od Karlovcu do Vojnića. "Morali smo te stupove natrag postavljati!", prisjeća se, ali bi ih partizani ponovno srušili. Čuvali su i ceste kako bi se nesmetano mogao odvijati promet. Predavanja za vrijeme obuke držali su im njihovi časnici. Redom su to bili obrazovani ljudi, a među njima su bili pukovnik **Ju-**

Piše:

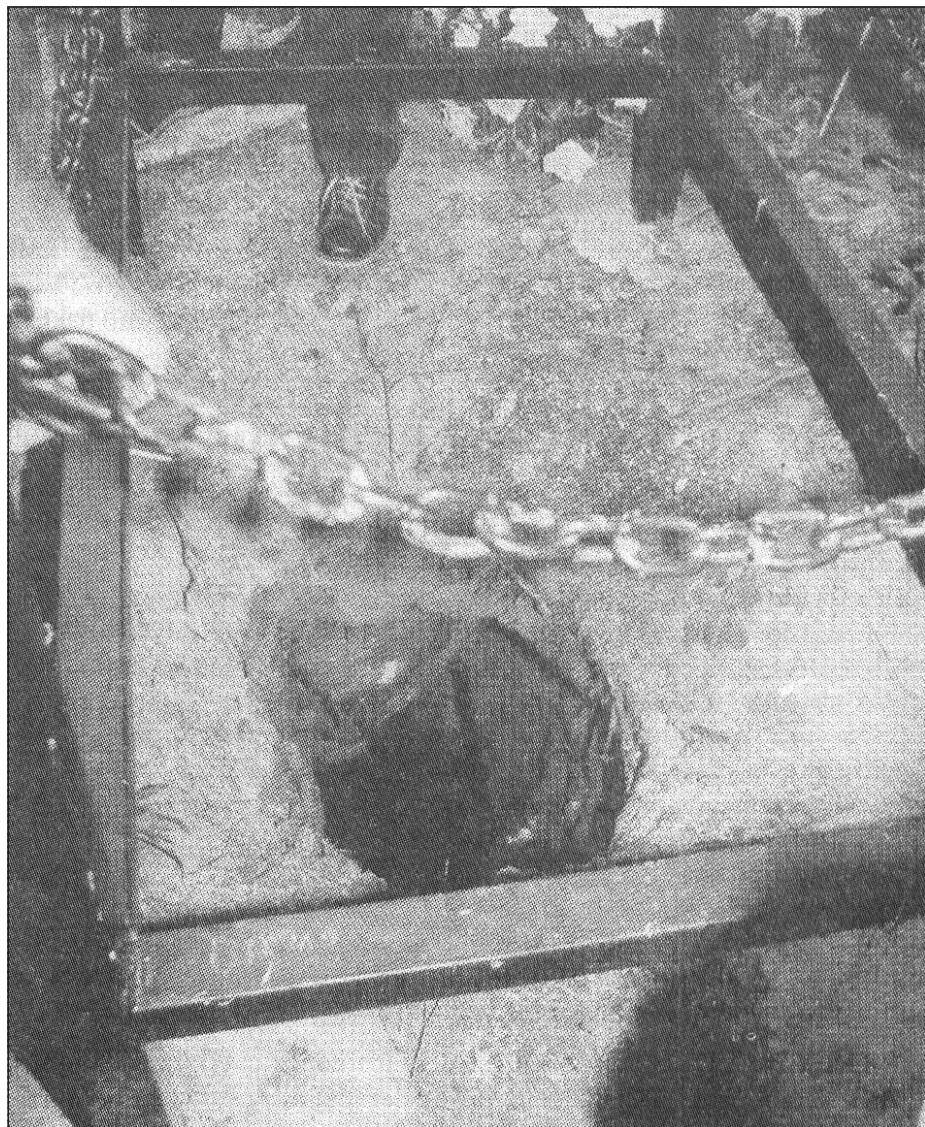
Mijo SAMAC

raj Rukavina, zapovjednik bojne i satnik **Đuro Popović**, zapovjednik satnije. Taj je bio mlađ, ali učen čovjek.

Pred Božić 1942. Mijo bijaše u vojarni u Karlovcu (na Gazi). Sve je bilo u redu dok jedan ili dva dana prije Badnjaka, dok se s kolegama vojnicima spremao okititi borove izrasle pred vojarnom, nije iznenada odjeknuo poziv na uzbunu. On je bio pripadnik prve satnije koja je s druge dvije sačinjavala bojnu. Svaka je satnija dobila zadatok zauzimanja dodijeljenog joj ratnog položaja. Nastao je metež u kojem vojnici nisu znali ni kuda ni kamo kre-

nuti. Izdana je naredba za postrojavanje. Bila je noć. Nije bilo snijega, ali je bilo jako hladno. Najstariji vojnici bili su stari dvadeset jednu ili dvadeset dvije godine, a najmlađi od osamnaest do devetnaest godina. Utrpali su se u četiri kamiona, u svaki po četrdeset ljudi, i preuzeли oružje kako bi na svojim položajima mogli što uspješnije djelovati.

U to su se vrijeme borbe vodile na Kordunu i Žumberku. No, on i njegovi kolege nisu znali kuda idu. Smjer njihova kretanja i položaja bila je vojna tajna. Između 22 i 22,30 sati navečer krenuli su od Illovcu prema Draganiću. Putem su međusobno razgovarali o mogućim mjestima bojišnice. Gotovo su svi bili mišljenja da idu prema Žumberku. Nisu se prevarili. Potvrdu svojim

Grotlo Jazovke

razmišljanjima i upitima dobili su kad su kamioni skrenuli na cestu prema Krašiću.

Iz sigurnosnih razloga, za slučaj da neprijateljski vojnici, partizani, zapucaju po kamionima, naređeno je vojnicima da siđu s kamiona te se pješice zapute prema odrednici u Krašiću. Kamioni su se prazni kretali za njima. U Krašiću je već bila jedna vojnička posada koja je čuvala mjesto. To su bili stariji ljudi. Bilo je među njima domobrana, rezervista, oružnika i mobiliziranih ljudi kao ustaše (trideseta bojna). Njih je bilo oko tristo. Osjećali su se ugroženima, jer je u Žumberku bilo nekoliko tisuća partizana. Mijina satnija bila im je određena kao pripomoć. Obilazili su položaje oko Pribića, po Hutinu, Svrževu itd. Božić su proveli mirno i slavljenički. S tim slavljeničkim tonovima miješale su se dojave kako je od Rude do Pećina sve puno partizana i da će napasti Krašić. Tako je i bilo. Svim postrojbama u Krašiću naređeno je stroga kopanja rovova oko Krašića i stvaranje obrane. Sjećajući se tih dana i događaja Mijo pripovijeda svoju životnu pripovijest, smrtnu muku i izbavljenje zahvaljujući Božjoj pomoći.

"Premda je bilo prijetnji, nisu nas napali za Božić. Ljudi su nas pozivali u svoje kuće i častili nas. U strahu od partizana oni su na taj način i sebi i nama pridizali dobro raspoloženje i sigurnost. Ali, u nedjelju, drugi dan poslije Nove godine, bilo je to 1943., oko pola osam navečer, najedanput se oko Krašića stvorila urnebesna krika, vika u kojoj se razabirala naredba: 'Juriš! Udri, ubij, kolji sve što nađeš!' Partizani su nas napali. Napale nas njihove 13. proleterske i 4. kordunaška brigada. Bilo ih je oko tri tisuće. Krašić im je smetao jer nisu imali slobodan protok od Žumberka do pruge a onda i do Banije. Svi naši suborci odmah su bili pozvani na svoje položaje i prihvatali se obrane. Branili smo se koliko smo mogli cijelu noć. Borba je bila strašna. Oni nisu mogli ni za jedan metar sa sjeverne strane, kod Hutina, prijeći na naše područje. Nije im to uspjelo ni sa sjeveroistočne strane, iz Pribića, pa ni od crkve sv. Ivana, sa sjeverozapadne strane. Borba je bila strašna. Pravi pakao. Oni su imali namjeru potpuno nas likvidirati. Naši su preko radio postaje u Krašiću pozvali pomoći iz Zagreba i Karlovca jer onaj broj vojnika koji je na položajima nije mogao obraniti Krašić. K tome smo u toku noći imali

oko 40 do 50 ranjenih i mrtvih na položajima. Ujutro je pao snijeg. Napađalo ga oko 30 cm. Bilo je hladno, ledeno. Temperatura najviše oko -10 stupnjeva C. Na našu nesreću magla je prekrila mjesto i krašićku okolicu. Partizani su i dalje napadali i dobivali su pojačanja. Nama je ponestalo streljiva, ali ne morala. Branili smo se kako smo mogli. Oko devet sati ujutro su iz Zagreba doletjela dva zrakoplova u namjeri da nam padobranima dostave streljivo i ono što nam je bilo najnužnije za borbu. Nadlijetali su Krašić. Bila je magla. Nisu nas uspjeli locirati pa su se vratili za Zagreb, a mi smo ostali bez opreme.

Nastavili smo se boriti kako smo mogli. Borba je trajala i drugi dan. Ja sam toga dana u noći bio na položaju na groblju u Krašiću jer je tamo bio najžešći partizanski napad. Jedan naš vod borio se kod crkvice sv. Ivana. I tu je bio snažan njihov napad. Nas je pedesetak s

groblja povučeno i oko 3 sata ujutro poslano prema kapelici Sv. Obitelji, jer su se u toku noći partizani prebacili u Donju Kupčinu i započeli napad s južne strane, od Brlenića. Na raskršću na kojem se s južne strane Krašića račva cesta prema Ozlju i Luliću nastala je nova bojišnica. Drugi nam je dan, dok je borba još trajala, poručnik rekao: 'Čuvajte svaki metak. Kad više ne budemo imali municije, a za predaju nismo, jer znamo da bi nam se dogodilo najveće zlo, nema nam druge nego da držimo svoje položaje i stavimo noževe na puške. Možda nam u međuvremenu prispije pomoći.' Ni drugi dan nije nam prispijela pomoći. Malo pomalo ponestajalo nam je municije. Branili smo se kako smo najbolje umjeli. Taj su dan partizani probili našu obranu. Uspjelo im je to s grobljanske strane i od sv. Ivana. Gubitaka je bilo mnogo na obim stranama.

(nastavit će se)

Govor vjetra

(U spomen na Jazovku)

*Strah se širi... Krv... zemlja...
Šapuću istinu u noćnoj tišini.
Trave šumore u svjetlu dana
Bol... jecaj... govore
Onih što prošli su
Šumom... ,mramom...
Putem nepoznatim,
Do jame smrti
Jazovke!
Kamen uz jamu živi i diše,
Duh njegov govori... viče...
O tisuće nevinih ubijenih.
Kosti u jami škripe, klopoću
Stravu... Istину нећујно govore...
Šapću... vase... dozivaju i mole.
Vjetar jauče, drveće savija
To sveprisutni duh se klanja.
Iz jame ruke u duhu se dižu,
Dozivaju... Istину, pravdu mole...
Potmuli jauk prostor ispunja
Mučenički križ znamen i,
Leljuljav svijeće plamen
Spomen na živote - uz jamu.
Vjetar raznosi bol, strah i tjeskobu
Molitva... Vapaj... Krv...
Zazivaju život, istinu i pravdu!
Iz jame, kamena, zemlje i krvi viču,
Duh vremena istinu žeda!
U zemlju zakopanu - vjetar raznosi!*

Tereza SALAJPAL

STRADANJE HRVATSKOG NARODA – SJEĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA (VI.)

Kišica pada sve do Dugog Sela. Teške su one prnje koje nosimo, natopila ih kiša. A da muka bude još veća, **Vlado** dobio groznicu i grčeve u želudcu. Nema proljev, jer mu je želudac prazan, ali su bolovi veliki. Bunca dok hoda i govori neprirodno glasno. Smjenjujemo se vukući ga i ušutkavajući. U bunilu nas optužuje da smo mi krivi za njegovo stanje. Prijeti nam prijavom partizanima. Brat mu **Zvonko** u očaju prijeti da će ga ostaviti nasred puta. Ta muka traje sve do Lupo-glava. Utjerali su nas u nekakve torove, ograđene voćnjake. Padamo po zemlji, umorni i gladni. Partizani dolaze među nas i traže da se bolesni i umorni skupe na jedno mjesto, jer će ih voziti na kolima. Dosta ih se prijavilo. Vlado hoće s njima, a mi mu ne dopuštamo. Moramo ga držati s dlanom preko usta, jer glasno govori kako će nas prijaviti partizanima. Odvode onu skupinu, uglavnom bogalja i jadnika koji nisu mogli dalje hodati. Za nekoliko minuta začusmo paljbu strojnica i jauke iz obližnjeg šumarka. To su partizani pobili te zarobljenike.

Trči, bando ustaška!

Spavamo prostrti po zemlji, na travi, na šljunku ili pijesku, već prema tome gdje si se našao. Čim noć padne, obilaze nas naoružane partizanke, pretražuju nas po stoti put: pipaju cipele, ako ih tko još ima, uvlače prste u džepove, traže da otvorimo usta (gleduj imаш li zlatne zube, pa ako imаш - ode ti glava). Stalno mislimo kako je, evo, došao naš zadnji čas. Cudno je kako su nam za dva tjedna terora i užasa skoro izbrisali volju za otpor. Smišljeno mučenje i ponižavanje, umor i glad te strah učinili su svoje. Poneki zarobljenik, iz očaja ili iz hrabrosti, poleti na nekog strażara, ali ga ovi odmah dokrajče udarcima toljaga ili pušaka. Kad pucaju, pucaju tako da ustrijele što više zarobljenika.

Tijelovo 1945. Utrčavamo u Čazmu. Tipično moslavačko selo: prašna cesta po sredini, jarak dubok metar i pol sa svake strane, kućice duž ceste. Ne vidi se velikih razaranja. Pročelja kuća su uglavnom čitava, osim ponekog s tragovima metaka. Tragovi nisu u nizu, nego razbacani, što znači da su pucali iz pušaka, a ne strojnica. Pucali su, pa koga pogode. Žene u crnim sukњama i maramama izlaze iz kuća i gledaju ovo more roblja. Nadaju se pronaći nekog svoga. Prije nekoliko su dana srbokomunisti pokupili i poubijali sav muški živalj u Čazmi i okolici. Na ulici nema ni muškaraca ni djece - samo hrabre hrvatske majke izašle i donijele kolača, onih poznatih paprenjaka, i bacaju prema prolazećim jadnicima. Partizani psuju te žene, a nas tjeraju trčati pognute glave. Jedan domo-

bran istrećao iz reda i sagnuo se pokupiti kolač iz jarka. Partizan na konju izvadio samokres i ustrijelio ga u glavu, odozgo s konja. Gledamo kako jadnik polako klizi niz jarak, ispružene ruke bez kolača, a mlaz krvi mu curi iz rane na glavi. Dotrčaše još dva partizana i ispucaše još nekoliko metaka u jadnika i nekoliko u smjeru žena s kolačima. Prestao žamor. Tišina. Samo čuješ bat bosonogih zarobljenika i povike bijesnih Srbiyanaca: *Trči, bre trči, bando ustaška...* Mrtvaci i iznakažena tjelesa su svakodnevna slika, pa na nas ne ostavljaju tako strašan dojam.

Čovjek se na sve nauči. Tjelesnu bol i umor se još i može podnijeti, ali duševnu je bol gotovo nemoguće ublažiti. Ožiljci na tijelu će zarasti, ali oni na duši ostaju zauvijek. Toliko zla su nam Srbiyanci nanijeli - nemoguće je to zaboraviti, ne smijemo to zaboraviti. Radi svih onih koji ostadoše ležati duž jama i potoka i jaraka, po poljima i gradovima naše nam domovine. Duž svih putova kojima smo prolazili, vidjeli smo toliko trupala, ukočenih, napuhanih, unakaženih, blijedih, sivih, krvavih, raspadajućih, golih i obučenih, pokrivenih muhamama i crvima, strašnog zadaha smrti i umirućih. Smrt nam je postala svakodnevica. Čak nam se ni ne čini tako strašna: možda je to sada jedini izlaz iz ovih muka? Ali, ne! Idemo dalje. Još nas nisu pokorili! Tridesetak kilometara, preko Vagovine, Štefanja i Narte, dotrčasmo u Bjelovar. Duž cesta je sve više ubijenih. Još ih nitko nije pokopao. Leže tu kao prijetnja domaćima što će se dogoditi onima koji nisu srbjanskog roda. Kuće su više oštećene, vidi se da se je vodila veća borba. Utjerali su nas u staru vojarnu. Opet ista priča: razvrstavaju nas po rodovima i činovima. Među nama nema više ustaša. Ove su već do sada poubijali. Sada nas dijele na pješake, mornare, koturaše, opkopare, konjanike,

redare. Stalno dolaze s nekakvima popisima imena i nekoga traže. Odvode čitave skupine zarobljenika koji se nikada ne vraćaju. Ovdje nas je dočekao jedan naš pitomac **Fran**. Priča nam kako je pobegao iz Dravograda i priključio se nekim partizanima iz Bjelovara, i evo ga sada s njima i s crvenom zvijezdom na kapi. Veli, ispitali ga i mobilizirali. Tako će i nas ispitati i pustiti kućama. Ha, ha, ha ...

Kroz dva-tri dana broj nam se smanjio. Velike skupine "nekamo" odvode uz psovke i udarce goniča. Stalno nas drže budne - i to je način mučenja i umaranja. Ako ne hodaš ili trčiš, moraš stalno ustajati i presrvstavati se. I naša se je bojna prorijedila. Nekoliko je ubijeno, nekoliko pobeglo, puno ih je razvrstano među druge zarobljenike. Držimo se na okupu još nas petorica. Manje nas je pa nam je lakše držati se skupa. Najteže

Obistinila se zloguka prognoza promičbenog plakata iz 1944.

nam je paziti na Vladu, koji još bunca u groznici, a moramo ga i vući, jer bi sam potrcao u sigurnu smrt. Još nas muči i neizvjesnost. Ne znamo kamo nas vode i kada će nas poubiti. Izmoreni smo i bezvoljni, osim neke podsvjesne sile, koja nas tjera dalje.

U krvavom špaliru

Žitelji Bjelovara, zapravo Bjelovarčanke, jer muževe su Srbjanci poklali, dočekivale su nas na putu u logor. Donose i bacaju nam komade kruha i kolače, a partizani ih tjeraju, bacaju hranu u blato i pucaju po njima i nama. Ali nitko ne može zaustaviti majku u crnom, koja traži svoga sina ili muža. Uz cijenu života, te naše hrabre majke nam dodaju po koji zalogaj. Kod odlaska iz Bjelovara, partizani skupljaju pravoslavne pučane, naoružane lopatama, štapovima ili vilama i sjekirama, neka nas pri prolazu udaraju i pljuju po nama. Takve "dočeke" su nam već nekoliko puta priredili, pa sa strahom očekujemo udarce. Stražari se prave da to divljanje i urlanje Srba ne vide. Po dolini, podno Bilogore, prolazimo kroz Velike Zdence, pa pokraj Daruvara skrećemo na sjever prema cesti za Podravsku Slatinu. Put se uspinje po obroncima Papuka, pa nam je teže hodati. Stalno nas dočekuju rulje nahuškanih pravoslavaca, tuku nas štapovima i polijevaju smrdljivom vrućom vodom. Sretan si ako te ne dohvate.

U ovim krajevima živi dosta pravoslavnog življa koji je ovdje, kod Hrvata, našao utočište pred Turcima u 16. i 17. stoljeću. To srpski potomci sada "zahvaljuju" domaćima. Polja i jarci su puni leševa. Namjerno su ostavljeni nepokopani, kao opomena domaćem puku. Nakon dva spavanja pod vedrim nebom, i trčanja te gminjanja kroz Orahovicu i Našice, stižemo preko Bizovca u Osijek. Noge su nam izranjene i natekle. Gnoj se skupio ispod noktiju, a natekli gležnjevi bole. Vežemo kojekakve zamazane krpe oko stopala. To su uglavnom dijelovi odjeće s mrtvaca koje nalazimo na odmorištima. A kako nemamo ni dovoljno velikih krpa ni dovoljno "špage", to nam ti povojo otpadaju s nogu nakon nekoliko stotina koraka. Ako se sagneš pokupiti tu krpnu, a partizan te vidi, on te odmah ustrijeli. Mi smo samo oči i uši - k'o zec spavamo i na svaki šum se budimo. Sreća pa smo dobro izvježbani, dobre snage i mladi, pa nekako lakše podnosimo sve ove nedraće, lakše nego jadne žene i djeca te stari i nemoćni. Velike skupine potonjih tovare na kamione, kao klade drveta, i odvode na stratišta. Nema milosti, jer zadatak srkopartizana je umoriti što više Hrvata. To je Tito naredio.

Već je lipanj. Vrijeme je sunčano i prilično toplo, a kako se ne kupamo već skoro mjesec dana, može se zamisliti smrad kolone polumrtvih zarobljenika. Onako neošišani, u onim prnjama od čohe, neobrijani - izgledamo k'o prvi srpski partizani koje smo sreli. Sada su svi oni dobro obučeni u naše i njemačke odore, a mi odrpanci. Stara vojarna u Osijeku premalena je da bi s eu nju smjestilo toliko sužnjeva. Zato ležimo po okolnim poljima ograđenih žicom. Opet nas svrstavaju po skupinama i stalno nam, "bandi jednoj fašističkoj", prijete. Odvode skupine zarobljenika na "saslušanja" i tako prazne logor. Ali ne za dugo, jer stalno stižu novi nesretnici. Posjetio nas je **Pavo M.**, bivši suučenik iz sedmog razreda brodske gimnazije. Kad smo mi bili pozvani u vojsku, on je pobegao u partizanske odmetnike, preživio i evo ga sada - partizanski "podoficir". Obećao nas je izvući odavde.

(nastavit će se)

GROZOMORNI VIDOVDAN 1945.

Piše:

Ivica KARAMATIĆ

Katolička crkva 15. lipnja slavi spomendan svetoga Vida. Pokojni **Vid Jurčić** opisao mi je zlosretnu sudbinu mog djeda **Ivana-Ice Kovača**, hrvatskoga domobrana, dužnosnika Pokunidbenog zapovjedništva u Mostaru. Vid Jurčić je, inače, bio vjenčani kum momu djedu.

Ivan Kovač se povukao s Hrvatskim oružanim snagama iz Posušja 29. listopada 1944., uoči partizanskoga zaposjednuća Posušja, 1. studenoga, i od tog časa počinje njegov teški križni put, koji će tragično završiti 15. lipnja 1945. u Požegi. I ne samo njegov, na žalost...

Partizani sa šajkačama ulaze u Zagreb

Zarobljene domobrane "drugovi" tada razvrstaše u dvije skupine: prvu koja je u domobranstvo stupila 1941./1942. te drugu skupinu koja je u regularnu Hrvatsku vojsku stupila 1943. i kasnije. U prvoj skupini našao se i moj djed, skupa s drugim domobranima, koji su bez ikakve sudske presude, nevini bezočno (po)strijeljani. Preživjeli domobrani uglavnom su nasilno mobilizirani u redove tzv. narodno-oslobodilačke vojske, koja se specijalizirala nedužne Hrvate oslobođati od imovine i samoga života.

O krvavim, bezdušnim i strahotnim partizanskim pirovima svojedobno mi je pripovijedao i pok. **Jozo Kolobarić**, koji je u vrijeme NDH bio domobranski poručnik.

Spomenuta i ina svjedočanstva partizanskoga zlosilja trebaju nam biti i opomena i pouka. Hrvatski narod, naime, ne smije nikada zaboraviti komunističke zločine tijekom Drugoga svjetskog rata i porača nad našom vojskom i bespomoćnim civilima. Križni put hrvatskog naroda trajao je na žalost punih 45 godina. Kao katolik sam dužan oprostiti, ali također ne ću zaboraviti da su mi partizanskih zlosilnici djeda hladnokrvno ustrijelili u Požegi samo radi toga što je nosio časnu odoru Hrvatskog vojnika. I ne samo zbog njega, već i zbog pola milijuna (po)stradalih Hrvata u toku rata i porača!

OD MAČEKOVSKIH KONC-LOGORA DO TITOVIH STRATIŠTA

(SJEĆANJA DR. VET. MILE MILANA GROŠPIĆA)

Moji roditelji, otac Pajo i majka **Josipa** rođ. Lisac imali su nas šestero djece: **Vladu, Ankicu, Nikolu, Vjeru, Veru** koja je rano umrla i mene. Otac mi je bio podvornik u **kotaru**, koji se nalazio u zgradu današnjeg Muzeja Like u Gospiću. Tu smo stanovali i ja sam se tu rodio. Odrastali smo u onim burnim vremenima kad je napetost i netrpeljivost između nas, većinskih Hrvata, i manjinskih Srba dosezala razinu, koja se svakog trenutka mogla pretvoriti u oružani sukob. Iako manjina, Srbi su imali neograničenu vlast i povlastice. Uživali su potporu i zaštitu vlasti. Svoje bahato, primitivno srpsko provodili su kroz udruge, napose kroz Jugoslovenski sokol i četničku organizaciju, potičući tako još više kod nas Hrvata čežnju za slobodom i vlastitom državom.

Moja obitelj u svoj punini bila je uvučena u ta povijesna zbivanja. Brat Vlado rodio se 12. siječnja 1920. u Gospiću. Završio je učiteljsku školu 1939. Bio je zaljubljenik u knjige i fotografiiranje. U hodniku **kotara** izradio je tamnu komoru za razvijanje filmova. Od novca dobivenog za fotografске usluge kupovao je knjige. Imao je bogatu knjižnicu od 2.200 knjiga. Uz knjige skupljao je različite stare predmete. Bio je odan Hrvat, idealist i po političkom uvjerenju starčevićanac, vrlo rječit i dobar govornik.

Uspomene iz mačekovskoga konc-logora

Za vrijeme jedne državne proslave godine 1939., pred okupljenim je mnoštvom zapalio srpski barjak koji se vijorio na sudskoj zgradi. Žandari su ga uhitili i zatvorili u žandermerijski zatvor, koji je bio blizu staroga gospočkog mosta. Nisu nam dali da ga posjećujemo i da mu donosimo hranu. Kroz rešetke prozora sobe uz vunovlačaru, u kojoj je bio zatočen, krišom sam mu ipak ubacivao hranu. Nakon mjesec dana provedenih u oružničkom pritvoru, bez izrečene osude, premješten je u kaznionicu Lepoglava. Kad je proglašena Nezavisna Država Hrvatska, pušten je iz zatvora i došao je kući u Gospić. Bio je nat-

Piše:

Ivan VUKIĆ

Vlado Grošpić 1942.

poručnik, te je obnašao dužnost ustaškog stožernika u Gospiću. Držao je govore i povremeno išao kao pregovarač u Medak na razmjenu zarobljenika. Dužnost stožernika vršio je negdje do 1943., kada odlazi u Zagreb, u Ustašku nadzornu službu (UNS). Od tada je rijetko dolazio kući, no često nam je pisao.

U UNS-u je radio do ulaska partizana u Zagreb 1945. Čuli smo da je spajljavao službene spise do zadnjeg časa, da partizani ne padnu u ruke. Kada su partizani već ušli u Zagreb, na motorkotaču je krenuo za civilima i vojskom koja je bila u povlačenju. Od tada mu se gubi svaki trag i sva naša nastojanja da doznamo što se s njim dogodilo, ostala su bezuspješna. UDBA nas je petnaestak godina pozivala na obavijesne razgovore. Pitali su nas gdje je Vlado i jesmo li od koga čuli kakvu vijest o njemu. To nam je ulijevalo nadu da je živ i da je izmakao partizanskom pokolju. Kada je prestalo njihovo zani-

manje za Vladu, pomirili smo se s tužnom činjenicom da je mrtav.

Kada je Vlado došao s robije iz Lepoglave, donio je pisma, svoju fotografiju iz zatvora, kao i razglednice grada Lepoglave na kojima su se u znak sjećanja potpisali njegovi supatnici. Na jednoj od razglednica koje je čuvao u svojoj pismohrani, koja nosi oznaku «III/1», potpisani su sljedeći njegovi supatnici, sve istaknuta imena hrvatskoga nacionalističkog pokreta koje je jugoslavenski režim **Mačkove** Banovine Hrvatske bacio u koncentracijski logor: **Juraj Frković, Dr. Šime Cvitanović, Juco Rukavina, Ivica Šarić, Štefo Andanić (?), Ante Jakaša, Nikola Jelača, Marko Kaštelan, Julio Franić (?), Juco Ugarković, Petar Betić, Dr. Mile Starčević, Ivo Lucić, Ico Kirin, Drago Berković, Lovro Baričević, Zvonimir Dean (?), Z. Naglić, Grga Ereš, Dr. Mladen Lorković, Drago (?), Božidar Ivanuš, Dragutin Nevistić, Zvonko Knežević, Josip Crnko, Ivica Marković, Franjo Perak, Mladen Marković, Rudolf Weih, Ivan Oršanić, Niko Žekanović i Mile Musa.**

Na drugoj razglednici, koja nosi oznaku «III/2», piše da je napisana u «Konclogoru Kruščica 31. III. 1941.» kao «Uspomena iz lepoglavske kaznione od 25. VIII. 1940. do 28. II. 1941.», a na njoj su se potpisali: **Nikola Ikica, M. Stipetić, Vlado Grošpić, Ivan Vraneković, Luka Gojčeta, Stjepan Ivandić** i još jedan nepoznati, dok uz ime **Ivana Škarpe** stoji datum: Lepoglava, 23. XII. 1940.

Stradanja brata Nikice

Naša sestra **Ankica** rođena je 11. svibnja 1921. u Gospiću. Završila je gimnaziju u Gospiću 1940. Kao službenica radila je u gospočkoj šumariji do sloma NDH. Kad su partizani ušli u Gospić 4. travnja 1945., zatvorili su je. U zatvoru je provela dva mjeseca, a nakon održanog su je suđenja pustili kući, jer joj nisu dokazali krivnju. Brat **Nikola**, svi smo ga zvali Nikica, rodio se 7. prosinca 1922. u Gospiću. Završio je u Gospiću učiteljsku školu 1941. Unovačen je u činu domobranskog poručnika. Na početku rata uvježbavao

je novačku satniju, koja je bila smještena u zgradu gimnazije. Tijekom rata zapovjednik je satnije raspoređene na bojišnici prema Divoselu. Zapovjedništvo mu se nalazilo u Ličkom Novom. Zamjenici su mu bili zastavnik **Drago Šarić i Ivan Rukavina-Generalić.**

Na povlačenju kod Senja ranjen je u petu. Iako ranjen, uspio je preko Rijeke i kroz Sloveniju doći do Bleiburga, gdje je pao u zarobljeništvo. Na saslušanju je rekao da je đak. Imao je sreću, povjerivali su mu i pustili ga kući. Nije došao u Gospic, ostao je u Zagrebu, gdje se jedno vrijeme skrivaо. Znao je da u Gospicu partizani vrše masovna likvidiranja i zatvaranja. Raspitivali su se za njega i tražili su ga u Gospicu **Nikica Đaković, Vlado Plečaš i Starčević** iz Bielaške ulice. Poručivali su neka im se javi, da mu se ništa loše neće dogoditi, jer će oni svjedočiti da je nedužan. Nikicu su otkrili u Zagrebu, uhitili su ga i doveli u gospički zatvor. Đaković, Plečaš i Starčević radili su u zatvoru. Nikicu su optužili da je koljač i ustaša. Na sudu ga osudiše na smrt strijeljanjem. Vrhovni je sud kaznu potvrdio. Sjećam se, bilo je ljeto. Rekli su nam da će ga sutra u 4 sata strijeljati, pa da se obitelj od njega može doći oprostiti, te mu u groblju iskopati raku. Dopustili su meni, najmlađem u obitelji, da ujutro dođem na stratište kod groblja, te da ga u plahtu zamotam nakon strijeljanja i sahranim u iskopanu raku.

Dan prije strijeljanja došao je u Gospic **Jakov Blažević.** Dočekalo ga je veliko negodovanje preživjelih Gospičana zbog smrtne presude Nikici. Gospičani su negodovali što nedužnog mladića strijeljaju. Blažević je dao nalog da se odgodi strijeljanje. Mi za to nismo znali. Ujutro u 4 sata došao sam na gospičko groblje do rake iskopane za brata. Nisu doveli Nikicu, već dva četnika. Njih su strijeljali i kamionom nekamo odvezli. Osjećao sam se užasno, izbezumljeno, bio sam u šoku, mislio sam da su ga negdje drugdje strijeljali. Kad smo doznali da je smaknuće odgodeno, bili smo presretni. Javio se tračak nade za spas njegova života.

Nikicu su zatvorili u malu samicu ispod stubišta zatvora, u kojoj su prije strijeljanja boravili osuđeni na smrt. Svakodnevno su odvodili ljudi na strijeljanje. Nikica je vezanih ruku i nogu proveo u toj samici gotovo godinu dana, čekajući dan kad će i njega povesti. Ruke bi mu odvezali samo kada bi mu donijeli jesti. U samici je bilo puno štakora. Onako vezan nije se mogao braniti, pa su mu grizli tijelo i otvarali velike rane. Žica mu se urezala u ruke i noge ostavivši duboke ožiljke, koje smo kasnije vidjeli nakon odslužene robije.

Srbin **Mane Grbić**, koji je bio stražar u zatvoru, i sam zgrožen Nikičinom sudbinom, rekao je našem ocu da nešto poduzme, jer Nikica ne će dugo moći

izdržati ovakvo mučenje. Nakon gotovo godinu dana obnovljeno je suđenje. Na ponovnom suđenju osudili su ga na kaznu strogog zatvora u trajanju od 12 godina. Kaznu je izdržavao u kaznionici u Staroj Gradiški. Obuhvaćen amnestijom, nakon osam i pol godina, 1955. je otpušten iz kaznionice. Po povratku kući, tražio je posao. Učiteljski posao, naravno, nije mogao dobiti. Jedva se uz pomoć dobrog čovjeka **Ilike Čanića**, koji je bio direktor Otpada, zaposlio na šest mjeseci kao fizički radnik. Dulje nije mogao ostati zaposlen, jer je Partija na direktora vršila veliki pritisak da ga otpusti.

Preko prijatelja iz Brušana dobio je posao u Karlovcu. U transportnom poduzeću zaposlio se kao knjigovođa. Tu je ostao raditi do kraja života. Bio je pod stalnim nadzorom UDBE, svaki im se tjedan morao javljati. Imao je ograničeno kretanje, neku vrstu kućnog pritvora. Nije smio otploviti iz Karlovca bez njihove dozvole. Zbog ovako teškog života i zbog obiteljske tragedije, bilo mu je narušeno zdravlje. Doživio je moždani udar, a potom je obolio od raka i preminuo u 66. godini života, ne dočekavši mirovinu.

Sestra Vjera i otac Pajo na robiji

Sestra **Vjera**, koju smo mi i prijatelji zvali Vera i Verica, rodila se 26. travnja 1926. u Gospicu. Pred sam kraj rata 1945. završila je učiteljsku školu. Tijekom rata bila je zapovjednica ustaške mladeži. Kada su partizani ušli u Gospic, uhitili su je. Osudio je: «*Vojni sud XI. korpusa vojne oblasti J.A., vijeća kod ličke komande područja, S. broj 129 od 15. juna 1945. godine*», nalazeći da «*Četvrto okr. Gospic Verica proglašuje se narodnim neprijateljem i osuđuje na kaznu robije u trajanju od 4 /četiri/ godine*».

Oko godinu dana kaznu je izdržavala u gospičkom zatvoru. Čistila je urede suda i UDBE, te obavljala i druge poslove. Dio kazne odsjedila je u robijsnici Slavonska Požega. Kaznu nije do kraja izdržala. Otpuštena je ranije, jer je bila obuhvaćena pomilovanjem.

Otar **Pajo** je rođen 6. siječnja 1900. u Brušanima. Nakon uhićenja i sudske presude bratu Vladu, radi toga, a i radi očeva starčevićanskog uvjerenja i naklonosti ustaškom pokretu, otpustili su ga s posla, a potom umirovili. Iz zgrade **kotara** s obitelji se preselio 1940. na 1941. u našu obiteljsku kuću u Žabičkoj

Vlado Grošpić kao Mačekov logoraš u Lepoglavi

ulici, koju je izgradio 1939. Nakon ulaska partizana u Gospic takoder je bio uhićen: *Odlukom suda za zaštitu nacionalne časti za Okrug Lika, presudom broj 47 od 21. VII. 1945. osuđen radi krivičnog djela protiv nacionalne časti iz člana 1 i 2 točka 1, 2, 8 i 9 Odluke o zaštiti nacionalne časti Srba i Hrvata u Hrvatskoj na dvije godine gubitka nacionalne časti i 6 mjeseci prisilnoga rada.*

Pod istragom su ga tukli i nad njim usavršavali svoje metode mučenja. Kad su mene vodili u zahod, video sam kako ga muče. Otac je bio jak, četrdesetogodišnjak, težak preko 100 kilograma. Prisiljavali su ga da dubi na glavi prislonjen uza zid i pritom su ga tukli rukama i nogama. Izbili su mu zube i on je nešto nerazgovijetno frfljao. Strašan je to doživljaj poniženja i nemoći gledati kako mi muče oca, a ne mogu mu pomoći. Teško, vrlo teško je s tim osjećajem živjeti. U zatvor je otac dospio opet nakon suđenja sinu Nikici. Sudenje je bilo javno. Otac je zbog nepravde i lažne optužbe bučno prosjeđovao. A onda: *Presudom kotarskog suda u Gospicu broj 6/47. godine osuđen na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 4 mjeseca i podmirenje sudskih troškova u iznosu od 100 Din.*

I majka u tamnici

Uskratili su mu mirovinu. Obitelj se izdržavala obrađujući tuđu zemlju, koju smo uzeli u zakup. Majka Josipa rođena je 25. travnja 1897. godine u Brušanima. Imala je 49 godina kada su joj sudili: *Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Liku, sastavljen od Dragosavac Božana predsjednika suda, Hećimović Milana, Čaćić Josipa, Glumičić Marija i Tišma Djure članova suda te Tepavac Milana tajnika, zapisničara u krivičnom postupku protiv Grošpić Josipe zbog djela protiv nacionalne časti iz čl. 1 i 2 točka 2, 3 i 9 Odluke o zaštiti nacionalne časti, nakon održanog javnog pretresa u prisutnosti zamjenika Javnog tužioca Volarić Ive, optužene lično i njezin branič Gać Milana, dana 21. VII. 1945. osuđuje na 2 (dve) godine gubitka nacionalne časti.*

Lažno ju je optužio Gospičanin, Hrvat, **Martin Brmbolić**. Morala je bezbroj puta odlaziti na UDBU na ispitivanje. Iz kuće su nam odnijeli sve vrijedne stvari, a nasred kuhinje u lime-nom litoru palili su Vladine knjige, dokumente i slike. Izgorio je pod i

Potpisi hrvatskih nacionalista u lepoglavskom logoru 1. ožujka 1941.

pravo je čudo da se cijela kuća nije zapalila.

Ja sam bio najmlađi u obitelji. Rođen sam 6. rujna 1928. Pred sam rat sjećam se bakljada na gospičkome korzu. Oficiri i simpatizeri Kraljevine Jugoslavije u povorci su išli s upaljenim bakljama gospičkim korzom uzvikujući: "Bolje rat nego pakt". Mnogi su se povorci pridružili iz znatiželje, osobito mladež. Nisu znali što je razlog ovim bakljadama, ni što znači uzvik "Bolje rat nego pakt".

Kada je proglašena NDH, bio sam četrnaestogodišnjak. Kao i ostali mlađi i djevojke, priključio sam se ustaškoj mladeži. Išli smo na logorovanja na kojima se razvijao domoljubni duh. Kasnije smo obavljali poslove od opće koristi. Tako smo bili raspoređeni na rad u selo Brušane. Sjekli smo šumu na planinskim glavicama oko Brušana radi bolje preglednosti i postave mitraljесkih gnijezda za obranu Brušana od partizanskih napada. Radili smo od ponедjeljka do subote poslije podne. **Joja Asić** iz Žabičke ulice, **Milan Galac** iz sela Žabice i ja odlučili smo iza posla otići kućama i vratiti se u ponedjeljak prije početka rada. Nismo ni od koga tražili odobrenje. Kad sam došao kući, presukao sam se u kratke hlače i majicu kratkih rukava i prihvatio se piljenja drva ručnom pilom. Tada nije bilo motornih pila kao danas.

Pred večer došla su u dvorište dva policajca. Pitali su me: "Stanuje li ovdje Mile Grošpić?" "Ja sam taj", odgovorih im. "Moraš poći s nama", rekoše mi.

Odveli su me na sabirno mjesto u policiju, koje je bilo u današnjoj ulici Dr. Franje Tuđmana. Tamo sam zatekao ljude koji su prije mene privedeni. Kada je došao zapovjednik policije **Stipe** zvan **Knjape**, neke je pustio kućama, a mene, stolara **Korena**, **Peru Adžiju** i još neke čijih se imena ne sjećam, zatvorio je.

Premda je bilo ljetno, noći su hladne, pa sam ja onako oskudno odjeven promrzao do kosti. U zatvoru sam ostao dvije noći i jedan dan. Nisu nas ispitivali ni tukli i nisu nam dali jesti. Drugi sam dan pušten. Onako promrzao jedva sam došao kući. Nisam išao kući duljim putem kroz grad, već kraćim preko brane, koja pregrađuje korito rijeke Novčice, koju mi Gospičani zovemo Bent. Kasnije sam doznao da sam zatvoren zato što je moj brat Vlado kao ustaški stožernik bio u nekakvoj svadi sa zapovjednikom policije Stipom zvanim Knjapom.

Ovaj je svoj primitivan gnjev iskalio na meni. Takvih primitivaca ima svugde u svim narodima i sustavima. Kad su kasnije za moju nevolju saznali Joja Asić i Milan Galac, šalili su se na moj račun. Nisam išao na posao do sljedećeg rasporeda. Novim rasporedom zadužen sam s ostalima da iskopamo obrambeni rov od današnje zgrade županije do Pazariške ulice. Jedno poslije podne partizani su nas vidjeli iz sela Žitnika i pucali su po nama. Paljba je bila neprecizna, jer smo mi bili u udolini i metci su fijukali iznad nas.

Nakon ovog posla zaduženi smo da prekopavamo iz groblja pokopane talijanske vojнике, koje su Talijani pred kapitulaciju odvezli u Italiju. U skupinu starijih ljudi bili smo raspoređeni Joja Asić i ja. Skupinu je vodio graditelj **Mate Beretin**. Jednom sam, otkopavajući pokopane, krampom probio ljes iz kojeg je šiknuo smrdljiv plin. Mati Beretinu je pozlilo i naglavačke je pao u otkopanu raku. Stariji su Joji Asiću i meni davali da obavljamo teške i nečiste poslove. Za to smo bili dobri, a kad su se skupini dijelile cigarete za nagradu što radimo ovaj težak i nečist posao, Asić i ja ostali bismo bez svoga dijela. Predradnik Beretin i stariji iz skupine zadržali bi za sebe naše cigarete, opravdavajući to brigom za nas, jer smo mi mлади, a pušenje je nezdravo. Išli smo ovako s posla na posao do završetka rata.

Partizanski ulazak u Gospic

Partizani su 4. travnja 1945. u praskozorje silovito napali Gospic. Čelična kiša sručila se na grad. Fijuk granata i puščanih metaka probudio je usnule Gospičane. Bio sam u kući sam. Obukao sam bratov hubertus i potrčao kroz vrata na dvorište. Jedna je granata pala nasred dvorišta i zaslijepila me. Zatvorio sam vrata i kroz prozor sobe iskočio u cvjetnjak pred kućom do ulice. Preškačući ogradu, zapeo sam i ostao visjeti na ogrtaču, mlataračujući nogama po zraku. Kad sam se otkopčao, pojuriо sam prema selu Žabici. Uz cestu nadvila se visoka živica. Bio je mrak, metci su fijukali, a granate uokolo praskale. Prestrašio sam se i od Fiskokane kuće vratio sam se natrag. No, kući nisam otisao, već sam se svratio k susjedu **Ivici Kolačeviću**. On je u razizemlju svoje kuće, u radionici, uredio sklonište u kojem sam zatekao njega i njegovu služavku **Micu Zdunić** iz Žabice.

Partizani su došli k nama u sklonište oko 20 sati. Kad su se uvjerili da u kući nema nikoga osim nas, pitali su susjeda Ivicu da im dade rakije. Odgovorio je da nema. Nije im htio dati. On je imao na hektolitre rakije. Imao je veliki šljivik i dva kotla za pečenje rakije, pa su kod njega rakiju pekli i susjedi, plaćajući usluge ujmom ili novcem, kako je tko htio. Znao sam da će nas pobiti ako otkriju da im laže. Rekao sam partizanskom zapovjedniku, poručniku **Peri** da sam iz susjedstva i da u mojoj kući u podrumu ima rakije. Pošli smo

mojoj kući. Dao sam im bocun rakije koju su brzo popili i nakon jela rekli su mi da podem s njima pokazati im grad. Služavka Mica Zdunić shvatila je njihovu namjeru. Rekla im je da sam ja mlađ, da ništa ne znam, da nisam iz njihove kuće i da će im ona pokazati grad. Vani su je udarili nogom u stražnjicu, rekvavši joj: "Marš u kuću, što ćeš nam ti". Spasila mi je život, jer su u Gospicu partizani prvih 48 sati ubijali sve muškarce starije od 16 godina, bez suda i prava na obranu.

Sutradan ujutro su se vratili. Poveli su me opet mojoj kući po rakiju. Zatekli smo vrata podruma otvorena. Odmah su znali oni i ja da je netko bio ili je još uvijek u podrumu. Naredili su mi da uđem u podrum, a oni su ostali vani s oružjem u pripravnosti. Kad sam silazio niz podumske stube, netko je iznutra zavikao: "Predajemo se!" Partizanski poručnik Pere naredio mi je da mudonesem njihovo oružje, a njima da ruku podignutih uvise izidu iza mene. U podrumu su bila dva vrlo mlada vojnika u crnim odorama. Pretpostavio sam da su legionari. Postupili smo po zapovijedi. Poručnik Pere naredio je dvojici svojih vojnika da zarobljenike odvedu u komandu u Jasikovačkoj ulici. Kratko vrijeme iza njihovog odlaska čula se rafalna paljba. Ona dvojica partizana brzo su se vratili i izvjestili poručnika da su zarobljenici pokušali bježati, pa su ih morali likvidirati. Lagali su, to je bio uobičajeni način likvidiranja zarobljenika.

Vratili smo se kući Ivice Kolačevića. Topovska granata pala je na staju sus-

jeda domobranskog satnika **Mice Šimića**, koji je imao jahaće konje. Mrtvu kobilu eksplozija je izbacila u Kolačevićovo dvorište. Premda su se muhe već počele kupiti na strvinu, dvojici partizana sjeli su na nju, otvorila konzerve i počela jesti. Do njih je dotrčao umobolni naš susjed s početka ulice, **Nikola Ratković** zvani Tukac. Glava mu je bila omotana zavojem ispod kojeg se vidjela svježa krv. Počeo je pred njima izvoditi svoju uobičajenu igru. Iznervirani njegovim luđačkim ponašanjem, ova dvojica su ga odveli iza mrtve kobile i ubili pucnjavom iz strojnih pušaka.

Pitali su nas tko je ubijeni i ima li koga svoga? Kada smo im rekli da je to luđak iz naše ulice, ni na trenutak nisu pokazali kajanje za ovaj svoj zločin. Poslali su po njegovog brata **Juru**, koji ga je utrpao u vreću i odvukao u vrt do rijeke Novčice, gdje je bio veliki krater od avionske bombe. Bacio ga je u tu rupu, ne prekrivši ga zemljom. Mjesecima je tu ležao nepokopan. Nakon četiri mjeseca, kad sam se vratio iz zatvora, muhe su se još kupile na ostatke njegova nepokopana leša. Ti grozni primjeri svjedoče koliko je u tim trenutcima ljudski život bio bezvrijedan, i kako se do jučer normalni ljudi ponašaju gore od krvoločnih zvijeri. Kako je samo potrebno malo vremena da se ljudsko biće sroza ispod razine životinje?!

Poručnik Pere pitao me je, znam li za neku trgovinu gdje ima odjeće, posebice kratkih kaputa-dolamicu. Rekao sam da znam za jednu tu u blizini preko

Lepoglava uoči proglašenja NDH

mesta. Ta se trgovina nalazila u kući čiji je slog iz vremena secesije. Danas je u vlasništvu obitelji **Jurjević i Barić**.

Poveo sam ih tamo. Na ulici blizu mesta zaustavili su nas gospički partizani **Nikola Teslić i Veljo Kekić**. Ta dvojka bili su po zlu glasu poznati partizanski likvidatori, koji su pobili na stotine Gospićana, pa i nejake djece. Ulazili su u kuće, u podrume, izvlačili ljudi iz njih i ubijali. To su danima radili. Bili su pripadnici odreda za likvidaciju. Prva dva dana 4. i 5. travnja 1945., partizani su ubijali gdje god bi koga zatekli. Nakon ovog krvoprolića nastupaju odredi za likvidaciju, koji ubijaju Hrvate po popisima koje su dobili od svojih odbornika još dok su bili u šumi. Nikola Teslić i Veljko Kekić ubijali su redom sve, bez obzira na to, jesu li na popisu za likvidaciju ili nisu. Na popisima za likvidaciju nalazili su se Hrvati za koje su partizanski odbornici procijenili da bi mogli biti protivnici novoga komunističkog poretka.

Tražili su da pođem s njima. Poručnik Pere suprotstavio im se, nije dao da me odvedu, rekavši da sam ja njegov zarobljenik i da me sprovodi u zatvor. Ni danas ne znam zašto me je zaštitio, zašto mi je spasio život. Bio je partizan iz Dalmacije, pa je možda postao svjestan u kakav je veliki pokolj nezaštićenog puka, mahom civila, uključen. Možda i radi one rakije, moje mladosti i bezazlenosti.

Ipak u zatvoru

Negdje 7. ili 8. travnja izvršena je velika racija u Gospiću. Na tržnicu koju smo mi Gospičani zvali *placa*, doveli su preko 1000 Gospićana. I mene su u raciji uhiliti i doveli na *placu*. Na *placi* smo privođeni pred partizanske dužnosnike **Juru Naglića, Antića Uzelca i Ivicu Ćaćića**, koji su raspoređivali koga će zatvoriti, a koga pustiti kući. Premda sam bio među najmlađima s neuvršenih 17 godina, mene su odredili za zatvor. Ironija je što je moja obitelj s Naglićevom bila u kumstvu. Jure Naglić s mojim pokojnim bratom Vladom išao je u učiteljsku školu, dolazio je svakodnevno k njemu, zajedno su učili. Politički se nisu slagali i često su se zbog toga prepirali. Vlado je bio starčevićanac, a Jure pod utjecajem Jakova Blaževića - komunist. Ja sam se kao dečkić motao oko njih i služio im. Jure me je vrlo dobro poznavao. Od četvorice braće Naglić dvojica su bila

Lepoglavlaci u zatvoru u konclogoru u Kruščici kod Viteza

komunisti, a dvojica starčevićanci. Brat mu **Cico**, bi je član i dužnosnik HDPZ-a.

Gospički zatvor bio je premalen da bi primio tako veliki broj uhićenika, pa su okolne zgrade pretvorene u zatvor. Odveli su me pod partizanskom pratinjom u zatvor, koji se nalazio u školi, koja se danas preuređuje za biskupiju. Zgrada je bila pretrpana uhićenicima. Zatvorili su me na tavan. Bili smo zatvoreni zajedno žene i muškarci. U prepunom prostoru jedva sam se ugurao među neke žene. Na tom tavanu bio sam zatvoren tri ili četiri dana. Jedne noći došao je partizan naoružan puškom. U rukama je držao svjeću lojaniku i komad papira. Uzvikavao je: "Gašpić, Gašpić!" Nitko se nije javljaо. Počeo je psovati. Kako je to prezime koje je izvikivao slično mojem, tiho sam rekao susjedama: "Možda traži Grospića, mene". Pokušao sam se ustati i javiti. One mi nisu dopustile, povlačile su me za kaput i govorile: "Javi se sutra po danu". Ipak sam se nekako oslobođio i uzviknuo: "Tražite li možda Grospića?". "Da, da, Grospića, podi sa mnom." Pošao sam ispred njega niza stube, pa kroz stražnji ulaz i dvorište Podružnice prema groblju. Bila je mjesecina, koja je bacala duge sjene. On onako visok s puškom, a ja malen, na sjenama je to bilo još izražajnije. Gotovo sam bio paraliziran od straha. Mislio sam: "Ubit će me, pokušat će bježati. Kada dodemo do zavoja puta, dat će se u bijeg". Kad smo došli do raskrižja gdje je danas kuća Dešićeva, rekao mi je da skrenem prema gradu. Odahnuo sam, ne će me

ubiti, ne vodi me prema stratištu kod groblja. Doveo me u zatvor. Od zgrade u kojoj sam bio zatvoren, do zatvora, udaljenost je stotinjak metara, a on me vodio okolo-naokolo možda više od pola kilometra. Ne znam je li me htio zastrašiti ili ubiti pri pokušaju bijega. Bez obzira na to koja mu je namjera bila, zaista me ustrašio.

Uveo me u prostoriju koja je bila oskudno osvijetljena svijećama. Za stolom je sjedila skupina partizanskih oficira. Među njima poznavao sam **Miću Jelaču, Josu Bubaša i Medića**. Kad smo ušli, pozdravili su pozdravom "Spremni!" Za vrijeme NDH u svim ustanovama pozdravljalo se i ozdravljalo sa "Spremni". Na ovu zamku bio sam pripravan pa sam otpozdravio njihovim pozdravom: «'Zdravo!».

Naizmjenično su me ispitivali oko dva sata. Tada me nisu tukli. Kasnije jesu Mićo Jelača nije me tukao, a jesu Bubaš, **Kosović i Medić**. Kosović je mene i ostale zatočenike tukao gumonom cijevi iz koje je virila žica. Možda je to bio debeli električni kabel. Svakim udarcem, uz bol je žrtvi zadavao i duboke posjekotine. Nakon ispitivanja naredili su stražaru da me odvede u ćeliju broj 1. Vodili su me pri slaboj svjetlosti svijeće. Kad su me gurnuli u sobu, legao sam kraj vrata i onako izmučen i umoran odmah zaspao. To je bilo negdje 13. na 14. travnja 1945. godine. Pao je snijeg, noć je bila vrlo hladna. Kada su ujutro lupali na vrata, najavljivajući lupanjem ustajanje, pokušao sam ustati. Nisam se mogao dignuti s poda za koji sam bio zaleden.

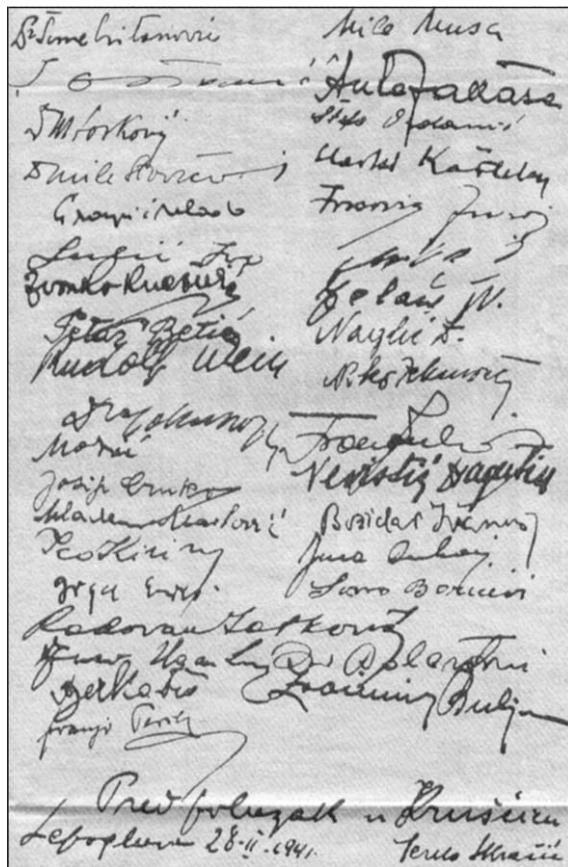
Zatočenici su prali vodom podove zatvora od prljavštine i skorene krvi žrtava. Pod na kome sam ležao nije bio isušen. Moj se hubertus navlažio i zaledio. Spavali smo u vlažnim prostorijama puni buha i stjenica, skorene krvi i prljavštine.

Nakon istrage prebačen sam u zajedničku prostoriju, u kojoj su bile zatvorene žene i muškarci, čekajući suđenje. To su zapravo bile dvije međusobno povezane prostorije. Veća je bila dugačka 20 m, široka 5 m, a manja je bila dugačka 6 m, široka 3 m. U tim prostorijama bilo nas je više od 100 zatočenika. U manjoj sobi ležali su teški bolesnici. Većina je bolovala od tifusa. Nisu imali liječničku njegu. Jaukali su i molili pomoć, jer su trpjeli strašne bolesti. Jedina njega im je bila da smo kible ispod njih nosili i izlijevali u zahod. U toj sobi ležao je **Pajo Šimić** iz Jasikovačke ulice, otac **Ranka Šimića**. Teško je bio bolestan, jaka bol ga je razdirala, jaukao je i molio pomoć, ali uzalud, jer pomoći nije bilo.

Jednog dana u velikoj sobi pronio se glas: "Pajo Šimić je umro". Iznijeli su ga kroz našu sobu i ne znam gdje su ga pokopali. Kasnije, kada sam bio na slobodi, Ranko mi je rekao da su mu oca jako mučili. Kazao sam mu da mu oca, dok sam ja bio zatvoren u toj sobi, nisu tukli. Možda prije jesu. Mučili su ga već time što mu nisu pružili liječničku pomoć, nego je umro u teškim mukama.

Mučenje gospičkoga gradonačelnika

Dok sam nešto više od mjesec dana čekao suđenje u ovoj velikoj zajedničkoj sobi, već sam ispričao kako sam slučajno naznačio mučenju svoga oca. Svjedok sam također strašnoga, nečovječnog mučenja gradonačelnika Gospića **Josipa Josana Kolakovića**. Pred večer su ga iznosili iz njegove samice na hodnik. Ruke i noge bile su mu vezane žicom. Bacili bi ga na pod, iz dovratnika skinuli četrdesetak kilograma teško hrastovo vratno krilo i sjećimice bi ga s visine od pedesetak centimetara puštali da pada na nemoćnu žrtvu, redom od glave do peta. Još su ga nemilosrdno pritom udarali nogama. Jedno vrijeme bi se

Iz knjige Jerka Skračića: potpis Vlade Gospića
među brojnim lepoglavskim
logorašima pred polazak u Krušćicu

čulo njegovo promuklo jaukanje a onda bi umuknuo, pau bi u nesvijest. To se ponavljalo svaka dva tri dana. Čekali su da se žrtva malo oporavi, pa bi mučenje ponavljali. Tome mučenju sam naznačio, jer sam često prao taj dugački hodnik, dužine pedesetak metara popoden kamenim pločama.

Nakon mjesec dana poveli su moju skupinu, jednog Bilajčana, četnika i mene na suđenje. Sudili su ljudi u skupinama koji nisu bili u međusobnoj svezi. Koga bi na sud vodili vezana žicom, već je unaprijed bio osuđen na smrtnu kaznu. U mojoj skupini to je bio taj nesretni Bilajčan, četnika su osudili na 10 godina zatvora, a ja sam otpušten nakon tri i pol mjeseca provedena u pritvoru.

Po izlasku iz zatvora nastavio sam počati gimnaziju. Maturirao sam 1954. Kako sam maturirao s odličnim uspјehom, stekao sam pravo studirati. U to vrijeme provodila se anketa među učenicima završnih razreda tko što žele studirati. Jedini sam se javio za studij medicine. Za našu gimnaziju odobren je upis za dva studenta medicine. Bio

sam uvjeren da će biti upisan. No, kad je došlo vrijeme upisa, zanimanje za medicinu iznenada su pokazali skojevc Branko Vranješ iz Gospića i Dušan Obradović iz Divosela, pa sam ja - naravno - otpao. Najsrodniji studij medicini je bila veterina, pa sam se odlučio za nju. Zahvaljujem dragom Bogu što mi je omogućen i taj studij, s obzirom na teško breme hrvatskih izopćenika koje je nosila i moja obitelj.

Obitelj mi nije imala novca pa sam teško studirao. Sestra Vera i Ankica mjesечно bi mi svaka slala po 50 Din. Kao student sam radio, a na ljetnim praznicima s ocem obradivao sam zemlju koju smo uzeli u najam, čuvao kravu i radio bilo koji posao da bih privrijedio dinar. Tako sam s pokojnim Nikicom utovarao otpadno željezo i olupine aviona iz kamiona u željezničke vagone, kada je on radio u Otpadu. Sjećam se svoje najveće zarade. Rijeka Novčica nije bila ovako zagadrena kao danas. U njoj je bilo puno ribe, osobito endemskih pijora i rakova. Jednom, stojeći cijelu noć do pojasa u vodi, ulovio sam 43 kg raka. Sutradan ujutro prodao sam ih u otkupnu stanicu koja se nalazila u kući **Jurcana Nikšića**. Radnici na otkupnoj stanici **Mudrovčić** i moj tetak **Martin Pavelić** isplatili su mi za 40 kg svotu od 1.600,00 din. Sebi za piće zadržali su 3 kg. S ovih 1.600,00 Din imao sam osigurana četiri mjeseca studentskog života u Zagrebu.

Moji roditelji iznajmili su mali stan od dvije sobice u potkrovju naše kuće gospodi **Anki Dujić**, kod koje je kao podstanar stanovao pop **Nikola Mašić**. Komunistička vlast ih je oko 1950. izbacila iz toga stana i u njega uselila oficira JNA **Mirka Devetka** i njegovu ženu **Anu**. Tu im se rodio sin **Neno**.

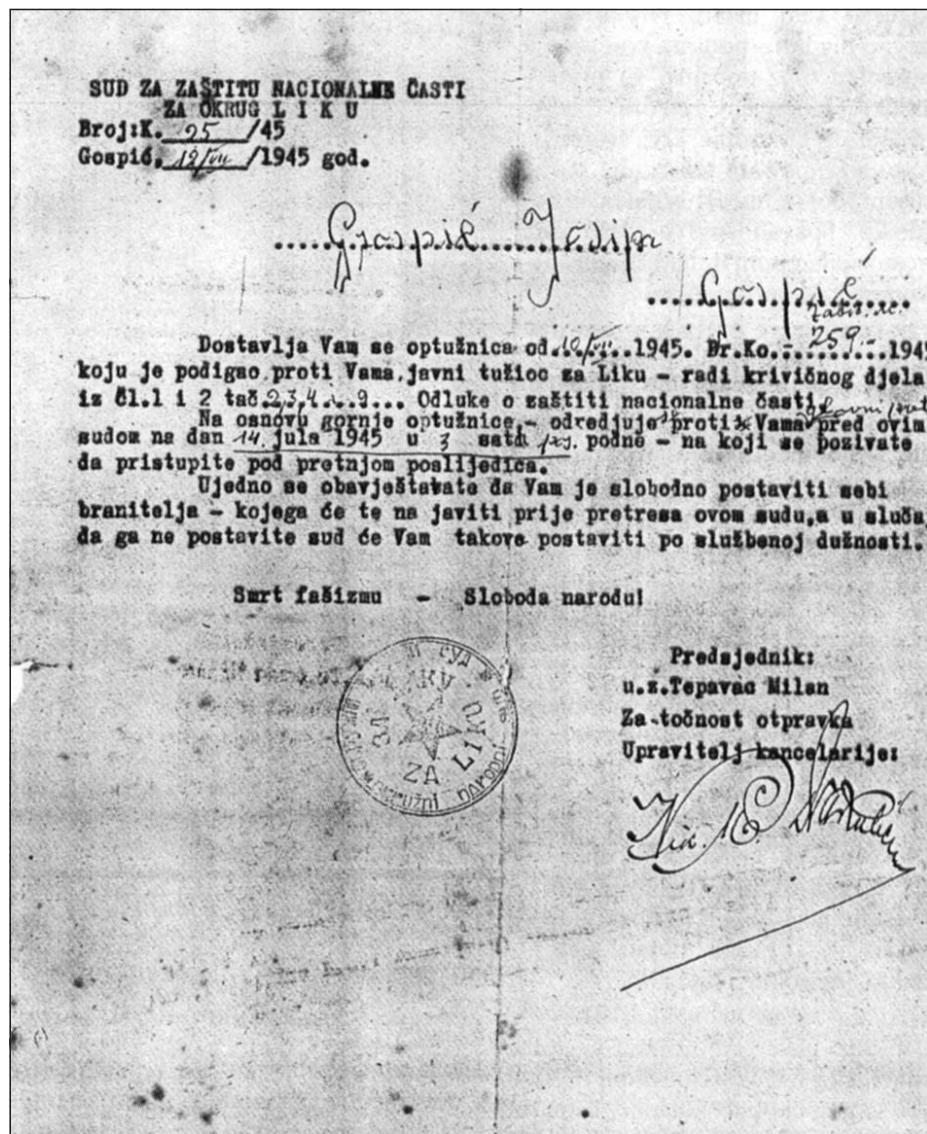
Veterinu sam završio 1956. Po dekretu zaposlio sam se u Gospiću 1. svibnja 1956. Sve vrijeme do Domovinskog rata bio sam pod nadzorom UDBE. Često bi me pozivali na obavijesne ili, kako su oni to zvali, informativne razgovore. Pozvali bi me na posao da im se odmah dođem javiti. Prije bi nazvali svog povjerenika, koji je radio sa mnom, a takve su imali u svakom poduzeću, obavijestivši ga, da su me pozvali na obavijesni razgovor. Ovaj bi to, kao da se slučajno javio na telefon,

ispričao zaposlenicima. Kad bih se vratio, kolege s posla tajanstveno bi se pogledavali. Neki bi se zlurado smiješili, a oni koji su suojećali, krili su to i izbjegavali me, jer su se bojali za svoju sigurnost. Svemoćna UDBA svakom je čučala za vratom! Bio sam obilježen, kao bezbroj drugih Hrvata.

Nadzor se pojačao kad sam se oženio 1965. agronomkinjom **Ljubicom Sertić**. Ona je također bila obilježena. Pokušao sam obijajući vrata svih ustanova povratiti stan u našoj kući, kojeg je prisvojila JNA i zavela ga u evidenciju kao svoje vlasništvo. Sav trud mi je bio uzaludan. Morao sam iznajmiti sobu kod gospode **Šicinke**. U toj sobi rodilo nam se dvoje djece i nas četvero živjeli smo u podstanarstvu, a u mojoj kući stanovao je bestidno oficir JNA, ne plaćajući ni stanarinu. Punci je umro muž u Brinju, pa se ona preselila k nama u Gospić. Morao sam i za nju uzeti u najam sobu kod **Ruze Lončarke** u Žabičkoj ulici. Kad je oficir JNA Mirko Devetak uništio stan da u njemu više nije mogao živjeti, vratili su nam ga.

Ženin brat **Tomo Sertić** prije uspostave NDH otišao je raditi u Francusku. Vratio se u Jugoslaviju 1946. ili 1947. Pozvan je na odsluženje vojnog roka. Nakon izlaska iz JNA pobegao je u Njemačku i više se za života nije vraćao. Kako se nije javljao, jednom ga je otac posjetio. Rekao mu je: "Ćača, nemoj o meni voditi brigu i nemoj k meni dolaziti". UDBA se zanimala za njega. Vjerovatno je bio član neke hrvatske emigrantske organizacije. Mi to nismo znali, kao ni adresu na kojoj je stanovao.

Ljubicu su često zvali na obavijesne razgovore. Udbaš **Branko Orlović** osobito je bio brutalan. Nekoliko puta ju je pljusnuo i obasipao pogrđnim riječima, tražeći da otkrije gdje joj je brat, čime se bavi i kako uspostavlja vezu s njim. Požalila mi se, pa sam pokušao preko Orlovićeva šefa **Stanića**, koji je vrijedio za uljuđenu osobu, zaštitići ženu. Udbaš Orlović je više nije tukao, ali je i dalje po postupcima ostao primitivno udbaško njuškalo. Ljubičin otac ipak je znao sinovljevu adresu, pa kad smo ga posjetili u Brinju, rekao nam ju je. Ljubica je odlučila bez obzira na posljedice posjetiti brata. Pošla je u Njemačku k njemu s Nenom iz Žabice. Nije ga našla na adresi na kojoj ga je tražila. No, jedan poznanik njenog brata kojeg je tu

Obavijest o optužnici protiv Josipe Grošić

slučajno zatekla, rekao joj je broj telefona na kojem ga može dobiti. Naime, brat joj je živio u dva grada, često mijenjajući boravište. Kad ga je dobila rekao joj je: "Nisi me našla, nismo se čuli, vratiti se odmah kući i prekidam daljnji razgovor." Iza toga je roditeljima u pismu poslao u dva navrata po 500,00 DM. Jednom su dobili 500,00 DM, a drugi put nisu. Netko ih je iz pisma ukrao. Krađu nisu prijavili, jer su znali da se novac ne šalje u pismu, a bojali su se i UDBE.

Kad nas UDBA nije mogla na grubi način privoljeti na suradnju, promijenili su taktiku. Nudili su nam da će platiti sve troškove za posjetu Tomi, a za uzvrat ćemo im reći kojem dočeku i s kim se druži. Odlučno smo odbili bilo kakav vid suradnje s njima. Jednom smo preko Karitasa dobili obavijest da je Tomo teško bolestan. Dok je

bolestan ležao, posjetio ga je svećenik s kojim je bio i svećenik iz Karitasa. Tomo im je rekao da ima sestruru u Gospiću i dao im je našu adresu. Tako su oni došli do nas. Premda joj je naredio da ga više ne posjećuje Ljuba mu je ponovno pošla u posjet u Njemačku. Našla ga je teško bolesna. Obećao joj je da će doći k nama u Gospić. Nedugo iza njenog posjeta umro je. Ponovno je pošla u Njemačku dovesti njegovo mrtvo tijelo u Gospić.

Dok je ona bila na putu pošao sam u SUP pribaviti dozvolu za uvoz mrtve osobe. Službenik **Dane Lastavica** rekao mi je da nema problema i da dođem sutra po odobrenje. Kada sam sutradan došao, rekao mi je da od odobrenja nema ništa, jer je iz Zagreba došao negativan odgovor. Ljubica je već s mrtvim bratom bila na putu za Gospić. Pao je vrlo visoki snijeg. Ona je umorna

zaspala do prijevoznika, pa kada su bili na graničnoj kontroli njemački pogrebni prijevoznik pokazao je samo svoju putovnicu, a ne i njenu crvenu koja je bila kod nje. Propustili su ih i bez teškoća su došli u Gospić. Po odobrenju v.l. Mate Pavlića, mrtvaca smo ostavili do ukopa u kapelici u groblju. Sutradan smo ga uz kršćanski obred pokopali. Kada su udbaši shvatili da su izigrani, imali smo velike probleme, no, sve smo lako podnijeli, jer im se bližio kraj.

Pouka za budućnost

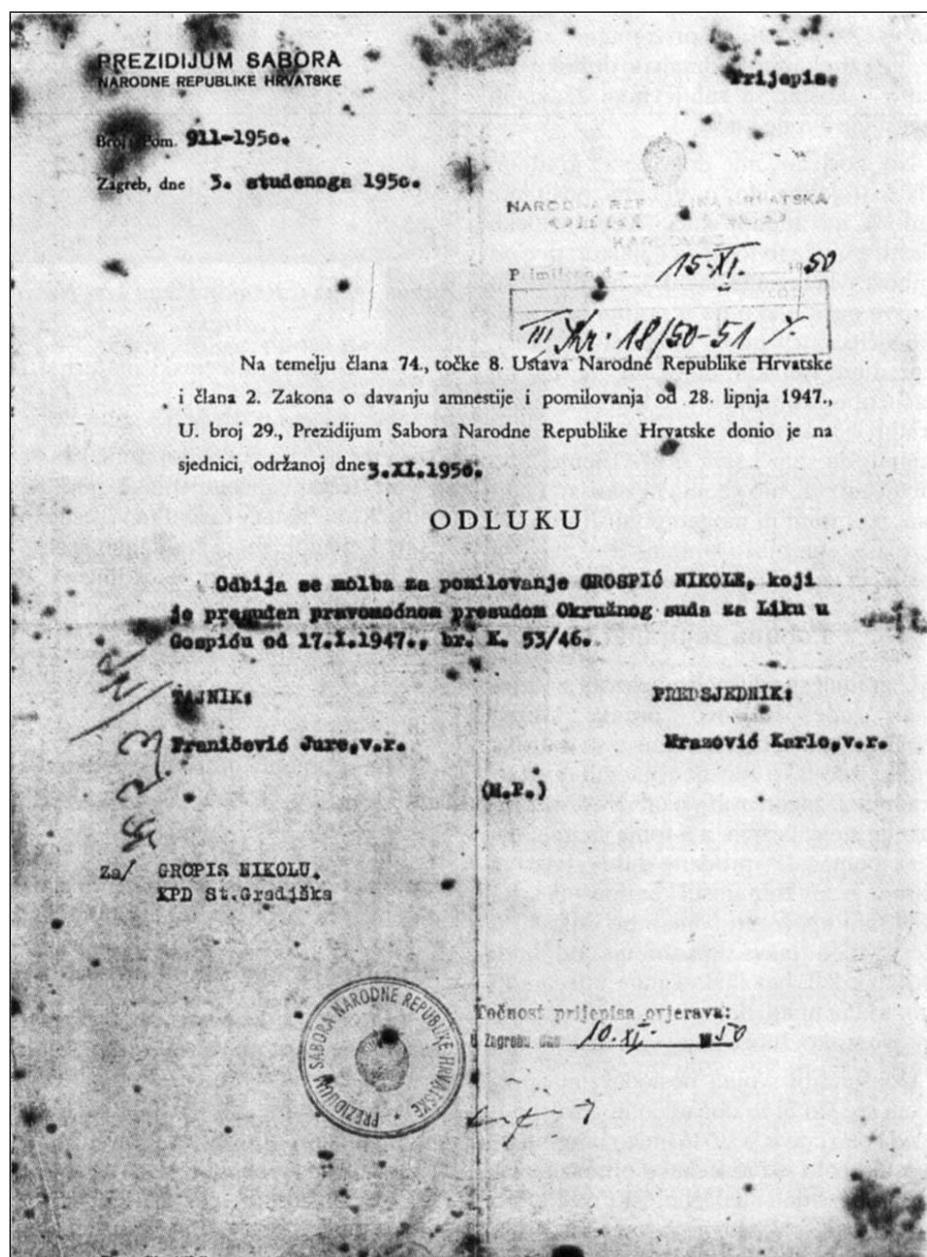
Sudbina ove gospičke obitelji kockica je iz mozaika stradanja Hrvata u težnji za svojom samobitnošću i svojom državom! Imati svoju državu, nije li to temeljno, prirodno pravo svakog naroda? Zar je to griješ? Državni teror u Kraljevini Jugoslaviji, nasilje orjunaša i četnika prisili su Hrvate na oružanu borbu i savezništvo s državama s kojima je to u onim povijesnim okolnostima jedino bilo moguće. Saveznike nismo birali po svojoj volji, već su nam ih nametnule povijesne prilike. Drugi svjetski rat u Hrvata završit će kad se kaže istina, samo gola istina. Neka se otvore državni arhivi, neka progovori struka. Što čekaju hrvatski intelektualci, zašto dopuštaju da nam mrzitelji hrvatskog naroda krivotvore povijest? Zašto dopuštaju da se vrši nasilje nad hrvatskim jezikom?

Razglednica Lepoglave, koju je pokojni Vlade Grošić vodio u svojoj pismohrani pod oznakom III-2, svjedoči poznatu činjenicu, da je i u Kraljevini Jugoslaviji postojao "Koncentracioni logor Kruščica", jedan od mnogi konc-logora za političke protivnike. Jesu li ovaj i drugi koncentracioni logori iz toga vremena ustaško djelo? Zašto se konačno ne kaže istina da je nakon sloma NDH Jasenovac ostao koncentracijski logor za utamničene Hrvate do 1947., a po nekim izvorima do 1952., u kojem nijedan zatočenik nije preživio? Dakle, postojao je u miru u FNRJ! Je li i to ustaško djelo? Pod "ustaško" podrazumijeva se "hrvatsko", jer kada je u pitanju hrvatska borba za neovisnost, svi se Hrvati proglašavaju ustašama. O tome svjedoči brojna hrvatska politička emigracija i događaji iz Domovinskog rata, kada su i Hrvati, borci za Titovu Jugoslaviju, proglašeni ustašama. Da su se tobožnji "hrvatski antifašisti" borili za svoj narod, ne bi

sudjelovali u stvaranju FNRJ, koja je po nasilnosti, brutalnosti i zločinu bila gora od Kraljevine Jugoslavije. Da je Titova Jugoslavija bila rješenje za Hrvate, ne bi došlo do Domovinskog rata, do ogromnih ljudskih žrtava i silnog razaranja.

U složenim ratnim uvjetima, kako to kažu Amerikanci, nemoguće je izbjegći nedužne žrtve i razaranja! U opravdanom osloboditeljskom, obrambenom ratu za svoju samostojnost, ni mi Hrvati nismo bili pošteđeni toga, kako u Drugome svjetskom ratu, tako i u Domovinskom ratu. Postoji li sud, osim Božjega, koji će osuditi političare, nasilnike i zločince, koji svojom brutalnošću i zločinom potaknuše i prisiliše

žrtvu, da u obrani svoga narodnog identiteta i u borbi za vlastitu državu, u nekim svojim postupcima postade i sama zločincem? Žrtva smo bili, a na žalost smo to i danas mi Hrvati!! Slobodan narod piše svoju povijest, a slobodan će biti, kada mu predvodnici ne budu pu-zavci i nagodbenjaci i kada u svojim glavama bude slobodan. A eto, svakodnevno nas preko medija obasipaju obavijestima o partizanskim, srpskim, židovskim, ciganskim i inim žrtvama. A o hrvatskim – ništa. Svaka nedužna žrtva je neoprostiv griješ. Zar i mi obilježeni Hrvati nismo ljudi? Imamo li pravo i mi na žrtvu, ili je to pravo povlastica samo za neke!?

Odbijena molba za pomilovanje Nikice Grošića

IZ POŽUTJELIH BILJEŽNICA (II.)

DRUGI PUT U ZATVORU

Planinska župa Rostovo koja se nalazi između Uskoplja i Novog Travnika još 1960., kad sam u njoj kao mladi svećenik postavljen za župnika, osjećala je posljedice petnaest godina ranije završenog rata. U Rostovu, naime, ni tada, zahvaljujući komunističkoj vlasti, nije bila obnovljena župna kuća, uništена od partizana u Drugome svjetskom ratu, a to je bio jedan od razloga da do mog dolaska u Rostovu nije bilo ni stalnoga svećenika, već su sv. misu povremeno služili župnici iz susjednih župa. Neposredno pred moj dolazak, vlc Matković, župnik u Rankovićima, uspio je ishoditi dozvolu za gradnju župnoga stana, pa sam se, smjestivši se privremeno u kući jednog župljanina, odmah po dolasku uhvatio u koštač sa zahtjevnom zadaćom izgradnje župne kuće.

No, posjedovanje dozvole za gradnju, nikako nije značilo i nesmetano odvijanje radova na župnoj kući. Komunističke vlasti, a bio je to još uvijek najgori period njihove vladavine, dakako, nastojale su na sve načine ako ne u potpunosti one mogućiti, a ono svakako usporiti izgradnju vjerskih objekata, te na taj način obeshrabriti i druge koji bi naumili graditi vjerske objekte. Ne trebam ni spominjati da sam i sam u to vrijeme, kao mladi župnik, bio veoma neiskusan i naihan, pa nisam ni mogao pomisliti na što su sve spremni komunisti kako bi sprječili izgradnju župne kuće.

Pobuna župljanki

U gradnji su zdušno sudjelovali svi župljani župe Rostovo prema svojim mogućnostima, no i komunisti su, s druge strane, isto tako zdušno nastojali ometati gradnju i zagođavati nam život raznoraznim smicalicama, a u tome su im svesrdno pomagale «prodane duše», kako je narod zvao komunističke doušnike na koje sam upozoren odmah po dolasku u Rostovo, a takva upozorenja od ljudi bliskih crkvi, bez ikakva mog utjecaja ili prethodna upita, dobivao sam i kasnije, u gotovo svakoj župi u kojoj sam službovao.

Doušnici bi svojim poslodavcima prenosili sve što bi se događalo ili govorilo u crkvi i oko crkve, a što bi imalo bilo sumnjičivo. Trebalо je biti itekako oprezan, ako ne biste htjeli da zbog kakve krivo izrečene ili, pak, što je bilo češće, krivo protumačene riječi, završite u zatvoru. No, utješili su me moji župljani. I danas se sjećam kako mi je jedan od njih, kad se je povela priča o doušnicima među *prakara-*

Piše:

Stjepan DŽALTO

turima, rekao: "Ništa se vi ne bojte velečasni! Ako za njih špijunira jedan, za vas špijuniramo nas stotinu."

No, uskladeno djelovanje vlasti i špijuna veoma brzo je postalo vidljivo. Naime, odmah nakon što je u crkveno dvorište došao građevinski materijal za

Župna crkva u Rankovićima kod Novog Travnika

novi župni stan, došla je i *narodna milicija* s namjerom da zaplijeni zatečeni materijal, jer su u njegovoj dopremi, kako su milicajci rekli, uočene «neke nepravilnosti». Kako sam upravo u to vrijeme bio odsutan sa župe, moje župljanke izišle su pred milicionare i nisu im dopustile da bilo što zaplijene, a pogotovo to nisu mogli, kako su im moje župljanke rekle, dok mene nema kod kuće. Na koncu, milicionari su se morali povući neobavljenom posla.

Takva «pobuna» mojih župljanki u još uvijek olovnim vremenima komunizma, snažno je odjeknula kako među stanovništvom moje i susjednih župa, tako još više među komunističkim vlastodršcima, što ih je jako razjarilo.

Naš čovjek među komunistima

U to doba u novotrvaničkoj općinskoj vlasti bio je, čini mi se na mjestu načelnika, odnosno predsjednika, **Mijat Gabrić**. O njemu sam znao samo to da potječe iz stare katoličke obitelji, te da mu je otac bio jedan od crkvenih otaca, tj. ljudi veoma bliskih crkvi. Mijata se za ono vrijeme moglo smatrati obrazovanim, pa je, vjerojatno, zbog posla bio napravio određeni kompromis te sudjelovao u komunističkoj vlasti. No, da

nikada nije zaboravio otkuda potječe, pokazao je vrlo brzo.

Nedugo nakon «protjerivanja milicijaca», Mijat mi je došao u posjet i obavijestio me da će me pozvati u Općinu kako bismo razjasnili događaj s građevinskim materijalom.

- Nemoj se iznenaditi, jer ću ja vikati na tebe, ali ti se nemoj meni niti suprostavljati, niti mi pokušavaj bilo što objasniti. Samo šuti,- rekao mi je.

Nedugo nakon Mijatova posjeta dobio sam poziv da se hitno javim u Općinu, što sam, dakako, i učinio. Primili su me Mijat s još dvojicom tada meni nepoznatih ljudi. Čim sam ušao u prostoriju, Mijat je uzeo riječ i vrlo brzo počeo divljački vikati na mene. Nije birao riječi, a na kraju me jednostavno istjerao iz prostorije. On je takvim odnosom prema meni vjerojatno dobio velike poene pred svojim kolegama koji su, kako sam kasnije doznao, bili muslimani. Nakon takva vikanja, Mijat mi je ponovo došao i obavijestio me da će mi u kontrolu doći njegov zamjenik koji se, ako me sjećanje dobro služi, zvao **Alija Tolj**, te mi preporučio da ga dobro primim i počastim.

Kad je došao, Alija je objeručke prihvatio moj poziv za stol, te se uopće nije nudio obići spornu gradu. Kasnije, još pod dojmom dobrog prijama kojeg sam mu priredio, Alija je rekao Mijatu da nije baš trebao onoliko «vikati na onog popa, jer on i nije tako loš čovjek».

Ne znam što mu je Mijat Gabrić odgovorio, ali zahvaljujući upravo njemu hajka koja se je bila podignula uskoro je splasnula, a kad je incident s milicajima i gradom bio zaboravljen, mi smo nastavili obnavljati župni stan, te sam ubrzo i sam uselio u njega. No, još mnogo vremena kasnije, kad god bih čuo zvuk motora, koji su u ono vrijeme bili rijetki, prošli bi me lagani srsni i ja bih uvijek pomislio da to komunističke vlasti ponovo šalju svoje milicajce k meni, iako sam znao da ni najmanjega razloga za to nije bilo, ali sam isto tako znao da razloga komunistima nikada nije niti trebalo.

Nakon Domovinskog rata bio sam u prilici u novotrvaničkoj župi za vrijeme proslave patrona župe govoriti svetu misu i propovjedati. S oltara sam, među pukom, prepoznao i Mijata Gabrića, sada već starog i posjedjelog, i nisam mogao da ne spomenem davnu zgodu s gradom za rostovski župni stan, pa sam je uklopio u propovijed. Nakon mise Mijat

je došao do mene i mi smo se u dugom razgovoru prisjetili svojih tada već četrdeset godina starih zajedničkih uspomena. Mijat mi je i zahvalio jer nisam zaboravio njegovu ljudskost u vremenima kada je ljudskost bila najpotrebnija. Bilo mu je to vjerojatno veoma važno, jer su mnogi u njemu gledali samo komunističkog ulizicu, ne poznajući - jer nisu imali priliku upoznati - njegovu drugu stranu.

Drugi put u zatvoru

Dakako, iluzorno bi bilo vjerovati da su me komunističke vlasti nakon izgladivanja spora oko župnoga stana ostavile na miru. Kako sam već rekao, komunizma nikakav razlog nije bio ni potreban, pa sam se i ja uskoro ponovo našao na njihovu tapetu.

Nadbiskupija je, naime, vjerojatno preko Caritasa, bila za svećenike udaljenijih, planinskih župa, a Rostovo je svakako spadalo u takve, osigurala male mopede, pa sam takav jedan dobio i ja. No, ubrzo za mopedom dobio sam i poziv od komunističkih vlasti da se javim u travnički zatvor, budući da, kako je pisalo, moped vozim bez valjane dozvole. Budući da sam, kao mlad svećenik, poziv prihvatio sa svojevrsnim ponom, nisam se htio žaliti, nego sam odlučio iz prkosa odslužiti zatvorsku kaznu. Prije mog odlaska, u župni su ured došli udbaši koji su mi predlagali i gotovo me molili, da napišem žalbu, kako ne bih zbog tako beznačajne stvari kakva je vožnja mopeda po, uglavnom, šumskim putevima, završio u zatvoru. Za to će doznati cijeli svijet, govorili su, pa će ispasti da je položaj svećenstva u Jugoslaviji jako loš. Oni su dakle htjeli jednostavno dovesti me u poziciju da se žalim i da nešto molim i tražim od njih, a ja to u tim godinama nikako nisam htio.

Na dan naznačen u pozivu uputio sam se u Travnik i najprije svratio kod tadašnjeg travničkog župnika **vlč. Alojzija Žagaru**. I on je već bio čuo za moje odbijanje da napišem molbu za pomilovanjem, pa me je i sam na to nagovarao. Žagar je, inače bio svećenik kojega su zbog njegova držanja u ratu cijenili svi, i Hrvati i Muslimani, i komunisti i nekomunisti, i on je, sigurno, želio pomoći mi, ali ja nisam ni njega htio poslušati. Po drugi put sam u svom životu, kao tridesetogodišnjak otišao u zatvor i odležao sedam dana u Crnoj kući, poznatom travničkom zatvoru kojega je sagradila još Austro-Ugarska, ali koji je tek u Jugoslaviji, komunističkim rječnikom rečeno, radio punim kapacitetom.

RACIJA

Piše:

Slavko ČAMBA

Povest je prebrza, da bi je književnost mogla pratiti. Poznato je da so "vu ono vreme" od 1947. do 1952. leta, hrvacka sela i seljaci gladovali. Seljaci so od Titove vlasti dobivali zaduženja žita i mesa, tuliko, koliko ni sami imali neso. Koje domaćinstvo ne je moglo podmiriti svoje "viške", moralo je platiti z novce, ili su im meli tavane, praznili štale. Koji su se bunili, rešti so se punili, pa so si nekoji seljaci živote zeli.

Toga dneva zaran, racija je banola gazde Štefine na vrta: pisar od finansijskog vureda, drug od kriminalne službe, trojica radnici i naoružan milicajec.

– Drug Peršić, da se ne kažnjavamo – veli činovnik Štefine – izvolite podpisati zapisnik. Oglasil se je i drug s kriminalne vuprave:

– drug Pwešić, da vam ne pretražujemo kuću, kažite nam odmah kamo ste sakrili žito!

– Kak? Kakvo žito? – začudi se Štefina. – Nikam! Se kaj mi je vredilo to sem vam dal, i drugo nikaj nemam.

– Ne laži, druže! Mi sve znamo! Tuženi ste da ste sakrili vreča žita. Ako išta pronademo, dobit ćeće teške godine robije! – zapreti istražitel. I, započe "racija".

– Drugarice, otvaraj sve ormare po sobama! – naredi prvi.

– Raspremaj krevete! – kriči drugi.

– Otvaraj žitnice, podrum i hambare! – narediva treći.

Vi hiže, na tavan, podrum, vu štalo, škeden, sigde so općinski drugovi porinoli nosa. Gledali so i vu krušno peč, dimnjak. Železnemi šipkami so pičili vu slamo, seno, ne bi li našli skrito blago. Posle tri vure iskanja, drug inspektor preklene Štefine mater kulačko, zapove da zeme kluče od goric kleti, i šnime pojde v gorice. Auto dip je čekal na ulice.

Nuz dva milicajca od vuprave OZNE vozi se Štefina vu svojo bilogorsko klet, pokaživa pota.

– Evo nas! – krikne i raspre klet. Štefina je rasprial se lagve z vinom. No kak so lagvi bili puni kiseloga vina, veli drug istražitel:

– Čuj druže! Vidim, imaš puno vina. Ti si pravi kulak! Prodaj vino, kupi od države žito i podmiri viške!

– To ne bom napravil – veli Štefina. To mi je sega kaj imam. Makar mam v Lepoglavo!

– Pazi, druže, šta govorиш. Daj svoj posjed u zadrugu, bit ćeš oslobođen svega. Tamo ćeš biti brigadir, gospodin!

– Fala! Fala! – kriči Štefina, zeme kanticu i kupico, zanoda je z vinom. Neso šteli piti!

Štefina je ostal v kleti, drugovi so s dipom otišli nekam vu drugi breg. Kesno se je pešice vrnol doma – pripovedal sosedom komediju.

Drugoga petoga leta, Štefina je ostal vu štale samo na jedne stare kobile, kojo je pod koli vu gorice hajkal. Tri krave i četiri konja se so mu viški pojeli. On je bil zdravoga duva, spremen i življenje dati – vu kolhoz ne iti.

Posle nedelne meše. 15. lipnja 1952. leta prečule se glasine da se vukidajo obaveze žita. Štefina pozove pajdaše, toči vino, veselo kriči:

– Dečki, pijmo do rajna! Crkli so viški! Crkli bodo i Titovi komunisti koji so nas pet let globili!

JEROLIM MALINAR (1897. – 1945.)

Jerolim Malinar, ili kako su ga najbliži zvali Jerko, rođen je 30. rujna 1897. u malome goranskom mjestu Vrata kod Fužina. Bio je najmlađe, sedamnaesto dijete od majke **Margarete** i oca **Martina**, željezničara na postaji Vrata. Od rane mladosti odgojen je u hrvatskome i katoličkom duhu. Kao takav otisao je na školovanje u Zagreb u željezničarsku školu. Ubrzo se uključio u rad Katoličkoga djetičkog društva sa sjedištem na Pejačevićevu (danas Bri-

Jerolim Malinar

tanskom) trgu koje je skrbilo o napuštenoj djeci. Zarana si je postavio kao životni cilj karitativni rad – pomađanje onima koji teško žive i čija je egzistencija ugrožena.

Kada se završetkom školovanja zaposlil, unatoč skromnim prihodima novčano pomaže potrebitijima: siromašnim bolesnicima i invalidima. Upoznaje se i prijateljuje s gorljivim katolicima-laicima **Ivanom Merzom**, **Avelinom Čepulićem**, **Ivom Protulipcem** i drugima. S njima osniva Hrvatski katolički orlovske savez. Nakon proglašenja «šestojanuarske diktature» tu su organizaciju jugoslavenske vlasti zabranile. Ubrzo sudjeluje u organiziranju Hrvatskoga križarskog bratstva u kojem je jedan od članova uprave. U ono malo slo-

Piše:

Hrvoje MALINAR

godnoga vremena bavi se i novinarstvom. Član je uredništva nekoliko novina: «Seljačke novine», «Narodna politika» i «Katolički list». Piše o socijalnoj problematici.

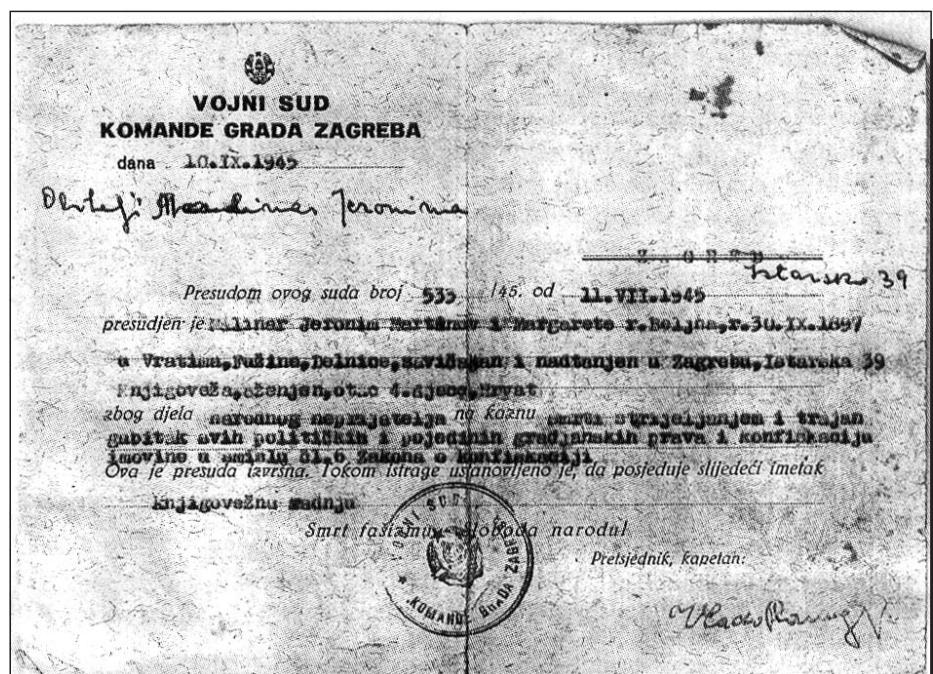
U ustaškome pokretu

Godine 1927. upoznaje **Veru Jesensky** s kojom se ubrzo vjenčao. Kum im je bio poznati katolički djelatnik dr. Avelin Čepulić. U skladnome braku s Verom ima petoro djece. Prvome djetetu kum je dr. Ivo Protulipac. Jerko i Vera zakupljuju maleni radni prostor na Pejačevićevu trgu za knjigovežnicu. Rade takođe danonoćno da si priskrbe sredstva za život, ali i ponešto uštede za ulaganje u bolji posao. Pa ipak, i tada Jerko pomaže u okviru mogućnosti siromašnjima, o čemu svjedoče sačuvana brojna pisma zahvale. Marljinim radom i štednjom Jerko i Vera stječu najsuvremeniju knjigovežnicu u Zagrebu u zgradu sv. Jeronima na Tomislavovu trgu br. 21. Tijekom II. svjetskog rata tu se, među ostalim, uvezuje Hrvatska enciklopedija i Hrvatska omladinska enciklopedija, koje su u teškim ratnim

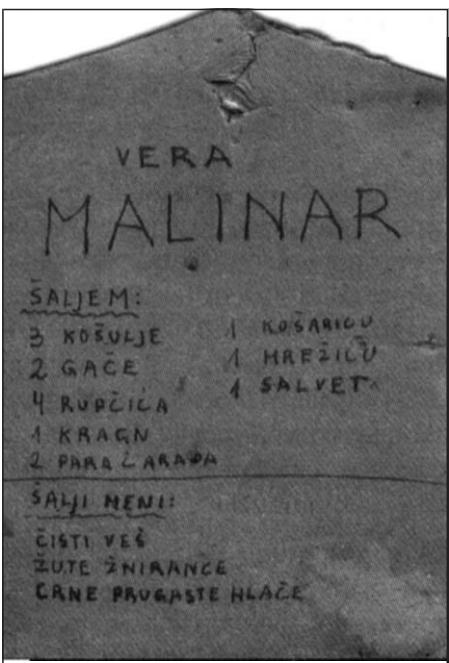
vremenima po prvi put tiskane na području Hrvatske.

U kaotičnim ratnim vremenima, kada je u hrvatskome narodu postojao strahoviti ideološki jaz i isključivost, veliki se dio naroda borio protiv Nezavisne Države Hrvatske. U tim je okolnostima dolazilo do odmazdi koje su još više štetile ugledu hrvatske države. Takve postupke nije odobravala Katolička crkva, ali nije bilo lako zaustaviti nastale tenzije između suprotnih strana i spriječiti strahote koje iz toga proizlaze. Jerolim se na nagovor isusovca **p. Josipa Müllera** uključuje 1944. u Ustaški pokret kako bi mogao postati članom porote Priješkoga suda. Cilj je bio smanjiti broj najtežih kazna za protudržavnu djelatnost, jer svako zlo donosi novo zlo. Supruga Vera protivila se takvomu vrlo rizičnom djelovanju, jer je znala da time ugrožava ne samo svoj život, već i egzistenciju cijele obitelji. Opasnost za njegov život postojala je kako od aktualne vlasti, tako i od one nadalazeće, koja se već dobrano nazirala na političkome i ratnom obzoru.

Jerolim je kao humanist prihvatio od Crkve povjerenu mu zadaću. On je u svakoj osobi u prvoj redu gledao čovjeka bez obzira na vjeru, narodnost, rasu ili političku opredijeljenost.

Vlado Ranogajec – osuda J. Malinara na smrt strijeljanjem

Zadnja poruka Jerolima Malinara

Budući da je neizmjerno volio svoju Hrvatsku, smatrao je da će takvim dje-lovanjem činiti dobro svojoj Domovini. Plan je ostvaren. Svojim izuzetnim i nesebičnim zalaganjima uspio je spasti od smrtnih kazni tridesetak ljudskih života i zamijeniti ih blažim presudama. Do danas je sačuvan popis imena tih ljudi. Svaki put kada je uspješno riješio tešku zadaću, ponosno bi dolazio svojem domu i s neiskazivom bi radošću priopćio ženi da je uspio spasiti još jedan ljudski život. Bio je svjestan da je ono što čini možda samo kap dobra u moru općeg zla. Ipak, za njega kao predanoga vjernika, svaki je život bio dragocjen i važan.

Shvativši da se nad hrvatskom državom gomilaju tmurni oblaci, sudjeluje u «puču» Vokić-Lorković. Sma-

trao je da takav akt predstavlja slamku za spas teško stečene i toliko voljene Hrvatske. Kao što je poznato, ta je akcija zbog više razloga propala. Neposredno pred slom hrvatske države dobromanjerni su znanci nagovarali Jerolima da emigrira. Pokušali su ga uvjeriti da novi komunistički režim neće štedjeti nikoga tko nije bio na njihovo strani. No, on je smatrao da nikomu nije ništa loše učinio i da mirne savjesti može ostati u svom domu.

Jedan u moru pravosudnih zločina

Bez obzira na takvo, ustvari naivno, gledanje, ni najmračnija mašta čestitog čovjeka nije mogla zamisliti koje će sve bestijalne strahote učiniti «osloboditelji». Jerko je već drugi dan nakon završetka rata uhićen i nakon preliminarnih ispitivanja u «štabu» u Andrijevićevoj ulici br. 4 sproveden u zloglasni logor na «Kanalu». Više poznatih osoba zauzimalo se za njega, ali nije bilo pomoći. Na tzv. «narodnome» судu, tj. Vojnome судu Komande grada Zagreba, kojem je predsjedao po zlu znani kapetan **Vlado Ranogajec**, bez ikakvog je prava na obranu Jerolim Malinar osuden kao «narodni neprijatelj» na smrt strijeljanjem. Presuda je prema izvješću iz dnevnih novina izvršena 15. srpnja 1945. na nepoznatome mjestu, a štura službena obavijest stigla je na adresu obitelji gotovo mjesec dana kasnije. Po čemu je Malinar bio «narodni neprijatelj», iz presude se nije moglo zaključiti. Kasnije je obitelji dojavljeno da su osuđenici prije ubojstva užasno mučeni.

Jerolimova supruga Vera i njezina malodorebna djeca ostali su bez ikakvih sredstava za život. Sva je imovina konfiscirana, iako ju je ona zajednički sa suprugom mukotrpnim i poštenim radom stjecala. Da nije bilo materijalne pomoći od Verina oca, preostala bi Jerolimova obitelj poumirala od gladi. S vremenom su Jerolimova djeca odrasla i sva su unatoč strahovitom djetinjstvu uspjela u životu. Jedan od njih borio se za slobodu Hrvatske kao pripadnik ZNG-a i kasnije Hrvatske vojske u Domovinskom ratu. Drugi sin, koji živi u Sjedinjenim Američkim Državama, pribavljao je vojnu

opremu za hrvatske ratnike i donirao značajna materijalna sredstva. Danas postoji 42 živa potomka Jerolima Malinara: djece, unuka, praunuka i prapraunuka. Svi su oni ponosni na svojega pretka – mučenika, koji je toliko volio svoju domovinu Hrvatsku.

Bibliografija:

- Grbelja, J. (1993): Ni dokaza ni svjedoka. Večernji list, 30.I.1993., str. 12, Zagreb
 Malinar, J. (1994): Opako i zlonamjerno. Nedjeljna Dalmacija, 16. rujna 1994., str. 20, Split
 Malinar, B. J. (1994): Uvijek u prvim redovima. Križarska straža, god. XIV., br. 6, 11-13, Zagreb
 Malinar, B. J. (1994): Uloga Jerolima Malinara. Nedjeljna Dalmacija, 9. prosinca 1994., str. 42, Split
 Malinar, B. J. (1995): Tople uspomene na Jerolima Malinara. Glasnik srca Isusova, god. 86., lipanj, 204-206, Zagreb
 Malinar, J. B. (1997): Jerolim Malinar – uz 100.-tu obljetnicu rođenja. Križ – glasilo križarske organizacije, god. XVII, br. 1-2, str. 15, Zagreb

Doba nevinosti

*objijeli mi haljine
i vrati me
u doba nevinosti*

*da dišem
čisti zrak
bez okova
ovog vremena*

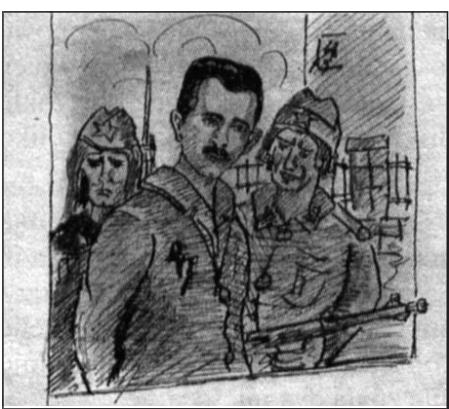
*da niknem
na našoj njivi
kao plod
očeva sjemena*

*da u kući
mojih predaka
blagujem
njihove trude*

*da zapjevam
glasno
slobodno
dok god me bude*

*objijeli mi haljine
i vrati me
u doba nevinosti*

Mario BILIĆ

Uhićenje J. Malinara (crtež)

RATNI ZAPISI DR. ANTUNA CARA (III.)

OPROSTITE...

Izišao sam iz automobila i osvrnuo se oko sebe. Našao sam se okružen s dvadesetak zapuštenih bradatih vojnika koji su me gledali s podozrenjem. U jednoj sam ruci držao kožnu torbu s medicinskim pomagalima za pregled, a u drugoj vreću s lijekovima. Na glavi sam imao crni borsalino, krznom postavljene rukavice i isto tako postavljen kožni *montgomeri* kaput boje bijele kave. Vrat sam omotao šarenim svilenim šalom čija je jedna strana bila ojačana vunom. Na nogama sam imao duboke kožne cipele koje sam inače obuvao samo kad bi u Dubrovniku padao snijeg, a to je bilo rijetko.

*Piše:**Dr. Antun CAR*

Po Grad najgore bombardiranje bilo je samo dan-dva ranije. Ono najgore do tada.

Nisam znao hoću li imati snage naći se oči u oči s onima koji su i mene, kao i sve koji su ostali u Gradu nastojali ubiti. I pitati ih zašto?

A znao sam da je svakim pitanjem pomoći ljudima koji su ostali u selima dubrovačkog primorja sve dalja. Na redovitom sastanku u 5 poslijepodne u "Komandi mesta

je s ljudima koji su ostali na okupiranim području. Pozvao sam se na pismo za Sofronija Jeremića koje sam predao našem tadašnjem pregovaraču gospodinu Obuljenu u kojem sam tražio, da mi kao višegodišnjem liječniku Slanoga i okolice dozvoli posjet ljudima za koje sam osjećao obvezu i kojima sam želio pomoći.

Po gospodinu Obuljenu dobio sam usmeni odgovor da su ratne operacije u tijeku i da nemam dozvolu. Sada kada sam to pitanje ponovio, potpukovnik Đurašić je rekao da će tamo moći poći nakon završetka ratnih operacija. Ovim, novim dolaskom mi je to dozvolio ali uz pratnju vojnika koji će kontrolirati kamo idemo.

Od Stare Mikošice do Gromača u autu su nas pretraživale brojne patrole na kontrolnim mjestima.

Vojnik koji nam je bio dodijeljen za pratnju bio je nazočan kod svakog našeg pregleda. Bio je iz nekog mjesta centralne Crne Gore, mislim Ivangrada i cijelo vrijeme je nastojao mene uvjeriti u svoju nevinost.

Rekao je: "Ovo nije moj rat, a ovo ovdje nije moja zemlja. Nikad ja ovamo ne bih došao da me nisu mobilizirali. Imam dvoje djece i stalno mislim na njih". Pri pregledima nastojaо je biti malo sa strane i, s vremenom na vrijeme, kad bi se ponovio još jedan pregled kod čovjeka kojeg su njegovi sunarodnjaci pretukli, diskretno bi se povukao nekoliko koraka unazad.

Djevojka koja je bila s nama nije bila medicinska sestra iako sam je tako predstavio. Zvala se Marija i htjela je sve učiniti da vidi roditelje koji su ostali u Majkovima i za koje nije znala dva mjeseca.

I nije je bilo strah.

Dubrovnik u plamenu

Sve sam učinio da mi bude toplice. A to je i bilo skoro jedino što mi je ostalo. Sve moje osobne stvari kao i stari namještaj moje bake, ono što zovu bijelom tehnikom i brod, izgorjelo je u Slanome, mjestu gdje sam godinama ranije radio.

A bilo je hladno od zime i pretrpljenog straha.

"Mokošica" na kojem su morali nazočiti predstavnici Civilne zaštite, Crvenog križa i liječnik, odmah do dolaska u Mokošicu, prvi put, otprilike desetak dana pred ovaj obilazak, obratio sam se tadašnjem zapovjedniku "Komande" potpukovniku Đurašiću i zatražio da mi dozvoli da vidim što

Možda, ipak u jednom trenu kada se i ona našla okružena vojnicima ispred škole i kada su i nju kao i ostale iz auta provokativno pozvali da popiju s njima **kafu** i **rakiju**. Okružilo nas je petnaestak rezervista, mahom starijih ljudi, nimalo prijateljski raspoloženih.

Prihvatali smo. Pa što smo drugo i mogli.

Za velikim drvenim stolom već je sjedilo nekoliko vojnika.

Stol je mjestimice bio isprolijevan vinom, prepunih pepeljara. U kutovima sobe nalazile su se velike kutije s cigaretama i pićem, dok je u jednom uglu bilo puno kutija s municijom. Ložili si veliku "furunu". Uokolo poljski kreveti. Automatske puške nalazile su se uokolo ili naslonjene na stol. Glumeći mir i staloženost, sjeo sam okružen ljudima koji su, barem njih većina, bili bliži kraju petog neki i šestog desetljeća. Jedan je od njih bio posebno provokativan. Ustao se s kreveta i zagledao se u moju iskaznicu Crvenog križa. Upita me: "A što ti je to?". "Iskaznica Crvenog križa" - odgovorih. "A crveni krst..." "Svejedno" - odgovorih. Čuli su da je Dubrovnik razoren. Kažu "Sami ste ga razorili!!" Savladavam se. Svako proturječe je uzaludno i opasno.

Čuli su da u Dubrovniku nema struje i da je hladno i upitali me da li je to istina. Rekao sam: "Da, teško je ljudima u Gradu bez struje i vode više od dva mjeseca". Jedan od njih gledajući mene onako odjevenog reče "Pa, po vama se doktore ne bi baš moglo reći da je teško živjeti!" Pogledao sam se: krznom postavljena kožna jakna, rukavice i šešir. Tog trenutka mi je godilo da sam tako neobično odjeven iako sam samom sebi bio smiješan.

Dok se kuhala kava jedan mi je donosio čizme i odjeću te me uvjeravao da će me tog trena mobilizirati, drugi mi je kazivao da je i

njegov sin tu u Veličanima gdje brani **otadžbinu** pa bi i ja Doktor tamo trebao biti. Rekao sam: "Vi možete činiti što god želite i vi to znate. Ja sam, samo došao pomoći ljudima koji tu žive i ništa više!!!". Rekao sam da sigurno oni, ti koji sjede s nama nisu krivi za ovaj sukob i da mi omoguće da pregledam ljude koji su tu ostali. Bilo ih je među njima koji su se pozivali na veliko prijateljstvo s Dubrovčanima i da su oni došli tu samo spasiti Herceg-Novi od 2000 fašista koji se spremaju napasti jer su im tako njihovi zapovjednici rekli. Rekli su mi: "Predajte 2000 ustaša pa ćemo ostaniti Dubrovnik!" Jedan omanji čovjek, pita me za neke prijatelje u Gradu.

Suhonjav, brkat, kao da ima sušicu, uljuđeno pokušava izgladiti nelegodu.

Postupno je atmosfera bila opuštenija, pustili su nas izići i ja sam mogao obilaziti kući i pregledavati ljude. Kad smo konačno napustili gromačku školu, prišao mi je

jedan stariji crnogorski rezervista i skoro šapnuo na uho: "Oprostite" ...i gurnuo u ruke Mariji vunenu kapu.

Mnogo kasnije, dan ili dva po oslobodenju našeg dubrovačkog primorja, dobio sam nalog da s tadašnjim vladinim povjerenikom za Dubrovnik, dr. Jurom Burićem, obidem teren i dostavim izvješće ravnatelju naše bolnice o potrebi za sanitetsko zbrinjavanje terena. Tada sam, ostavši nekoliko dana na tom području, posjetio i Gromaču. Stare škole nije bilo. Pri povlačenju bacili su je u zrak. Veliki dio muničije je eksplodirao ali na sada opustošenoj poljani doslovce nisam imao gdje staviti nogu. Sve je bilo puno mina različitog kalibra. Iako su me vojnici uvjerali da se ne bojim jer su većina minobacačke i tek tako jednostavno ne eksplodiraju, pokušavao sam ići na prstima i tražiti te rijetke prostore gdje nije bilo granata. Bio je to nevjerljatan osjećaj, ne znam da li je to bio strah ali ugoda sigurno nije bila.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom veljače 2005., daljnje su izlaženje našeg mjesečnika svojim nešobičnim prilozima pomogli:

Dane	Ivezić	Zagreb	200,00
Ivan	Miličević	Ljubuški	200,00
Hrvoje	Gamulin	Zagreb	1.000,00
Ivan	Novosel	Zagreb	120,00
Andelka	Kunić	Zagreb	200,00
Ljubomir	Vlašić	Zagreb	100,00
Vladimir	Musa	Munchen	200,00
Marijan	Božić	Požega	500,00
Anica i Branko	Cugovčan	Virovitica	800,00
Marija	Petričević	Gola	400,00
Ivan	Janeš	Đakovo	200,00
Ana	Rukavina	Zagreb	150,00
Edib	Hatipović	Zagreb	500,00
Josip	Perković	Zagreb	200,00
u k u p n o			4.770,00

Zahvaljujemo se darovateljima, preporučujući se i ubuduće.

(Ur.)

TIHI GLAS O UŽASU VREMENA

(Sabrane pjesme Andrije Vučemila, Rijeka, 2004.)

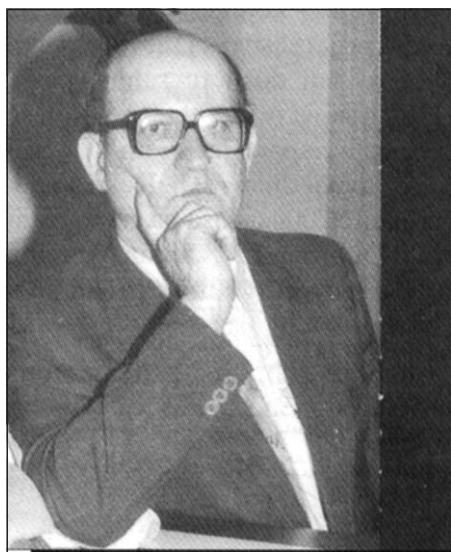
Andrija Vučemil, riječki pjesnik duvanjskih korijena, osobnim je uvidom u stvari svijeta i etičkim stavom prema njima izgradio djelo, kojemu se u ovoj opsežnoj knjizi sabranih pjesama jasno ocrtavaju bitne prostorne i vremenske protege. Sabrane su pjesme opravdanje života svakomu tko se posvetio riječitu oblikovanju. Objavivši dosad, nakon četiri destljeća ustrajnog bilježenja viđenoga i doživljenog, deset zbirki pjesama, Vučemil se svojom *Summom* predstavlja hrvatskom čitateljstvu kao pjesnik plodan, ustrajan, i nadasve odan izvorima svoga mišljenja i osjećanja. Ta se *Summa* danas nudi čitateljstvu i kritičkom mišljenju kao pohrana mnogih vrednota.

Hrvatsko pjesništvo druge polovice dvadesetog stoljeća, koje kritička refleksija voli nadvisivati lukom ustaljenih (uostalom točnih) naziva od *druge moderne* do *urbanog ekspresionizma*, samosvojan je tumač svih osobnih, društvenih, povijesnih i civilizacijskih pomaka na matičnom tlu. Pjesništvo je u svim dinamičnim jezicima najsuptilniji seizogram svih pomaka duševnosti, manometar svih društvenih tlakova, oblikovatelj svih jezičnih potencija. Zato se prema pjesništvu svi vladari javnosti i odnose olako sumnjičavu, prikrijuvajući kakvom taštom ili prostačkom gestom svoj strah od istine. Zato, s druge strane, i svi privrženici istine, dobrote i ljepote - Platon, gospodo, nije umro i neće još dugo! - u pjesništvu nalaze i red i smisao, koji se u kaotičnoj zbilji naziru tako rijetko, ili nikako.

I Andrija Vučemil u hrvatskoj je kritici i znanosti o književnosti ostao "nesmešten". To može značiti dvoje: prvo, naša kritika i znanost vole, i to je prirodno, nadogradivati na već postojeće, u prošlosti donesene sudove; drugo, i Vučemilovo je djelo "otvoreno", semiotički transcedentno, i valja ga s doličnim intelektualnim naporom, u nas sve rjeđim, pročitati u cjelini. (...)

Hrvatska je kritika zadnjih tridesetak godina inzistirala na eksperimentalnom iverju smisla, na njegovim krhotinama, na pjesničkim dosjetkama, vicevima, dječjim kalamburima, kojima bi se, zbog uvjerenja u dvojčanu strukturu jezika i jezičnog znaka, pridavalio i epohalno značenje. U takvu rasteru kritičkih pojmoveva izvrsno bi "prolazili" i "prolaze" jezični šminker, slabo bi ili nikako prolazili jezični mislioci.

No vrijeme uvijek ispravlja zablude. Kad se jednom "iz treće vizure", iz aspekta osmišljena interpretanta, bude čitalo današnje pjesništvo, u njemu će se naći potonule vrijednosti s kojih svaki jezik, slijedi li vlastitu energiju, i ište svoje prirodne poetičke likove.

Andrija Vučemil

Međutim, novonastali društveni uvjeti, oslobođivši mnoge zapretane energije, omogućili su da "pjesništvo smisla", pjesništvo sadržajne strane jezika, stane u punoj mjeri dolaziti do izražaja. Posebice se to tiče dvaju tematskih krugova, a oba su u tijesnu suglasju s novostečenim slobodama hrvatskoga jezika.

Manji se dio pjesnički dirnutih subjekata odao sjećanjima na silne žrtve što ih je hrvatski narod bio podnio za svoju državnu i društvenu slobodu. Prvenstveno se to tiče Domovinskog rata te plošnog i parolaškog rodoljublja. Takva je lirika uglavnom iscrpila svoju snagu prestajanjem uvjeta njezina nastanka, preostale su neke nedvojbene kvalitetne pjesme, posebice onih njihovih tvoraca koji su, klasicci, osluhnuli patnje čovjekove na život i smrt. Veći se pak dio dirnutih subjekata odao naprotiv iskazivanju svoga "govora tijela", njegovu "skladalu u govoru" (parafrazirajmo gđu Sh. Felman), završavajući, posebno u dama slobodnjeg ponašanja, u tipovima iskazivanja jastva koji s pjesničkim sačinjanjem nemaju blage veze. Posrijedi je najobičnije uličarsko prostašto.

Sve je to valjalo reći poradi najobičnje razlikovnosti. Pjesništvo Andrije Vučemila naime, baš kao i neki drugi

ozbiljni opusi hrvatskog pjesništva u trajnu *statu nascenti*, na takvoj se pozadini, u takvoj okolini, pokazuje vlastitim, osebujno uspostaljenim sustavom. Diječeći s *glavnom strujom* jezik kao neutralan sustav, ne dijeli s njom svoju znatno udaljeniju sadržajnu i obavijesnu stranu. Ona se naime reprezentira iz vizure svakog pojedinačno zamišljenog jastva, ukoliko to jastvo stupa u komunikacijske kanale sa svim potencijalnim, slično dirnutim sugovornicima; ukoliko, s druge strane, kani autorski izraziti svekoliku panoramu sebi suvremenog i povijesno odmaknutog svijeta.

Sebi suvremeno i povijesno odmaknuti svijet Vučemil uskladjuje sa sebi suvremenim i povijesno odmaknutim prostorom. Zna se, kategorije prostora i vremena prve su, zadane konstituente mišljenja; uzročno-posljedično povezivanje kao najviša sposobnost racionalnosti zbiva se unutar tih prethodno iskušanih prostorno-vremenskih relacija. Za razliku od diskurzivnog mišljenja, za razliku od dramskog sačinjanja, pa i za razliku od epskog uzročno-posljedičnog nizanja, pjesništvu je za oblikovanje svoga svijeta dovoljno vrijeme i prostor. Njih lirska jastvo osjeća i promišlja neposredno, u prvoj danosti. U tom smislu pjesništvo je osjetljiva proksemika i bolno doživljavanje mijena.

Prve su danosti Vučemilova *prostora* zavičaj i današnje boravište, dakle njeovo rodno i mladošću doživljeno Duvno, današnji Tomislavgrad, odnosno Rijeka i njezin kvarnerski, mediteranski okoliš. Prve su pak danosti Vučemilova *vremena* najranija mladost i zatvorenička sudbina pedestih godina, odnosno današnja književna i kulturna scena, na kojoj aktivistički književnik i intelektualac Andrija Vučemil djeluje u svom ljudskom okolišu. U takvu prostoru - razdijeljenu na uspomensko zavičajni i atraktivno aktualni - i u takvu vremenu - razdijeljenu na rane godine patnje i na današnje godine intelektualne i moralne zabrinutosti - Vučemilova poezija fluktuirala od zbirke do zbirke, od pjesme do pjesme, od stiha do stiha. Uputno bi tu bilo, radi terminološke jasnoće, govoriti o *ishodišnom* i *aktualnom* prostoru; o *ishodišnom* i *aktualnom vremenu*.

U takvu *nacrtu kvadrantata* Vučemilova poezija za svoj kontekst posjeduje

Vučemilove sabrane pjesme

uzajamno isprepletene prostorno-vremenske relacije, koje su čas više uronjene u *odmetnuto daljinu*, čas pak u *primaknuto blizinu*.

Nije tako sa svim pjesnicima našega doba. Ili, nije tako ni s kojim od njih. Tzv. "pjesnički svjetovi" nerijetko se određuju njihovim tematskim krugovima, a oni su nerijetko suženi, dapače vrlo ograničeni. Tomu odgovoara i pravedna kritička refleksija. Prihvaćajući jedne, odbacuju druge tematske krugove. Već prema sklonosti odnosnim referentnim poljima, stvaraju se i kritički sudovi, pa i oni koje smo spomenuli na početku. Vučemil nije pjesnik takvih, konzistentnih tematskih krugova. Unutar apstraktno naznačenih prostorno-vremenskih relacija u Vučemila se zbiva mnoštvo pojavnih zgora aktualnog svijeta, mnoštvo refleksija, uspomena, zamišljenih pitanja i lelujavih, drhtavih odgovora. Ovo pjesništvo nije moguće svesti na jedan registar. Na njegovim se orguljama glasi mnoštvo raznovrsno ugođenih svirala.

Ishodišni prostor Vučemilove mašte krajolik je, jasno, njegova zavičaja. Na mnogim mjestima njegovih zbirki, bez obzira na vrijeme njihova objavljivanja, razasuta su imena pojedinih lokaliteta, posebice, oronimi i hidronimi: Vran, Ljubuša, Čvrstica i brdo Lib, pod koje legenda smješta krunidbu Tomislavovu, pa rijeka Šujica i jezero Blatinje. Pisac ovog *tihog glasa o užasu vremena*, čitateljev zastupnik, nije ih osobno vido, ali iz onoga što je o njima zapisano ili ispravljeno, može rekonstruirati njihovu zbiljsku

smještenost i simbolsku im narav. Tu simbolsku narav, posljedak raznovrsnih davnih konvencija, Andrija Vučemil oblikuje kao sadržaj svojih pjesama. Upravo se toponomastika, preoblikovana jastvenom memorijom, afektivnom obilježenošću u sjećanju, jezično ostvaruje kao splet usklađenih mitskih značenja. Između stambenog a "muškog" Vrana i nježne a "ženske" Ljubuše prostire se zelena dolina uspomena kao arkadijsko, prem nesretnu, obitavalište dobrih duhova kućnih "naših ognjišta". Listu takva imena uostalom Vučemil je bio i urednikom. U Vučemila se, u njegovim uspomenskim naslagama, talože brojne kulture koje su mu suoblikvale zbiljski ali i intelektualni zavičaj: ilirske gradine, rimske ceste i mostine, starohrvatske (karolinške) izrađevine, srednjovjekovnu obrambenu hajdučiju, novovjekovne putoline, crne, zelene i crvene znake moderne puste zemlje.

Zavičaj. Mjesto rođenja i ishodišne memorije. Baš kao što se primjerice u Tadijanovića prepoznaje i (pre)naglašuje njegova psunjska Arkadija; baš kao što je u Kaštelana Cetina memorijalno okupaljalište njegove divlje metaforičke mašte; baš kao što su primjerice u Marinkovića Vis i Komiža mikrosvjetovi koji stvarno rekonstruiraju i potvrđuju njegove apstraktne aktantske odnose, tako je i u Vučemila Duvno sa svim raznodbim slikama središte većine njegovih uspomena.

Nije tu dakako posrijedi glorifikacija svega što se u prošlosti zabilo, i što se sniva u budućnosti kao organizacija praktičnog, osobnog i javnog opstanka. Naprotiv, kao u A. B. Šimića, kao u Maka Dizdara, kao u našeg svremenika a Livnjaka Stanka Bakovića, Vučemilova je tomislavgradska kotlina pohrana arhetipskih slika, kojima povijesne mijene možda i daju drugačije društvene, intelektualne i moralne zadaće, ali se one u svojoj navratnoj usmjernosti, pa dakle i u jezičnim, navlastito leksičkim rekurentnostima, nameću kao nekakve nepomične crne plutače na uznemirenu moru pjesnikove duševnosti. Pjesnikovo jastvo dakle, jer je baš ono neporecivo mjesto proizvodne mašte. Manifestirajući svojim pjesničkim slogan rečene arhetipske slike, Vučemil sanjarju o njima povjerava primjerice svojoj majci, arhetipskoj praroditeljici i neposrednoj čuvarici zavičaja. (...)

Aktualni prostor Vučemilove mašte dakako su Rijeka, Kvarner, Hrvatsko primorje. Prostor svakodnevnog življenja uvažena pisca, koji se zvanjem i zani-

manjem posvetio socijalnom i pedagoško-odgojnog radu, te nakladništvu. Za razliku od ishodišnog krajolika, malo je leksičkih naznaka o tom prostoru: kadšto Opatija, riječki Korzo (posebice značajno glede zadnje objavljene zbirke), Kvarner (tim je lokalitetom zadnja zbirka i naslovljena), pa Trsat i veliko beskrajno more, more Jadransko, u kojem se, i s kojim se zbiva čitav pjesničko-mitski događaj predzadnje zbirke. Uronjene u cjelinu Vučemilova opusa, te dvije zbirke konačno potvrđuju postupan odmak od ishodišta, premda se i nadalje slute njegovi porazbacani tragovi. More, Jadran-sko more, u svom prostranstvu tu je obuhvatan i univerzalan krajolik, u koji pjesničko jastvo uranja sa svrhom postignuća mističkog jedinstva. *Nouniomystica* ne zbiva se kao nekakva hegelska *Aufhebung* odnosa ja-krajolik, nego kao združenost s voljenom osobom u beskraju mora, ili s njim kao simbolom Ljubavi uopće. Prostor Rijeke i mora prostor je zbiljskih, aktualno zatečenih i doživljenih poticaja lirskom jestvu. Tog se prostora ono ne prisjeća, kako je to s

Andrija Vučemil 1957. na Modrom jezeru u Imotskom, dvije godine prije odlaska na robiju

ishodišnim krajolikom, nego ga doslovce razglaba: reflektira o njegovim metonimički pridruženim danostima. Rijeka nije mitski prostor kao Duvno, današnji Tomislavgrad; ona je prostor svakodnevnih senzacija, i povod misaonim operiraju s jezikom i idejnim konstruktima. Vučemil se od snatritelja prošlosti, što bliže kraju opusa to više, pretvorio u analitika sadašnjosti.

Zaključujući, moglo bi se iz aspekta komunikacijskog procesa i instancija među kojima se on odvija, reći:

Pjesnički je subjekt Vučemilovih pjesama jastvo dirnuto vlastitom sudbinom u suvremenoj povijesti: afekt bolne nostalgije i zgranutosti zlom.

Svijet na koji pokazuje taj subjekt jednici je svijet naše suvremene povijesti tijekom zadnjih pol stoljeća. U Vučemilovo se mašti taj svijet oslikovljuje nizom Duvno-Goli otok-Rijeka.

Primatelj tog svijeta - u idealnoj lirskoj komunikaciji jednak raspoložen subjekt - alter ego je koji je živio i doživljavao istu povijest, boravio u is-

tim ili sličnim prostorima, živio istu ili sličnu patnju. Rutave duše i mekoputni satiri i satirice tu neće moći sudjelovati.

Medij Vučemilovih pjesama njegove su dosad objavljene knjige, a ove *Šabrene pjesme* bit će im sredstvo prijenosa snažnije od svih "vizualnih" i "javnih" televizija.

Jezik u Vučemila jednoznačno se zove "riječ" ili "rič". Inzistirajući na istovjetnosti obiju realizacija "jata" Vučemil inzistira na istovjetnosti njihovih govornika, i svojih pjesama, dakako.

Pjesničku pak funkciju Vučemil ispunja nizom versifikacijskih postupaka moderne hrvatske poezije: od sintagmatskog stiha, preko akcentno-silabičkog dvanaesterca do stiha pjesme u prozi.

Tradicionalno moderan hrvatski pjesnik, "samoreferencijalno" osviješten još u vlastitom početku:

... samo se ponekad otisne
na tu čudnu plovidbu
pjesnik putnik samotnik...

(Iz pogovora Ante Stamaća)

ČETVRTA ZBIRKA PJESAMA BRUNA ZORIĆA

(HDPZ Zadar, 2004.)

Pri kraju 2004. godine, izašla je iz tiska četvrta zbirka pjesama poznatoga hrvatskog pjesnika Bruna Zorića, pod nazivom **U NAŠEM VREMENU**.

U zbirci su tiskane 63 pjesme razne tematike, a podijeljena je u cikluse pjesama, kako slijedi: "Maslina i loza" (14 pjesama), "Na oltaru Domovine" (9 pjesama), "Crveno zadarsko jutro" (3 pjesme), "Moj zeleni cvijet" (4 pjesme), "Noćno lutanje" (21 pjesma), "U Božjem hramu" (12 pjesama).

Pjesnik pokazuje širok dijapazon razmišljanja u svojim pjesmama, od početnih misaonih pjesama u kojima se otkriva kao istaknuti analitičar svega onoga što ga okružuje u našem vremenu i ne može ga mimoći, da sve to pa i najmanji događaj ne zabilježi u svome stihu, da sve to ne prođe kroz prizmu njegove pjesničke duše, u kojem on, pjesnik želi zaustaviti to vrijeme, ali i prirodu koja ga okružuje i koju on doživjava cijelom svojom dušom, kao "priproste boje jeseni", u pjesmi "Maslina i loza" ili u pjesmi "Noćni mir", gdje s malo riječi daje snažne opise noći, u kojoj su pomiješani zvukovi i boje, a gdje govori: "Noćni mir, noćne ptice, huče", a zatim "Ulicom tutnje šišmiši, daleki, okrepljuju se hukom", da bi opet završio svoju pjesničku sliku riječima "U praskozoru, crveni krovovi, snivaju noćni mir".

To je potpuna pjesnička slika, puna boja i zvukova, kratka, eliptična sa svega 11 kratkih stihova, ukupno 23 riječi. Ni jedna riječ nije suvišna, ni jednom stihu ništa ne nedostaje. U ovoj pjesmi postoji sklad sadržaja i oblika pjesme, ona je ugodna za uho, a lijepa za oko, ritmička, skladna, metaforična.

Pjesnik se otkriva, ne prvi put, kao snažan arhitekt stiha, jer njegovi "crveni krovovi skrivaju noćni mir" (personi-

fikacija), "ulicom tutnje šišmiši" (hiperbola).

Takve su i njegove ostale pjesme u ovoj zbirci, kao pjesme "Na zidu slika", "Na oštrom kamenu", "Ispod proklisnog kišobrana", "Gutam kapi hladne vode", "Vonj zemlje" i sve druge. Ni jedna zbirka ne može biti bez njegovih domoljubivih pjesama, pa tako ni ova.

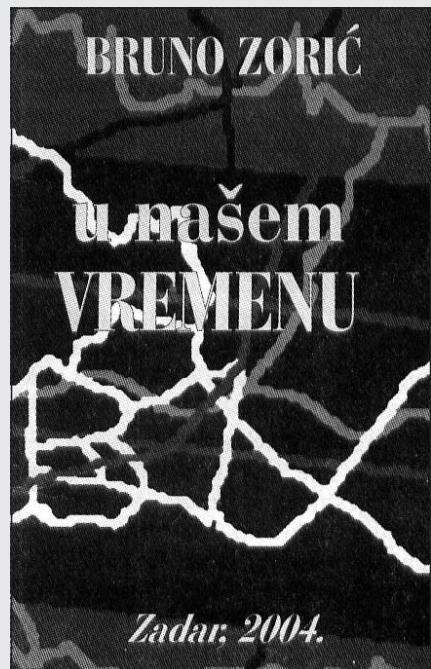
U ciklusu pjesama "Na oltaru Domovine", ističu se ove pjesme: "Ratovi traju", "Spašeni smo", "Konjanici", "Jezovito ratno vrijeme", "Smrt hrvatskih mučenika", "Razorena ognjišta", "Utabana zemlja" i druge.

Misao u ovim domoljubivim pjesmama je kao i u ostalim zbirkama dosad objavljenim a to je da domovinu teba voljeti, iskreno i snažno, jer bez domovine, misli pjesnik, čovjek i nije čovjek, već neka izgubljena stavar, koja luta svijetom, bez kraja i cilja.

Pjesnik u ovom ciklusu osuđuje rat i ratna stradanja, žali za izgubljenim sinovima, osuđuje one koji razaraju naša ognjišta, slavi smrt hrvatskih mučenika koju ne treba zaboraviti, ali i koja nije bila uzaludna, jer smo svoji na svome.

Pjesnik je i lokalpatriot, pa zato su mnoge njegove pjesme posvećene rodnomu gradu, kao pjesma "U katedrali Svetе Stošije", "Kameniti pločnik mogega grada", "Tragovi svjetla", u kojima se on pjesnik poistovjećuje sa svojim gradom, voli njegove zidine, ulice, prirodu, more, osjeća njegovo srce i veseli se njegovim radostima u svjetlu i sjeni.

U ovoj zbirci snažna mu je i pjesma "Homo sapiens rex", snažna misaona pjesma, u kojoj pjesnik razmišlja o životu, u trenucima životnoga umora i klonuća. Ali to se događa samo trenutno. Pjesnika u životu i u njegovom

pjesničkom stvaranju samo prati optimizam, jer i dosadašnje njegove životne nedaće nisu puno utjecale na njegov životni svjetonazor, koji je pun optimizma, pa i u trenutcima klonuća.

I još nekoliko riječi i o samom pjesniku.

Bruno Zorić je rođen u Zadru 1941. godine. U Zadru je završio osnovu, srednju i visoku školu, te danas radi kao profesor hrvatskoga jezika i književnosti u Strukovnoj školi Vice Vlatkovića.

Hrvatski je politički zatvorenik od 1971. Sudionik je Domovinskog rata kao dragovoljac iz 1991. i ima niz društvenih priznanja.

Svoje literarne priloge objavljuje u više književnih i drugih listova i časopisa: "Maruliću", "Hrvatskom slovu", "Rovinjskim obzorima", "Našim ognjištima", "Političkom zatvoreniku" i drugima.

Ovo je njegova četvrta zbirka pjesama, kojom je obogatio hrvatsko pjesništvo i nadamo se ne posljednja.

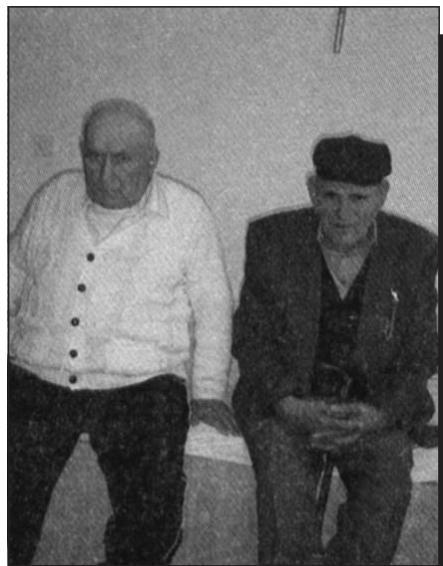
Domagoj Zorić

UMRO JE JOZO TADIĆ «ŠEPIĆ»

(Kolo, 16. srpnja 1922. – Tomislavgrad,
15. veljače 2005.)

Opremljen sakramentima bolesničkoga pomazanja, u domu za stare osobe u Tomislavgradu 15. veljače 2005., u osamdeset i trećoj godini preminuo je **Jozo Tadić «Šepić»**. Ispraćaj i sprovodne obrede na mjesnom groblju u Kolu, predvodio je duvanjski župni vikar **fra Petar Drmić**. Unatoč nevremenu, hladnoći i velikom snijegu, na vječni je počinak ispraćen od sumještana, rodbine, prijatelja i znanaca.

Jozo je rođen 1922. od roditelja **Marka i Mace rođ. Perić** u duvanjskom selu Kolo. Kao dragovoljac u ustašku vojsku odlazi 1942. godine. Nakon vojačenja u Bugojnu, gdje ostaje nekoliko mjeseci, ide u Jajce. Zapovjednik njegove postrojbi bio je **Luka Medviđović** s kojim postrojba ide sve do Bleiburga. Sudjelovao je u borbama oko Jajca, a na planini Komaru od gelera granate biva ranjen u leđa.

*Jozo Tadić i Marko Zvonar pred kraj
2004.*

Njegovoj postrojbi skinuli odjeću, a Jozi silom s ruke zgulili zlatni prsten koji je već bio urastao u meso od prsta. Govorio im je da ga presijeku, kako bi ga lakše skinuli da mu ne ozlijede prst, ali nisu htjeli već su ga na silu zgulili oštetivši kožu i prst. Nemajući drugoga izbora, u partizanskoj vojsci ganja četnike po Romaniji i nakon tri i pol godine, 1947. se vraća kući u Kolo, te u veljači iste godine ženi **Androm rođ. Pašalić**, nastavljajući raditi kao poljoprivrednik, živeći tiho i staloženo u rodnoj obiteljskoj kući.

Nakon Andrine smrti u svibnju 2004. godine, pošto nisu imali djece teško pokretan i bolestan odlazi u starački dom u Tomislavgrad. Žarko je i nestrpljivo iščekivao objavljivanje svojega svjedočanstva i ratnoga kolega **Marka Zvonara «Zlatnoga»** na stranicama **«Politickoga zatvorenika»**, ali je malo prije toga preminuo prešavši u vječnost. Iako nije više među živima, živo odjekuju njegove zabilježene riječi svjedočenja i sjećanja otkinute zaboravu o teškim i krvavim ratnim godinama kroz koje je prošao. Neka ti je laka hrvatska zemlja na duvanjskoj grudi. Počivaj u miru Božjem.

(Mate Tadić)

U SPOMEN KRUNI GREGOVU

Piše:

Bruno ZORIĆ, prof.

U veljači o.g. od jednog mještana Preka obaviješten sam da je naš član Kruno Gregov dne 21. siječnja 2005. godine preminuo u Ženevi (Švicarska).

Iako je već duže razdoblje bio teško bolestan (rak), smrt je nastupila kao posljedica infarkta.

Taj je hrvatski politički zatvorenik, rođen u Splitu 14.12.1926., ali inače iz mjesta Preka na otoku Ugljanu, odrobitao ukupno 11 godina, 3 mjeseca i 15 dana, i to u više navrata.

Tako je presudom Kotarskog suda u Zadru, od 11.02.1952., broj 21/52, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 mjeseci, zbog kaznenog djela iz članka 303. stavaka 1. i 2. KZ-a. Kaznu je izdržavao u Kazneno-popravnom domu u Lepoglavi.

Presudom istoga suda, od 21.06.1955., broj: K k. 284/55-3, izrečena mu je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 2 godine, koju je također izdržavao u Lepoglavi.

Presudom Okružnog suda u Zagrebu, od 29.01.1960. broj: Ko 1160/59, osuđen je na kaznu strogog zatvora u trajanju od 8 godina i to "zbog kaznenog djela udruživanja protiv naroda i države iz članka 117. KZ-a". Ovu kaznu je odrobijao u KPD Stara Gradiška, jednom od najgorih mučilišta hrvatskih domoljuba.

Naposljetku je rješenjem Općinskog suda za prekršaje u Zadru, od 19.11.1974., broj: JR-826/4-74, bio kažnen zatvorom u trajanju od 15 dana, radi prekršaja iz čl. 2. Zakona o prekršajima protiv javnoga reda i mira.

Eto, tu je u kratkim crtama jedan život, jedno hrvatsko stradanje u jugoslavenskim komunističkim kazamatima.

Neka je našem bratu Kruni Gregovu laka hrvatska zemlja, za koju se borio i za koju je patio!

U SPOMEN

DANE IVEŽIĆ

1922.-2005.

Laka mu hrvatska zemlja!

U SPOMEN

KRUNO GREGOVrođen 14. prosinca 1926.
godine u Splitupreminuo 21. siječnja 2005.
godine u Ženevi (Švicarska)Neka mu je laka hrvatska
zemlja!

HDPZ Podružnica Zadar

U SPOMEN

STJEPAN MATKO

1936.-2005.

ANKA KARAČIĆ

1922.-1994.

JURO ČALIĆ

1930.-2004.

Neka im je laka hrvatska
zemlja!

HDPZ Podružnica Zagreb

U SPOMEN

IVAN PELEGRIN

1919.-2004.

ANA ŠOLIĆ

1921.-2004.

JANJA GALIĆ

1927.-2004.

STANA PETRIĆ

1921.-2004.

MILE BANOŽIĆ

1926.-2004.

MIRKO MLINARIĆ

1922.-2004.

MARIJA RADOŠIĆ

1927.-2005.

IVAN LUČIĆ-JOZAK

1920.-2005.

ADAM RADLJEVIĆ

1930.-2005.

Neka im je laka hrvatska
zemlja!

HDPZ Podružnica Požega

U SPOMEN

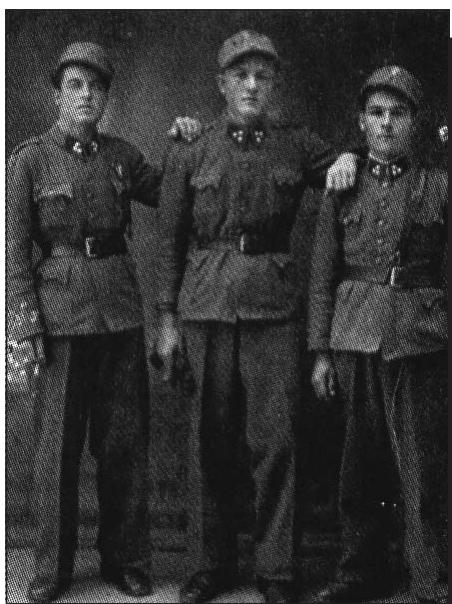
**MIROSLAV-MIRKO
TOMLINOVIĆ**

22.03.1930.-28.01.2005.

Neka tvoje počivalište čuva
vječni mir!**MOLIMO OBAVIJEST
O HRVATSKIM
ORUŽNICIMA**

Na fotografiji iz Drugoga svjetskog rata su pripadnici Pričuvnoga oružničkog krila sa sjedištem u Gospicu. Smješteni su bili u zgradu bivše žandarmerije u Žabičkoj ulici. Sudjelovali su u obrani od partizanskih napada na Udbinu, Brušane, Podoštru i Gospicu. Prvi slijeva je nepoznat.

U sredini je **Šimun Sunara** od Drniša. Unovačen je u II. lovačku bojnu 1941. u

Traže se nestali oružnici

Bihaću. Nakon premještaja u Liku, uvršten je u Pričuvno oružničko krilo, koje je branilo Udbinu sve do povlačenja 13. travnja 1942. Zbog vitešta u obrani Udbine, on i većina iz njegove postrojbe odlikovani su visokim odličjem. Nakon povlačenja s Udbine, bio je raspoređen u Brušane, selo ispod Velebita, na cesti Gospic-Karlobag, a zatim u Podoštru kod Gospicu. Godine 1944. povučen je s postrojbom u Gospic. Nakon pada Gospicu 4. travnja 1945. povlači se s hrvatskom vojskom i civilima do Krasna u Velebitu. Odlučio je ne povlačiti se i vratio se nazad u Brušane. Nakon kraćeg skrivanja predao se partizanskim vlastima. Uhitili su ga i zatvorili u gospički zatvor. Gospodin **Drago Sudar** nekoliko puta nosio mu je jelo u zatvor. Jednog dana stražar mu je rekao da jelo ne donosi, jer mu više nije potrebno. Takvo je bilo uobičajeno obrazloženje kada bi nekoga ubili. Pokojni Šimun navodno je imao dvoje djece i ženu.

Prvi zdesna je **Ante Bagarić** iz Tomislavgrada. Poginuo je u Pazarištu, selu kraj Gospicu, za vrijeme jedne ophodnje. Molimo sve koji su poznavali hrvatske oružnike s fotografijama, i koji nam mogu dati dodatne obavijesti o njima, da nam se javi na tel. (053) 572-006, ili na adresu: HDPZ - Podružnica Gospic, Dr. Ante Starčevića 18, 53000 Gospic. (I. V.)

IN THIS ISSUE

This issue presents the whole text of the Declaration on the Status of the Croatian Language, which has recently been adopted by the Presidency of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU). It is a consequence of the endangered state of the Croatian language in the Republic of Croatia, as well as in other countries having Croats as a constituent people (Bosnia and Herzegovina) or a big national minority (Serbia and Montenegro). The Croatian language, HAZU says, is endangered not only by the enormous expansion of anglicisms, but also by the attempts to treat it as a part of the one and single "Serbo-Croatian" language.

Such language does not exist, although – due to the Yugoslav legacy – the incorrect name is still in use at many Slavic departments. Inertia of the international public helps the advocates of the new "brotherhood and unity" in Croatia, that is, the supporters of the restoration of Yugoslavia, who are few but loud. As an illustration to the HAZU Declaration, we are publishing a fragment of the European Language Map, published in 1987 by CIEMEN,

Barcelona, which was published, in colour, in our periodical in September 1997. The map shows how foreign experts clearly divide the Croatian and Serbian languages, and are well aware of their territorial distribution.

The differences between the Croatian and Serbian languages are well illustrated by the everyday sentence: "Table salt is a chemical compound of sodium and chlorine". In Croatian, it says: "Kuhinjska sol je kemijski spoj natrija i klora", while in Serbian the same is expressed in the following, quite different, way: "So za kuhanje je hemijsko jedinjenje natrijuma i hlora".

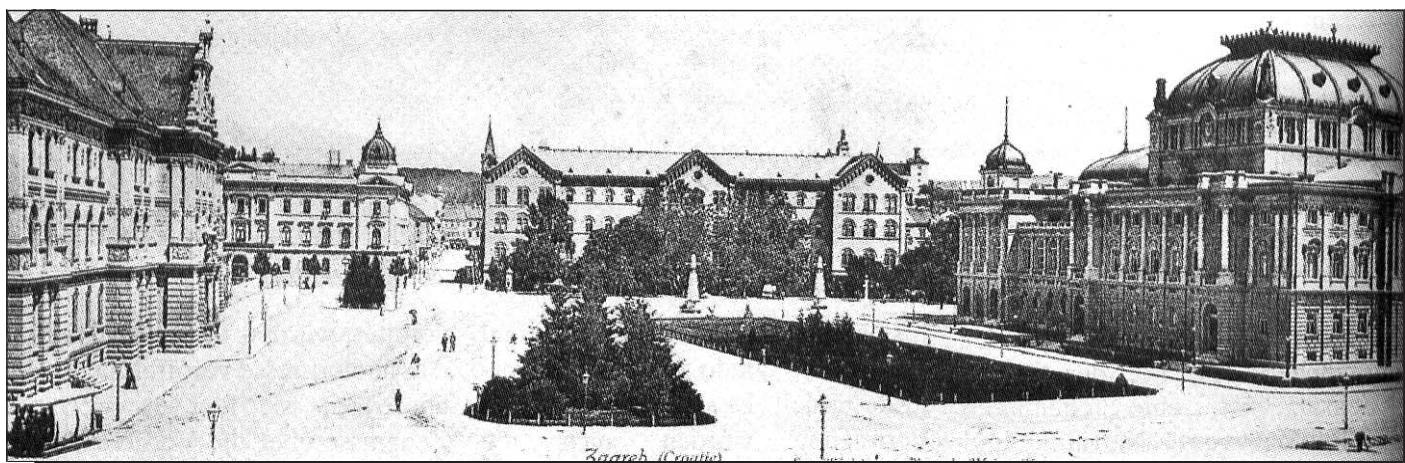
* * *

Ivan Vukić writes about the sufferings of the **Grošpić** family from Gospić. The family's sufferings started before the Second World War, in the period of the monarchic and fascist Yugoslavia, when one of the sons of **Pajo** and **Josipa Grošpić**, a university student **Vlado**, was put into the concentration camp in Lepoglava, without a trial, together with numerous other Croatian nationalists. From there, he was transferred to the

Kruščica camp in central Bosnia. After the war, his father Pajo and mother Josipa were sentenced to prison, while Vlado's brother **Nikica** was sentenced to death. Sister **Ankica** and brother **Milan** were also sent to trials and persecuted. They were not charged with any concrete crime; being Croatian nationalists supporting the declaration and establishment of the Independent State of Croatia was enough.

* * *

In the vicinity of Zagreb, in the hilly area of Žumberak, there are a number of Karst pits, which were used as execution site by the communist partisans during the Second World War and after the War. Jazovka is the best known pit. A large number of shot and living prisoners of war and the wounded from the Zagreb hospitals were thrown into it. One of the few who survived the partisan slaughter at Jazovka is **Mijo Samac**. His recollections, prepared by his daughter, were published in Croatian emigrant papers. They are presented here as a valuable testimony about the communist atrocities against the Croatian people.

University Square (Sveučilišni trg) in Zagreb, in late 19th century

IN DIESEM HEFT

In diesem Heft veröffentlichen wir Erklärung über der Lage der kroatischen Sprache, die vor Kurzem das Präsidium der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste (HAZU) annahm. Sie ist Folge der Beurteilung über der Gefährdung der kroatischen Sprache in Kroatien, aber auch in den anderen Staaten in denen Kroaten als konstitutives Volk (Bosnien und Herzegowina) oder als zahlreiche Minderheit (Serbien und Montenegro) leben. Die kroatische Sprache, beurteilt HAZU, ist nicht nur durch ungeheuere Expansionen der Anglismen gefährdet, sondern auch durch die Versuche, dass man sie als Teil einer und einheitlicher „serbokroatischen“ Sprache behandelt.

So eine Sprache existiert nicht, obwohl man – als Erbe aus der Zeit Jugoslawiens – diese fälschliche Bezeichnung auf zahlreichen slawistischen Lehrstühlen noch immer gebraucht. Die Trägheit bei internationaler Öffentlichkeit hilft den Befürworter der „neuen Brüderlichkeit und Einheit“ selbst in Kroatien, d.h. den Anhängern der Restaurierung Jugoslawiens die zwar eine Minderheit, aber umso mehr lauter sind. Zur Illustration zum Text der Erklärung der HAZU, veröffentlichen wir ein Fragment der Karte der Sprachen Europas, die 1987 CIEMEN in Barcelona veröffentlicht hatte und die wir farbig in unserem Zeitschrift vom September 1997 veröffentlicht haben. Diese Karte bezeugt wie ausländische Fachöffentlichkeit sehr deutig Kroatisch vom Serbischen trennt und präzise deren territoriale Verteilung kennt.

Unterschiede zwischen dem Kroatischen und Serbischen illustriert sagenhaft z.B. ein Satz aus der tagtäglichen Sprache, der lautet: „Kochsalz ist eine chemische Verbindung vom Natrium und Chlor“. Auf dem Kroatischen lautet er: „Kuhinjska sol je spoj natrija i

klora“, während dieser gleiche Gedanke auf dem Serbischen grundsätzlich anders aussagt: „So za kuvanje je hemijsko jedinjenje natrijuma i hlora“.

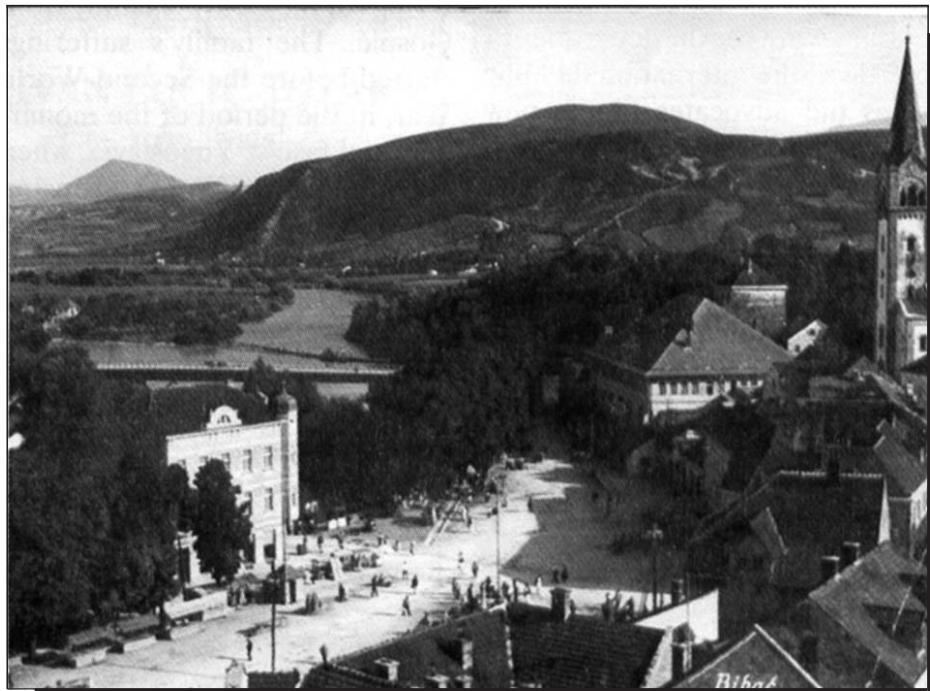
* * *

Über das schwere Leiden der Familie **Grošpić** aus Gospic schreibt in diesem Heft **Ivan Vukić**. Schwierigkeiten dieser Familie begannen noch vor dem Zweiten Weltkrieg, zur Zeit des monarchfaschistischen Jugoslawiens, als einer der Söhne von **Pajo** und **Josipa Grošpić**, der Student **Vlado**, gemeinsam mit zahlreichen kroatischen Nationalisten ohne jeglichen gerichtlichen Urteil in das Konzentrationslager von Lepoglava hingeworfen wurde. Von dort wurde er in das Konzilager Kruščica in Mittelebosnien übergeführt. Nach dem Kriegsende verurteilten die Kommunisten den Vater Pajo und die Mutter

wird ihnen kein einziges konkretes Verbrechen zu Last gelegt; es reichte, dass sie kroatische Nationalisten waren und dass sie Ausrufung und Errichtung des Unabhängigen Staates Kroatien unterstützten.

* * *

Unweit von Zagreb, in der Bergigen Region mit Namen Žumberak, befinden sich viele karstige Grotten die kommunistischen Partisanen während des Zweiten Weltkrieges und danach als Orte der Hinrichtung genutzt haben. Die bekannteste von denen ist Jazovka. Darin wurde eine Vielzahl, nicht nur erschossenen sondern auch lebendigen Kriegsgefangenen und Verwundeten aus Zagreber Krankenhäuser hineingeworfen. Einer der wenigen der das Partisanenmassaker über Jazovka überlebte heisst **Mijo Samac**. Seine Erinnerungen, die seine Tochter vor-

Bihać vor dem Zweiten Weltkrieg

Josipa zu Gefängnisstrafen während der Bruder Vlado's **Nikica** Todesstrafe erhielt. Der Verurteilung und Verfolgung wurden auch die Schwester **Ankica** und der Bruder **Milan** ausgesetzt. In den Urteilen

bereitet, wurden in der kroatischen Aussiedlerpresse veröffentlicht. Wir übertragen sie hier als wertvolle Zeugnisse über die Verbrechen der Kommunisten an dem kroatischen Volke.

pokret, ali ovaj sud nije mogao steći uvjerenje, da je odobravao pokolj i progon srpskoga naroda, te da se je koristio pljačkom i to iz slijedećih razloga. Na imovini optuženog nije se moglo opaziti da je uvećana tokom okupacije, premda je za to bilo mogućnosti pošto je imao dva sina u ustašama na važnim položajima, a zatim utvrđeno je na osnovu iskaza svjedoka Potrebić Marice, da optuženi nije odobravao pokolj i progon Srba, nego im je u mogućnosti i pomagao kao što je davao nositi hranu zatvorenima Srbima. Kod takvog stanja stvari sud je proglašio krivim optuženoga zbog djela, sto je kao stari frankovac sa odusevljenjem dočekao NDH-a i vršio ustašku propagandu i pomagao ustaški pokret i zbog toga ga i osudio kao u dispozitivu presude.

Djelo je obzirom na težinu i njegove posljedice kvalifikovano kao prestup protiv nacionalne časti Srba i Hrvata.

Pri odmjeru kazne uvaženo je od olakotne okolnosti politička zaostalost i potpomaganje nedužnoga naroda, skad je bio u nuždi, a kao otegotno ništa, pa se ukazuje ova presuda opravdana i kazna težini krivnje obzirom na pretežno olakotne okolnosti primjereno odmjerena.

SMRT FASIZMU SLOBODA NARODU!
SUD ZA ZASTITU NACIONALNE ČASTI
ZA OKRUG LIKU

Gospic, dana 21.VII.1945.

Tajnik:

Tepevac Milan v.r.

Predsjednik:

Dragosavac v.r.

Da je ovaj prepis vjeran svome originalu tvrdi i ovjerava

Okržni sud Gospic
dana 4.kolovoza 1954.

Upravitelj sudske pisarnice:

Karleuša Ratomir v.r.

M. P.

Br. Dr-I- 522/54.

Potvrđujem se da je ovaj prepis vjeran svome originalu koj je 6. kolovoza 1954.
vjeran svome originalu koj je 6. kolovoza 1954.
100 din. maršicom a koji se
sastoji od 1/2 a te pomoći koj je po tvrđaju
stranke nalazi kod tisa u Gospic Polici
in Gospic.

KONTAKSKI SUD
U Gospicu, 5. VIII. 1954.

Činovnik:

P R E S U D A

U IME NARODA

Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Liku, sastavljen od Dragosavac Božana predsjednika suda, Čačić Josipa, Glumičić Marije, Tišma Djure i Hećimović Milana člana suda, te Tepavac Milana tajnika kao zapisničara, u krivičnom predmetu protiv Grošić Pavla iz Gospicā, zbog djela protiv nacionalne časti iz čl.1 i 2 tač.1,2,8 i 9 Odluke o zaštiti nacionalne časti nakon održanog javnog pretresa u prisutnosti zamjenika javnog tužioca Volaric Ive, optuženog lično i njegova branioca Gačić Milana, dana 21.VII.1945.

P r e s u d i o j e :

optuženi Grošić Pavle sin Franin i majke Antonije rođena Babić, star 45 godina, rođen u Brusanimu, kotar Gospic, stalno nastanjen u Gospicu, penzioner, Hrvat rkt. državljanin DFJ-e, oženjen otac 5/petero/djece, pismen, navodno nekažnjavan, odnos prema NOP-u slab, simpatizer ustaša.

k r i v j e :

što je kao stari frankovac sa oduševljenjem dočekao osnutak NDH-a i fašizam i vršio ustašku propagandu te pomagao ustaški pokret, pa je time počinio prestup protiv nacionalne časti iz čl.1 i 2 tač.1,2,8 i 9 Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, pa se radi toga

o s u d j u j e :

na 2/dvije/godine gubitka nacionalne časti i 6/šest/mjeseci prisilnog rada U izrečenu kaznu prisilnog rada ima se uračunati već izdržani pritvor od 29.VI.1945 do 21.VII.1945.

Protiv ove presude nema pravo žalbe.

O B R A Z L O Ž E N J E

Javni tužilac tuži optuženog, da je sa oduševljenjem dočekao osnutak NDH-a i fašizam, te da je pomagao ustaški pokret i vršio ustašku propagandu. Te da je zagovarao i odobravao pokolj i progon srpskog naroda. Nadalje da je za cijelo vrijeme okupacije dobro živio-koristeći se imovinom opljačkanog naroda koju su mu obilato donosili njegovoj kući njegovi sinovi ustaški koljači i funkcioni.

Optuženi saslušan na glavnom pretresu poriče navode optužbe i brani se, da on nije odobravao pokolj i progon srpskoga naroda, nego da ga je u mogućnosti pomagao sakrivanjem ispred ustaša i da im je davao hranu kad su bili u zatvoru.

Svjedok Brmbolić Martin iskazao je, da mu je poznato, da je optuženi i čitava njegova obitelj bila ustaški nastrojena, te da mu je poznato, da je sin od optuženog još prije neprijateljske okupacije bio u zatvoru radi ustaške propagande, nadalje svjedok iskazao je, da je samo čuo od ulice da se je optuženi koristio pljačkom što su je njegovi sinovi donijeli, ali da on to nezna, dali odgovara istini.

Roznato mu je, da je optuženi dobro živio, ali mu je poznato i to da se je optuženi za vrijeme okupacije bavio poljodjelstvom.

Svjedok Potrebić Marica iskazala je, da je bila 4/četiri/god. u Gospicu za vrijeme NDH-a i da joj je poznato, da optuženi nije odobravao pokolj Srba-niti je u kući donosio kakvu pljačku.

Sud ocjenjujući iskaze svjedoka Brmbolić Martina i Marice Potrebić kojima je poklonio vjeru i uvjerio se je, da je optuženi bio ustrojen ustaški, kao čitava njegova obitelj i da je kao takav i pomagao ustaški

.//.